

SZEGED HALÁLA ÉS FELTÁMADÁSA

AZ 1819. ÉVI ÁRVÍZ ÉS A VAROS
ÚJJÁÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

ÍRTA:

SZABÓ LÁSZLÓ

I. KÖTET

SZEGED, 1929

A DÉLMAGYARORSZÁG HÍRLAP- ÉS NYOMDAVÁLLALAT RT.
KIADÁSA

Ovidius így kezdi a *Tristia* III. elegiáját: »Amikor eszembe jut annak a legszomorubb éjszakának a képe... még most is egy könnyecsepp gördül le a szememből«. Ovidius életének legszomorubb éjszakája az volt, mikor a császár parancsára el kellett hagynia családját és Róma kultúráját és el kellett indulnia Moesiába, a barbárok közé a számkivetésbe.

Az én legszomorúbb éjszakám az volt, amikor mint négy és fél éves gyermek menekültem Szegedről és nem tudtam, mi az, hogy »menekülni«, nem tudtam, hogy hova menekülünk, csak azt tudtam, hogy sötét van, az emberek káromkodnak, az asszonyok jajgatnak, a szarvasmarhák bögnek, én pedig álmos vagyok, éhes vagyok, fázom és a kocsiba befolyik a víz, pedig a lábamon nincs is cipő, csak harisnya. Ha tudtam volna, hogy mi a világ vége, akkor azt hittem volna, hogy »ez a világ vége«. Hangulataimra jobban emlékezem, mint cselekedeteimre. Megborzadtam attól a szörnyű és ismeretlen valamitől, ami körülöttem és velem történik, de nem féltem;

az ember csak attól fél, amiről tudata van, amit el bír képzelni; négy és fél éves lelkemben éppen úgy csak ösztönös érzelmek keltették fel a borzalmakat, mint ahogyan a veszedelem elől hajszolt teheneket, ökröket és borjúkat ösztönük készítette arra, hogy bögjenek a sötét éjszakában. Figyelni azonban már tudtam, — tágra nyílt szemeim keresték a fáklyafényt, amely felé hajszolta egymást a menekülő nép; még ma is előttem van egy-egy ijedt arc, egy-egy nagy háznak, majd a várnak sziluetdje, sokszor hallom a híd pallójának dübörgését, Zubovics Fedor főhadnagy káromkodását, az újszeged! parton az asszonyok hálálkodását: »Túl vagyunk a vizen!« Ha festő volnék, miijén szép képet tudnék festeni az újszegedi parton, fel a Maros felé húzódó tábornüzekről! És mindehhez milyen szép rémesen sikított és ordított a szélvész egészen napkeltéig...

Egyik nagyanyám a Szent György-iskolában maradt, az anyám nővérei szanaszét szaladtak és amíg mind összekerestük, bejártam az egész tengert: láttam a töltések szakadékait, hajón mentem Szatymazra, jártam a dorozsmai pocsolyákban, láttam a rombadólt várost, melynek pusztaságában a megmaradt épületek az én szememben olyan nagyok voltak... Hamar visszatértünk Szegedre, már akkor, amikor az utcáról tulajon mentünk de a lelkünkr mely-

nek még csak egy része volt »száraz«, — a kert még víz alatt volt.

És azután végig néztem a város feltámadását: bámultam a »digók« munkáját, a lóval vontatott lórékát, — az utcák kiemelkedését a vízből és sárból. Nyolc éves koromban már magam is részt vettem a nagyszabású földmunkákban. 1883 október 15-én én is »sorfalat álltam«, mikor eljött a király a feltámadt Szegedre. Nem Potemkin-falakat talált ott, hanem egy fiatal, életerős, fejlődni akaró, egészen új várost, mely a főváros után az ország első városa akart lenni. S amit akart, azt el is érte.

Nem olyan egyszerű dolog ez, mint aminőnek a mai kor embere látja. Csodálatos dolgok történtek itt, amelyeket meg kell magyarázni még azok számára is, akik mindent végigéltek és végignéztek, sőt még azoknak is, akik a könyvek, hírlapok és akták óriási tömegében búvárkodtak, hogy Szeged halálát és feltámadását megérthessék. Ehhez nem elég a tudomány, ehhez lélek is kell, még pedig nem akárkinek, hanem egy szegedi embernek lelke. Csak aki ennek a városnak a talajából nőtt ki, ennek a városnak a levegőjében nevelkedett fel, aki gyerek korában itt csatangolt a Baktótól a Boszorkányszigetig s aki érezte mikor a szél a port az arcába fújta, hogy »ez talán a dédapám haló pora«, — csak

az tudja kitölteni a »tények« között azokat a hézagokat, melyek a múltaknak emlékét az exakt történelem fölött álló valamivé: »valóságá« emelik.

Amikre emlékezni bírok, azokhoz hozzá-
tanultam, amit csak lehetett s e kettőből: a
személyi élményemből és a tudásomból hozta
létre ezt a kis munkát az én teremtő erőm:
szegedi lelkem.

I.

A vizek városa.

Az embernek legnagyobb boldogsága és legnagyobb átká az asszony, — kinek-kinek a Végzete szerint

Szegednek legnagyobb szerencséje és legnagyobb átká a víz.

Nem a Tisza! A Tiszát nem hagyom bántani!

Azon a borzalmas éjszakán Szegedet nem a Tisza pusztította el, hanem az emberek. Nem a gonosz emberek, nem is az ostoba emberek, hanem azok, akik itt éltek a Természet félelmetesen nagy erőinek szomszédságában és nem tudták vagy fölöslegesnek tartották ezeket az erőket kiismerni s így nem is tudtak ellenük védekezni.

Sok nagy talány van itten, amit a történelem sohasem fog megfejteni.

A Tisza, ez a nagy víz, mely olyan nehézkes, mint a régi világnak csizmás, már harminc éves korában hájasodó, jómódú szegedi gazdája, egyforma lomhasággal folydogál itt már tízezer évek óta. Nagy selyma az öreg:

tömérdek »viszonya« van benn a városban anélkül, hogy a világ sejténé! Titkos földalatti utakon jár be a város határába és hol itt bukkan fel, hol ott. Az emberek hiába építik ellene a töltéseket: a Tisza a töltés alatt is megtalálja az útját a tápéi rétekre, a Maty-ér környékére, — mindenüvé, ahova csak akarja! Ez az, amit nem tudott Széchenyi, se Paleocapa, az a talián mérnök, aki azt hitte, hogy a Po folyó, vagy a Tisza folyó, az mindegy... Pedig dehogy mindegy!

Semmiféle tudomány azt meg nem magyarázza, hogy Szeged városát miért építették a város óriási területének éppen a legmélyebb pontjára?

Nem az a csoda, hogy Szeged 1879-ben elpusztult, hanem az a csoda, hogy egyáltalán létezett és hogy nem pusztult el hetvenhétszer. A város határa egy nagy vízgyűjtő medence, melynek fölösleges vize mind a város belső területe felé áramlott.

A folyó és álló vizek legkülönbözőbb remeinek ős-magyar elnevezéseit itt tanulmányozhatják a nyelvtudós urak: annyi itt az ér. a *lanka*, meg a *csöpörke*, hogy örülhet nekik az adatgyűjtő. Hát még a sok tónak, »székinek a neve mennyi ismeretlen dolgot rejt magában!

Nézzük például a tavakat: 1. Fehér-tó. 2. Jerikói-tó. 3. Kelő-tó. 1. Bogárzó-ló. 5. Nádas-

tó. 6. Büdös tó. 7. Kenyérvári-tó. 8. Nagy Szék-sós-tó. 9. Vöröshomoki-tó. 10. Lándsás-tó- 11. Ciprus-tó. 12. Csöngölei-tó. (Hogy az urak Csöngöleit miért nevezlek el Csengőiének, azt ők biztosan jobban tudják, mint én. Én eddig még csak egy igazi szegedi embertől hallottam a >Csengele« szót: — cigány volt az Istenadta!)

De volt nekünk régente több tavunk is: a Hattyas-ló, a Ballagi-tó (ezt a nevel a németektől örököltük: Ba'aki-ló volt annak a valódi neve, míg meg nem hamisították), továbbá a Bakló, a Bodonyító és a Tiszán túl a Várló.

Az erek közül a legtöbbnek már csak a neve van meg. A Szilléri-sugáruton melynek neve szintén el van fordítva) a Szil-ér felé visz az ut; még azon túl van a János-ér, meg az Annus-ér; Dorozsma és a város közt a Maty-ér, odább a Kigyós-ér.

A Tisza egészen nyíltan be-betolakodott a városba: a Kis-Tisza-utca és a Maros-utca egy részének vonala volt a Tisza kisebbik ága s a Boszorkány-sziget fölött is két ágra oszlott a folyó.

Volt itt víz mindenütt bőven!

Ha nézegetjük azokat a régi térképeket, melyeket a szegedi várról és környékéről a XVIII. század elején rajzoltak a francia katona-mérnökök, bámulva látjuk, hogy csaknem mindenüvé mocsarat rajzollak, annyi volt itt a víz és a mocsár, hogy egyes házcsoportok

szigetekként emelkedtek ki belőle. A mai Felsőváros helyén öt kis sziget volt, a többit meghagyták víznek és mocsárnak. Erről azt mondják, hogy hadiérdekből volt Így: hogy az ingoványok között az ellenség ne találja meg az utat... Badar beszéd!

De mjk voltak azok a szige'ek? Hiszen a város területe körülbelül egyformán sima...

»Körülbelül« egyforma sima. De azért az Iskola-utca hét méterrel magasabb, mint Rókuson az Árvíz-utca. Hét méter persze nem sok; de aki úszni nem tud, annak tökéletesen mindegy, hogy az a víz, melybe belesett, két méter mély-e vagy tízezer méter mély?

Azok a régi szigetek a Felsővároson, meg a Belvárosban is úgy keletkeztek, hogy az emberek az eredetileg alacsonyan fekvő helyeket fellöltötték. Egymásután többször is fellöltötték és ezt a küzdelmet a víz ellen talán már akkor kezdték, amikor itt az első emberi település keletkezett. Az utolsó árvíz után a város minden magasabb helyén megállapították, hogy oda emberi kéz hordta a földet az ős-talajra.

Mikor Schliemann felásta Tróját, egymás fölött hét különböző kultúrának a nyomait találta. Amikor a hűtelen, de szép Heléna miatt a görögök elpusztították Tróját, az nem első, hanem már a hetedik pusztulása volt a városnak. Nem gondolnám, hogy Szeged alatt

is hét különböző egymásután épült város romjai rejtőznének, de bizonyos, hogy 1879 előtt sokkal mélyebben feküdt a város belterületének nagy része; hiszen magam is segítettem az utcákat feltölteni. A Boldogasszony-sugárut emelkedését a Gyzella-tértől számítva mindjárt a második ház mutatja, melybe úgy kell lemenni, mint a pincébe. A »szigetek« keletkezése tehát nem valami csodálatos dolog: nem Isten alkotta azokat, hanem a víz ellen védekező ember.

De a szegedi ember a régi világban csak addig harcolt az elemekkel, míg észszerűen lehetett s amiben nem lehetett győznie: abban a szegedi ember kiegyezett.

Kiegyezett a Tiszával is. A jó kedvében oly szelíd, de haragjában oly hatalmas folyót töltésekkel nem verte bilincsbe. Ha a Tisza kiáradt, vizeit magába fogadta a sok tó, tanka, csöpörke és mocsár és elvezette a sok ér: az emberek otthona, jószága, vagyona nem forgott különösebb veszélyben. Igaz, hogy nagy területeket, tágas rónákat is elöntött a víz, de azoknak a régi világban nem volt értéke: annyi gabona, amennyi az itteni népnek kellett, termett a magasabb térségeken s a felesleget eladni úgysem lehetett volna: az áru nem érte meg a fuvar költséget.

Az árvíz mindaddig nem okozott fejfájást a tiszai magyarnak, míg kereskedelmi cik-

kekké nem váltak földjének termékei. És a nagy bajok ott kezdődtek, amikor elkezdtek töltéseket csinálni, hogy védekezzenek az Alföld szépséges, de néha átkos élettársa, a Tisza ellen.

Ha Széchenyi István gróf fel nem karolta volna a Tjsza-szabályozás ügyét, Szegedet sohasem érhetette volna nagy veszedelem. De nem lett volna baj akkor sem, ha abban a nagy munkában, mellyel több, mint fél század alatt a Tiszát megfékeztek, jobban érvényesült volna a vizet tapasztalatból jól ismerő szegedi magyarnak természetes esze, mint az ide küldött idegen szakértők iskolai tudománya.

II.

A régi nagy vizek

Vedres István »*A túl a Tiszai nagyobb Árvizek eltéríthetéséről egy két szó*« című értekezésében 1830 elején írta a következőket:

Szeged városában egy, két, s több ölnyi mélységre is hordott, vagy töltött földet, sőt azon mélységre épületek s szobák maradványait is találhatni; pedig most a víz színe azon helyeknél egy-két öllel is magasabb áradáskor! A Barátok temploma nagy ajtajának küszöbjén alig hogy az esővíz be nem foly; — s a templom mellett levő folyosó padolása a külső föld színénél jóval is lejjebb van. Ezek is tehát azt mutatják, hogy azon egynéhány száz esztendő óta, mióta a Templom építetett, a város földje, utcái vagy piacai magasodtak, mintegy oly arányban, amint a Tisza vize ágya emelkedett.

Ugyanabban az értekezésben jegyzeteket is látok, melyeknek egyike így szól:

Ezelőtt mintegy 25 esztendővel az úgynevezett Prófont-ház melyett levő vízállás közepe táján egy régi templom fundamentumát ásták ki; — szinte úgy, a város mostani majorja belső véginek által ellenében, az Eugenius sánca oldalában hasonló épület széles és mély fundamentumát hányták ki a földből. Ezen helyek is azt mutatják, hogy ahol

régen len a földnek száraz és magas színe volt, ott már most rész szerént vízállás, rész szerént alacsony hely légyen a többi környékre és a Tisza vizének színére való nézve.

Vedresnek igaza van. A régészek ugyan nagyon sajnálhatják, hogy a régi épületek, templomok, stb. fundamentomait kihányták a földből anélkül, hogy róluk pontos rajzokat készítettek volna; ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a város talaja folyton emelkedett. Ennek látszólag ellenmond az, hogy a legrégebbi épület maradványa, a Szent Demeter-templom tornya olyan helyen van, mely nyilvánvalóan nem emelkedett vágj' hat-száz év óta; de ez nem jelent egyebet, mint hogy a templomnak és a mellette húzódó fő-utcának (Iskola-Utcának) helyét már a XIV. században, vagy talán még hamarabb feltöltötték, hogy a városnak legalább ez a része védve legyen az árvizek elől.

Mert, hogy a Tisza egészen a XVIII. század közepéig akkor jött be a városba, amikor neki tetszett, az kétségtelen.

Szeged csak 1750 óta védekezik a Tisza ellen. Az 1711-iki számadásokban szereplő töltések csak »nyulgátak« lehettek, üe 1750-ben, mikor az első nagy védőművet kezdték építeni, eszébe sem jutott senkinek, hogy a Tisza medrét töltések közé szorítsa: nem a Tisza ellen építették a töltést, hanem a Tisza kiöntései

ellen. A mi régi eleink nagyon jól tudták, évezredes tapasztalatból, hogy a Tisza sohasem Szegednél lép ki a medréből, hanem többnyire Szeged fölött, néha pedig Szeged alatt. Tudták, hogy a víz nem kelet felől, a Tisza felől jön, hanem északról vagy nyugatról. És miután tapasztalták, hogy a víz az északnyugati és nyugati részeket önti el (arról jött be a víz 1879-ben is), a legelső töltések a Tiszától hét-nyolc kilométernyire készültek s a Maty-értől északkelet felé húzódtak. Az előbb háromezer, majd ötezer öl hosszú töltésnek az volt a rendeltetése, hogy az árvíz a Fehértón át elérje a Maty-eret és ezen át visszafolyhassék a Tiszába, anélkül, hogy a város belső területének árthatna. Ezzel egyszersmind ármentesítették a felsővárosi földeket is, a Szil-ér tájékát, sőt a Baktót is.

Ma már nehéz rekonstruálni a város környékének akkori képét; ami kevés térkép megmaradt aljából az időből, az nem sokat mond. Az azonban kétségtelen, hogy a Maros és a hid között a Tisza medre jelentékeny változásokon ment át a XVIII. század végén. Mikor Torontói és Csanád vármegyék szűk mederbe szorították magas töltésekkel a Marost, a tavaszi áradások alkalmával a Maros lerohanó víztömege elterelte a Tisza sodrát. Vedres János, aki ezeknek a dolgoknak szemtanúja volt s abban az időben az egyetlen ember volt

a környéken, aki a hidrografiához értett, 1830-ban ezt írja:

A Maros töltései sebességre szorítván az árvi-
zet, okozzák azt, hogy a Tisza vize erejének a
fonala a fősővárosi Tisza-part alá vetette magát,
holott azelőtt, míg az említett töltések nem ké-
szítették, a víz sebje által ellenben a bánáti
partok mellett folyt, ahol már most sziget van! ott
voltak malmaink is a város felől pedig porondok,
zátonyok voltak.

Hova lett az itt említett felsővárosi sziget,
mely 1830-ban még megvolt? Azt hiszem, hogy
részben a Maros vitte el, részben pedig a
vasút.

Mikor a Maros utolsó nagy kanyarulatának
átvágásával új utal nyitottak a folyó torko-
latához, ezzel állandóvá tették a Tisza sod-
rának a jobb part felé terelődését s a víz
keletről nyugatra vándorolt s a régebbi me-
der keleti széle ár tor illté vált: a szegedi
oldalt szaggatta, az ujszegedi oldalt pedig isza-
polta a folyó.

Éppen a város mellett szűk mederbe szorul
a Tisza. A városi oldal elég magas volt, az
újszegedi oldal lapos. A Belvárosnál a vas-
úti hid építése előtt 135 méter volt a Tisza
medrének szélessége, az ujszegedi árterület
azonban 785 méter volt. Áradáskor tehát a
Belvárosnál, Szeged és Sőreg között (melynek
nevét a XIX. században nagy tömegben betele-
pült szerbek ferdítették el Szőreg-re) csak-
nem egy kilométer szélességjén folyhatott a

víz és hamar visszatérhetett a folyó medrébe, mely a vasúti híd táján túl ismét kiszélesedett. Amikor a vasúti híd és a vasúti töltés elkészült, az árvizek természetes lefolyását, a mederbe való visszatérését korlátozták és megváltoztatták a hidrográfiai viszonyokat a Vár előtt, sőt a felsővárosi part előtt is.

A »Kis-Tisza« ügye sincs még tisztázva. Hogyan keletkezett és hogyan tűnt el a felsővárosi Kis-Tisza-ág?

Kétszáz évvel ezelőtt a Felsőváros és Tápé között három ér futott a Tiszába; legnagyobb és legszélesebb volt a legalsó, a János-ér, mely valahol a szeszgyár helyén vagy azon alul torkolt a Tiszába. Valamelyik nagy árvíz alkalmával (vagy talán minden nagy árvíz alkalmával), a Tisza vize a János-éren át befolyt a városbasa későbbi Kjs-Tisza-utcán át lement egészen a sópajtáig, ahol ismét visszatérhetett a folyó medrébe. Azt hiszem, a térképeken azért nem találjuk a Kis-Tiszát, mert csak árvizek alkalmával volt benne víz, egyébként pedig száraz árok lehetett.

Ma már szinte hihetetlenül hangzik, ha azt olvassuk, hogy 1816-ban »Szegedről a kikin-dai vásárra (Sőregen és Deszkán át, melyet a szerbek azóta Deszk-nek neveztek el) hajókon mentek a kereskedők és mesteremberek, s onnét a Böge (szerbül: Bega) csatornájáig szabadon lehetett mindenfelé csónakázni.»

Torontói vármegye egyharmadrésze akkor víz alatt volt, de nem a Tisza öntötte el, hanem a Maros.

Ugyanakkor Szeged is víz alá került, de a várost sem a Tisza, hanem a belvizek árasztották el. A víz, mint Vedres írja,

»magában a városban minden laposabb helyen fölfakadt; sőt a körüllevő magasabb helyeken fekvő szőlők árkaiból is befutott a városba; sok kútból lijönlött a víz s több utcák elöntettek egészen; — a kertek úsztak, gyalog jární hidak, s pallók nélkül nem lehetett; — ezernél több ház összedőlt; tölteni való földet, mivel ahöz férni nem lehetett és messze is volt a várostól, a Vár sáncából hordtak az emberek hajókon, hogy az udvaraikon keresztül futni törekedő árvizeknek gátakat vethessenek, c

Amennyire ismerhetjük az árvizek történetét: az 1816-iki veszedelem tartott legtovább. Vedres elbeszélése szerint, mellyel az egykorú lapok tudósításai is egyeznek, éjjel-nappal gyakran félreverték a harangokat s az emberek ezrenként szaladtak a töltéseket erősíteni. »Az otthon maradtak a nagy rémüléstül föllállott hajszalakkal és meredt szemekkel fűrészlik az utat, merre fussanak, és kiragadhasák magzattyaikat legalább a halált okozó nagy veszélyből, megfélekezvén minden vagyonaikra!, csak életük szabadulása tsillamlik előttük s keresik az utat, de rá nem találnak.« Az ijedtség igen nagy volt és talán nem is volt arányban a valóságos veszedele-

lemmel. Hogy Vedres ilyen élénk képet festett róla még tizennégy év elmúltával is, az érthető, mert 1816-ban a Maros vize, mely Felső-Torontált elárasztotta, elborította Vedres bérelt birtokát, az általa alapított Vedresházát is. A nép rémületét mindeneseire fokozta az a körülmény, hogy február elején kezdődött a veszedelem s a Tisza magas vízállása, mely a belvizeket felfakasztotta, csak június közepén kezdett süllyedni. Öt hónapig tartott a rettegés és még azután is oly lassan apadtak le a belvizek, hogy az 1817. évi tavaszi áradás idején még megvoltak a városban mindennütt a tavalyi nagy tócsák.

A 1830-iki szegedi árvíz-veszedelem már az egész ország figyelmét felkeltette és ha a nagyobb bajokat sikerült is elkerülni, Szeged most már kénytelen volt belemegköszölni a Tisza-szabályozás rendszerébe. Olyan nagy volt már akkor Széchenyi István grófnak és a Tisza-szabályozó Vásárhelyi Pál mérnöknek a hírneve és tekintélye, hogy az akkor már hatvanöt esztendőes Vedres István egészen más irányú ármentesítő tervei, bár azok helyesebbek voltak, nem érvényesülhetlek. Csak egy dolgot ért el Vedres: megakadályozta a Maros-toroknak messze Szeged alá tervezett áthelyezését és az Alsó-Maros vizének kilenc átmetzés segítségével való gyors levezetését. Ma a városra nézve nem nagyon fontos, hogy Szeged

fölött vagy Szeged alatt ömlik-e a Maros a Tiszába, de száz évvel ezelőtt a marosi hajózás a szegedi piac szempontjából nagy jelentőségű dolog volt és így érthető, hogy a Marostorkolat áthelyezésének terve a szegedi polgárok előtt nem lehetett rokonszenves ötlet.

III.

Árvízvédelem a „régí jó“ világban

Egy Olaszországból bevándorolt főúr, Pallavicini Károly örgróf a császári hadseregbe belépve II. József császár idejében tábornoki rangig emelkedett, de még 1789-ben meghalt. Ennek az örgrófnak Zichy Leopoldina grófnő volt a felesége, akinek volt egy két éves kis fia, amikor özvegyen maradt. A grófnő a XIX. század első éveiben, azt hiszem, 1804-ben megvásárolta az algyevi uradalmat. Amikor fia, Ede elérte életének harmincadik évét, 1827-ben honfiusították és ezzel egyidejűleg a király neki adományozta a mindszei, anyási és dóci uradalmakat. így jött létre a hatalmas mindszei-algyevi uradalom. Egy évvel Mindszei, Anyás és Dóc megszerzése után, tehát 1828-ban az előbb szerzett algyevi uradalomhoz tartozó jobbággyokkal Leopoldina grófnő szerződést kötött, amely szerint a jobbággyok tartoznak Algyőt az árvíz ellen megvédelmezni egy töltésnek a segítségével, mely Sövényházától Disznóson és Algyön át Szomolyáig húzódik,

továbbá az úgynevezett Korcsolyázó-töltés segítségével, mely a Baktó és Algyő község között a nyugati belvizek ellen védi az uradalmat. (Az itt szereplő »Sövényháza« nem azonos a Kistelektől keletre levő községgel, mely újabb település; a régi Sövényháza Algyőiül nyugatra a Fehér-tó melleit volt, a szintén új településű Sándorfalvától keletre.)

Az algyevi parasztok megépítették a töltéseket, melyeknek jókarban tartását »örök időkre« elvállalták. Nagyon becsületes munkát végeztek és ennek következtében a Tápé és Algyő község között fekvő Pallavicini-tanyák mentesek voltak az árvízről s ezen a körülbelül négyezer holdnyi területen gontalanul élt a nép.

Szeged város érdeemes tanácsa természetesen ismerte az algyevi uradalom árvíz-védelmi rendszerét és annak eredményességét és csatlakozni kívánt ehhez a rendszerhez, annyival is inkább, mert a szomszédos Tápénak Szeged volt a földesura, a tápéi réteket pedig gyakran járta a víz. Elkezdtek tehát az uradalommal tárgyalni s az algyevi kastélyban 1836 július 16-án létre is jött egy szerződés, mely rendkívül előnyös volt az uradalomra és rendkívül hátrányos volt a városra. Bámulatos, hogy az akkor már hetvennyolc éves Leopoldina grófnő, aki személyesen vezette a tárgyalásokat, noha nem értett magyarul egy szót

sem, mennyire meg tudta védeni családjának érdekeit. Az öreg grófnő mellett csak Palásthy József jószágkormányzó vett részt a tárgyalásokban, míg a várost Petrovits János polgármester, Wöber György szenátor, Aigner Ferdinánd tiszti főügyész, Halácsi Miklós városi mérnök és Béró János »népszónok« képviselte. A szerződés értelmében Leopoldina grófnő »megengedte«, hogy Szeged város a Ti >za partján már fennálló töltését az algyevj uradalom területén át Szomolyáig meghosszabbíthassa és ott a Pallavicini-uradalom töltéséhez »hozzáragaszthassa.« Szóval Szeged városa töltést épített a Pallavicini-birtokon, körülbelül négy kilométer hosszúságban. A szerződésben kijelentette a grófnő, hogy »az uradalom a maga kebliken levő egyéb töltéseit okvetlenül meg-reparálja« és Ígérte, hogy »a nemes város« által építendő algyevj töltést a maga részére átveszi »és mjnden további reparációkkal örök időkre eltartani magát kötelezi.«

A város gondolata helyes volt: ha a város felső szomszédja védve van az árvíz ellen, akkor ez a város védekezését nagyon megkönnyíti. A szerződés azonban rossz volt, mert az uradalom csak a város költségén építendő algyevi töltésnek örök időkre való jókarban tartását ígérte meg, — de nem ígérte, hogy az uradalom többi töltéseit is jó karban fogja tartani. Tizenkilenc év múlva, 1855-ben nagy

veszedelem fenyegette a várost amiatt, hogy az uradalom töltései közül a sövényháza—algyevi szakasz nagyon elhanyagolt állapotban volt. A város e miatt panaszkodott, de keserves panaszai nem hatották meg az uradalmat, mely azzal érvelt, hogy igaz ugyan, hogy ő a tulajdonosa a töltésnek, de a töltések jókarban tartását még 1828-ban a jobbágyaira hárította át; mivel pedig az »úrbéri nyílt parancs < 1851-ben a jobbágyok szolgálmányait volt földesuraikkal szemben megszüntette, most már nincsen senki, aki a töltések jókarban tartására kötelezve volna. Ez az álláspont jogilag ugyan tarthatatlan, de 1855-ben a jog, úgy látszik nem sokat számított és a város ahelyett, hogy az uradalmat kötelezettségének teljesítésére szorította volna, már a következő évben hozzájárult az egész ügynek új alapon való rendezéséhez.

Ez az új alap a Csongrádi Alsó Tiszaszabályozá'í Társulat megalapítása volt. Ebbe a várost belekényszerítették; a társulat többi tagjai voltak: a Pallavicini uradalom, Algyő és Tápé községek. Dorozsma, amelyet meghívlak a társulatba való belépésre, elég okos volt ahhoz, hogy a meghívást ne fogadja el. Az, hogy a társulatot a szabályok mellőzésével, erőszakos módon alakították meg, — azokban az időkben nem volt feltűnő dolog. De szembe-
szökő az a módszer, amellyel Szeged városát

e társulat révén az árvízvédelem ügyében ki-
játszották.

A Pallavicini uradalomnak akkoriban igen tehetséges jószágigazgatója volt, bizonyos Tóth István. Ez a Tóth István a társulat-alakilást fel akarta használni arra, hogy az uradalom felső részét, Csanyt s a baksi és levelényi major környékét is ármentesjtsék, lehetőleg Szeged város költségén. Azt javasolta tehát, hogy az új társulat a percsorai kereszt-gáttól Röszkéig terjedő Tisza-szakasz kiöntései ellen védekezzen. Ezt a vonalat Szeged városa egy kicsit hosszúnak tartotta és azt óhajtotta volna, hogy a sövényházi töltés legyen a társulat területének északi határa. A városnak ezt a kívánságát azonban a felsőbbség nem vette figyelembe.

Az új lizasabályozási társulatban a tagok annyi szavazattal rendelkeztek ahány ezer hold ártéri területük volt. A Pallavicini uradalomnak eszerint tizenöt szavazata volt, Szegednek meg tizenkettő. Algyő a maga három szavazatával Szegedhez, Tápé pedig négy szavazatával az uradalomhoz csatlakozott s így Szeged kisebbségben maradt; mindig úgy határoztak, ahogyan az uradalom kívánta. Akkoriban nagyon haragudtak a szegediek a dorozsmaiakra, mert ha ők is beléplek volna az új vízszabályozó társulatba és Szeged pártjára állottak volna, akkor az uradalmi le-

szavazhatták volna.

Miután azonban a többség és vele a határozat joga a Pallavicini uradalom számára biztosítva volt, mindjárt elhatározták, hogy az ezután végzendő árvízvédelmi munkálatok szétosztásánál az eddig teljesített kiadásokat figyelembe kell venni, összeszámolták tehát, hogy az uradalom mennyit költött már az árvízvédelemre, de amikor Szeged is előállott a maga kiadásaival, arra a »többség« azt mondta, hogy az már régen volt, amire a város hivatkozik; a szillér-baktói töltés már voltaképpen fölösleges és így a költségét nem lehet felszámítani, a tápéi határtól Szomolyáig húzódó töltést pedig nem is a szegediek csinálták, hanem a tápéiak. annak a költségét tehát nem Szeged, hanem Tápé javára kell betudni. (Mellesleg említve ezt a töltést tényleg a tápéiak építették, de Szeged költségén, mert a város tápéi jobbágyai munkabér fejében húsz évig ingyen használhattak egy 376 hold területű kaszálót.) Tekintve tehát a tekintendőket, a »többség« úgy határozott, hogy a Percsoráig húzódó új töltésbe, mely Szeged határától messze esett, az uradalom 5889, Algyő 17.6-15, Tápé 13.251, Szeged pedig 41.807 köb-öl földet tartozik beleépíteni. A város ezzel nem nyert semmit, mert az új töltés csökkentette ugyan a Fehér-tó vizét, de a tó és környéke szikes és értéktelen volt, az ura-

dalom ellenben az új töltéssel ármentesítette a tizenegyzecr holdas percsorai rétet. Később, 1857-ben módosították ezt a számvetést, még pedig úgy, hogy Szeged kötelezettségei föl-emelték 45.702 köb-öl földnek a beépítésére, az uradalom kötelezettségét pedig leszállították 1020 köb-ölre.

Ettől az időtől fogva Szeged népe előtt az árvízvédelem olyan ellenszenves volt, mint az adófizetés; a nép idegenkedett mindentől, ami az árvízvédelem kérdésével összefüggött és gyanakodott mindenkire, akinek az árvízvédelem a hivatalos tennivalói közé tartozott. A város régi súlyos sérelmeinek ismerete nélkül nem is lehetne megérteni azt a közönyt, melyet Szeged közönsége a veszedelemmel szemben az 1879-iki katasztrófa előtt tanúsított.

A mai kor fia föl is veti magában azt a kérdést, hogy miért kellett a városnak ily nagy hátrányokat szenvednie a Tisza-szabályozással kapcsolatban? Minden bizonnyal az akkori politikai állapot és a velük járó jogbizonytalanság tette lehetővé azt, hogy a városra óriási terheket róttak, a város megfelelő haszna nélkül.

Meg akkoriban még egy kissé patriarkális viszonyok voltak a Tisza mentén. Például a Tisza balpartján, a tápé-vártói töltés egy óriási nagy területet védelmezett, mely' hajdanában,

a szabályozás előtt, a világ legjobb halászó helye volt, évezredekén át. Ezt tudta a tápé-vártói vonal-szakasz árvízvédelmi mérnöke is, aki ezen a területen a halászati jogot bérbevette »arra az esetre, ha netalán a töltés elszakadna és ez a terület ismét víz alá kerülne.« Hát nem szakadt el a töltés? De bizony elszakadt s az ily módon keletkezett óriási halastó révén a mérnök úr csinos vagyonkát szerzett

IV.

A város vízi mérnöke

Az első ember, aki a Tisza kiöntéseivel tudományosan foglalkozott, Vedres István volt.

Vedres György szegedi polgárnak és Sári Rozáliának fia, Vedres István 1765 szeptember 22-én született Felsővároson. A régi világban az egész Felsőváros népe a Tiszából vagy éppen a Tiszán élt. Már gyermek korában ismerte és nyilvánvalóan szerette is a Tiszát Vedres István, aki a pesti egyetemen fejezte be tanulmányait és 1786-ban földmérői diplomát kapott. Ez a diploma persze nem jelentett valami nagy műszaki tudományosságot; Vedres legfőbb oktatója Dugonics András volt, a piarista, aki maga sem volt mérnök. De amint megvolt a diploma, az éppen akkor megüresedett szegedi földmérői állásra első helyen Vedrest ajánlotta a város tanácsa és a helytartótanács ki is nevezte Vedrest földmérővé. Tizenkilenc esztendeig egész csöndben végezte Vedres a hivatali [ennivalókat; verseket írogatott, 1792-ben megnősült, —

Rózsa Terézia volt a felesége neve. 1805-ben kiadott egy nagy feltűnést keltő munkát, melynek ez volt a címe: » A Tiszát a Dunával összekapcsoló új hajókázható csatorna eránli értekezés.« A pest—szegedi csatorna terve e szerint Vedrestől ered, aki a csatornát nemcsak hajókázásra, hanem öntözésre és a vadvizek levezetésére is fel akarta használni. »A bankócédulák elenyészttetéséről való vélekedés« (1807) és »A sivány homokság használhatása« (1823) enni értekezései azt mutatják, hogy a nemzetgazdasági problémák iránt nagyon érdeklődött. 1808-ban megalapította a róla nevezett »Vedresháza« telepet. A szőregi uradalom akkoriban Szeged város zálogos birtoka volt; ebből a Tisza partján 3600 holdat bér bevett Vedres azzal a kikötéssel, hogy ezt a területet egy háromezer öl hosszú töltéssel ármentesíteni kell. Vedres kertész-telepnek szánta Vedresházát; építkezett rajta, erdőt ültetett, malmokat állított, dohányt termelt, sőt 1811-ben száz holdon kísérletezett a pamuttermeléssel, állítólag jó eredménnyel. «Íz 1816-iki árvíz azonban az egész Vedresházát elpusztította. 1821-ben lemondott állásáról; nyugdíj helyett azt a kegyet kapta, hogy továbbra is Szeged város földmérőjének nevezhette magát.

Élete utolsó éveiben írta Vedres István »A túl a Tiszai nagyobb Árvizek ellérithetéséről

egy két szó» című értekezését, melyet Vörösmarty Mihály IS30-ban közölt folyóiratának, a Tudományos Gyűjtemény-nek VI. kötetében. Ez az értekezés nemcsak azt árulja el, amit a szerző a bevezetésben hangoztat, hogy »az árvizekkel, töltésekkel, s vízeresztő tsatornókkal hivatala folytatása és fölvállalt kötelességé teljesítése alkalmával mindég ügye s baja volt«, hanem azt is, hogy ő a Tiszát valami legyőzhetetlen erőnek tartotta, melynek pusztító árja ellen csak bizonyos mértékig lehet védekezni. Volt benne valami a pogány magyar böi, ki a hegyekben és folyókban az embernél hatalmasabb démoni erőket látott. Életének tapasztalatai arra tanították, hogy a Tisza erősebb, mint a töltés és azt, hogy' töltésekkel teljesen meg lehet fékezni ezt a rakoncátlan vizet, nem hitte. Az ő nézete az volt, hogy

a töltéseket nem kell tsináltatni abbul a tzélbul, hogy a folyó vizek árjai sohase önthessenek ki, mert ezt nehéz, vagy talán lehetetlen is eszközteni; hanem abbul tsak, hogy az azok kiöntései ellen földeinket védelmezhessük, — még lehet!

Nem osztotta azt a nézetet, hogy »oly erők legyenek a töltések, hogy azokat a víz el ne szaggathassa«, mert ő úgy vélekedett a töltésekről, hogy »által fogja hágni a töltések közé öszve szorított nevededő víz árja azokat, és telejökön tsinál magának utat a kiöntésre!« Vedres' volt az első, aki megfigyelte, hogy az alföldi árvizekben nemcsak a víz játszik

nagy szerepet, hanem az iszap is; ő nagyjában már tudta, hogy a Tisza hogyan készíti a maga ágyját és világos szemlélete volt arról, hogy a folyó medre is emelkedhetik. Erre vonatkozó nézeteit ő maga így foglalta össze:

Azt tudjuk, hogy azon vizek, melyek a hegyek közül a lapályos térre lefolynak, zavarosak szoktak lenni eső szakadások vagy hó olvadások idejében.

Azt is tudjuk, nem csak a vízi mesterség törvényei szerint, hanem tapasztalásból is, hogy ha a zavaros sebes víz, főképp olyan egyenes helyre jut folyásával, ahol az esetje megkisebbedik, s így a sebessége meg lassodik, ott tisztulni kezd és az iszapot ágya fenékre lerakja. — Már:

Ha lerakja a megtsendesedett folyású zavaros víz az iszapot az ágya fenékre: tehát a víz ágya fenéke mindég magosabb-magosabb lesz. Ha így van:

Mivel a folyó vizek szokott mélységüket idő szerint mindég megtartják, ágyuk fenéke magosabban növekedvén, felső színük is a szerint magosabbra emelkedik. E miatt:

A megmagosodott folyóvizet, hogy ki ne önthessen, — s az ágyában megtarthassuk! — a mellette lévő, vagy ötlet őrizet alatt tartó töltések magosságát szüntelen és a szerint kell emelni, amint a folyóvíz a maga ágyát magosabbá jszapollya, avagy a felső színét felemeli.

Ez annyit jelent, hogy a töltésekben csak akkor lehet bízni, ha azoknak magassága a víz medrének emelkedéséhez alkalmazkodik. Azaz: a töltés szükséges magosságát nem egy abszolút, hanem egy relatív szám fejezi ki. »A töltések magossága tetejére csak akkor tehetjük fel a zöld ágat, amikor azon folyóvizek *arányos sebességgel folynak mindenütt.*«

Ebben benne van már annak a felismerése, hogy a töltések emelése a víz medrének szabályozása nélkül nem sokat ér.

Vedres a Tisza szabályozását úgy, amint most megvan, nem csinálta volna meg. Neki más volt a gondolata, — eredetibb és merészebb, mint a XIX. század többi vízi mérnökeié. Arra gondolt, hogy Tiszaújlyától, Tokajtól vagy Tiszafüredtől kezdve csatornát kellene építeni Újpalánkáig; ezen a csatornán vezetne volna le nemcsak a Tisza árvizeit, hanem a közbeeső összes folyók fölösleges vizét is. Ez a csatorna tartalék-vizet is szállított volna a Tiszának oly évszakokban, amikor a vízállás alacsony. Ez a Tiszával nagyjában párhuzamos irányú csatorna Vedres szerint teljes biztosíték lett volna az alföldi árvizek ellen. De csak az eszme érlelődött meg benne, a megvalósításra nézve tervei nem voltak. Csak felvetette a megoldandó kérdéseket: »merre kellene a csatorna útját irányítani? Hol kellene a munkát kezdeni? Miként folytatni? Milyen széles és milyen mély legyen az eresztő csatorna? Hány esztendő alatt, mekkora erővel és költséggel lehelne azt tökéletesen végrehajtani?« Ezekre a kérdésekre annál kevésbé tudott megfelelni, mert akkor még a legelemibb vízrajzi adatokkal sem rendelkezett senki. Vedres csak annyit tudott, hogy »Nándor-Fehérváron 76 öllel fekszik

alább a Duna vize, mint Pozsonynál.« Ebből azután logikai műveletek segítségével számította ki, hogy Ujpalánka »valószínűleg« 75 öllel mélyebben fekszik, mint Tiszaujlak s így az általa ajánlott hatvan mérföld hosszú csatornának száz ölenkint két egész és egy negyed hüvely lenne az esése. Feltéve, hogy Ujpalánka csakugyan 75 öllel mélyebb fekvésű, mint Tiszaujlak, könnyű lett volna kiszámítani, hogy bizonyos szélességű csatorna bizonyos mélysége mellett percenként mennyi vizet bírt volna levezetni?

Hogy Vedres árvízvédelmi tervei iránt nem tudott általános érdeklődést kelteni, az érthető, mert abban az időben a földbirtokosok között sokan voltak, akik az árvizet nem tekintették károsnak. Erről maga Vedres is panaszkodott:

Némelly földbirtokosok nagy gondolkodnak — tatám: hadd öntsön ki (a víz) a töltéseken keresztül, egyszer, kétszeri — niegtsináltatván azok: liz, tizenkét esztendeig ismét használhatni a vízjárta földeket jövedelmesen I — Igen árat.. A zavaros árvíz ugyan föliszapolyja a főkép a hozzá közelebb levő helységek földjeit és megkövériti, de melly drágába kerül az illy trágya I

Értekezésének megjelenése után nem sokára, 1830 november 4-ikén meghalt Vedres István. Már négy' évvel előbb, 1826-ban nemeséget kapott *Varsányi* előnévvel s a király neki adományozta a biharmegyei Varsány község felét is; a család birtokba iktatása azon-

ban már csak Vedres halála után ment végbe. Özvegye síremléket állíttatott neki, melynek felirata e szavakkal végződött:

*Tekints reá, ó halandó, síromra:
Mert mindennek engedni kell
A felettünk tett örökös Végzetnek.*

Vedres Istvánnak arcképe, sajnos, nem maradt. »Igen himlőhelyes volt, azért nem engedte magát lefestetni.« Nem tudom, hogy hány gyermeke maradt, de valószínűleg volt egy István nevű fia, mert különben aligha írták volna a sírkövére azt, hogy »E gyászantokkal fedelik tekintetes nemes *idősb* Vedres István úr«, stb. A kilencvenes évek elején élt egy Vedres János nevű leszármazottja. Valószínűnek tartom, hogy a Vedres-családnak még ma is vannak ivadékai Szegeden.

V.

A szakértők tudománya.

Mikor 1879-ben Szegedet elpusztította az árvíz, meglehetősen általános volt az a nézet, hogy a katasztrófát a szakértők tudatlansága okozta. Ezt egész nyíltan meg is írták az akkori újságok és a katasztrófáról szóló röpiratok s a képviselőházban Szeged pusztulásának tárgyalásakor több ízben is kifejezésre jutott ez a vélemény. Tisza Kálmán, az akkori miniszterelnök a Ház folyosóján egy anekdotával felelt a szakértők ellen irányuló támadásokra.

— Beteg volt a fiam, mondotta és elhivattam hozzá a professzort. Meleg borogatást ajánlott és fizettem neki tiz forintot. A fiú nem lett jobban, elhivattam tehát egy másik professzort. Ez hideg borogatást ajánlott. Amikor megmondtam neki, hogy a mádk tanár éppen ellenkezőleg, meleg borogatást ajánlott, egész nyugodtan így válaszolt: »Az is nagyon jó, de a hideg borogatás még jobb.« Ennek is adtam tiz forintot.

A szakértőknek a Tiszával nem volt szerencsájük. Hiába hozatta Magyarországra Széchenyi a nagyhírű Paleocapat, akinek Olaszországban a Po folyó szabályozása körül érdemei voltak: a Po más, mint a Tisza és deltáin át könnyen lefolyik a vize az Adriai-tengerbe. A Tisza végtelen sok kanyarulatán még el sem lehetett igazodni, mert az eleven ágakon kívül figyelembe kellett venni a sok holt ágat is, mely csak árvíz idején telik meg vízzel. Köztudomású, hogy a Tisza-szabályozásánál elkövették azt a végzetes hibát, hogy felülről lefelé szabályozták a Tiszát. A Felső-Tiszán az átmetszésekkel és töltésekkel meggyorsították a víz lefolyását, de ennek természetes következménye volt, hogy a még szabályozatlan Alsó-Tiszán nem bírt lefolyni a víz és minduntalan veszedelmeket okozott.

Széchenyinek volt egy »szak-titkára«, egy Csányi Dániel nevű fiatal mérnök. A negyvenes évek »szakértői« közül egyedül ő ismerte a Tiszát, — akárcsak Vedres István, aki akkor már régen a temetőben nyugodott. Csányi figyelmeztette a grófot, hogy a Tisza-szabályozásából nagy baj lesz és a gróf felhívására Paleocapa és Vásárhelyi Pál előtt is kifejezte ezt a nézetét és amikor a két nagynevű mérnököt nem tudta rávenni terveinek megváltoztatására, kijelentette előttük, hogy az Alsó-Tisza mellett városok és községek

el fognak pusztulni és hogy »ő oly mű létrehozalalában, mely szakértői meggyőződése szerint az ország legmagyarabb vidékének elpusztulását okozandja, nem akar részt venni.« Csányi Dániel nyomban le is köszönt az állásáról.

Nem lehet megállapítani, hogy miért kezdték a Tiszát felülről szabályozni? Talán azért, mert ha felülről kezdik a szabályozást, feltétlenül szükséges ezt a munkát egészen a torkolatig folytatni. De talán befolyásolták ezt a nagy munkát a helyi érdekek is. A Felső-Tisza mentén hatalmas vármegyék voltak, számtalan jóbirtoku nemes családdal, melyeknek fiai a politikában is nagy szerepet játszottak. Az Alsó-Tisza mentén csak három vármegye jött számításba: Csongrád, melynek nemes közönsége alig volt és így a megye semmit sem számított, Bácska, melynek földjeit a Tisza vize nem járta és Torontói, mely akkor még a Bánáthoz tartozott és nem volt visszakebelezve az anyaországba, tehát csekélyszám u nemessége szintén nem valami nagy súllyal védelmezhetette a maga érdekeit. Szabolcs földesurainak az érdekeit nagyszerűen kielégítette a felülről való szabályozás és Csányi Dánielen kívül talán nem is gondolt senki arra, hogy ez viszont az Alsó-Tisza vidékére milyen nagy veszedelmei fog jelenteni.

Nagyon sok baj volt a Marossal is. A szak-

értök — az egy Vedres István kivételével, mind azt akarták, hogy a Maros valahol Szeged alatt ömöljék a Tiszába. Azzal ijesztgették Szegedet, hogy ha egyszerre fog áradni a Tisza és a Maros, akkor ez az árvízveszedelem elháríthatatlan lesz. Vedres István erre azt mondta, hogy ő jobban ismeri a Tiszát: ha a Tisza vize sokkal magasabb lesz, mint a Maros vize, akkor nem a Maros folyik majd a Tiszába, hanem a Tisza a Marosba. Különösen a Duna Gőzhajózási Társulat sürgette a Maros-lorkolat áthelyezését, mert rendes hajójáralokat akart létesíteni a Maroson egészen Aradig s ehhez számos átvágáson kívül a torkolat lejobb helyezése is szükséges lett volna. Szeged népének azonban érdeke volt, hogy a Maros torkolata ott maradjon, ahol van, mert így a Marosról lejövő hajóknak szükségképpen Szeged volt a kikötője. A város élélémezésében is nagy szerepük volt a »makai hajóknak«, melyek minden kedden és pénteken este sok élelmiszeri hoztak a szerdai és szombati hetivásárra és innen sok ipari és kereskedelmi árucikket vittek vissza Csanádmegyébe. Valahányszor szóba került a Maros-torkolat áthelyezése, Szeged mindig a legnagyobb határozottsággal tiltakozott ellene. 1850-ben »megigazították« a Maros torkolatát, néhai Vedres István tervei szerint. Az újszegeddeszki töltés mellett még látható a Maros régi

medre, amelytől északra két és fél kilométer hosszú új medret áslak a Marosnak. A folyó legelső nagy kanyarulatának átmetszésével egynegyedére csökkentették itt a meder hosszát és míg a régi mederből derékszög alatt ömlött a víz a Tiszába, az új meder hegyesszög alatt simul hozzá a Tisza folyásához.

A szeged-temesvári vasút építése is nyugtalanította Szegedet. Természetesen mindenki óhajtotta a vasutat, de mindenki félt az újszeged! oldalon a hid folytatásaként építendő vasúti töltéstől. Az egész Újszeged árterület volt; ha ezt az árterületet a várossal szemben egy töltéssel elzárják, akkor áradás idején itt a víznek fel kell duzzadnia, amiből a legnagyobb veszedelmek származnak a városra. A város közönsége követelte, hogy ne csak a Tisza fölé, hanem az újszeged! árterület fölé is építsenek hidat, még pedig kétszáz öl hosszúságban, hogy az árvíz akadálytalanul lefolyhasson. Az osztrák államvasut társaság nem akarta a szerinte fölösleges árterület! hid építésének költségeit viselni és rá akart ijeszteni a városra azzal, hogy nem Szegeden, hanem kissé lejjebb, Kanizsánál fogja áthidalni a Tiszát és arra tereli a forgalmat. Egy kánizsai töltés-szakadás azonban jobb belátásra bírta a vasutat és mégis csak Szegeden épült fel a tiszai híd, — de az ártéri híd nélkül.

1855-ben Szeged városának sikerült meg-

győzni a bécsi cs. és kir. közlekedési miniszteriumot, hogy az újszegedi árterületnek a vasúti töltéssel való elzárása katasztrófát hozhat a városra. Leküldték tehát Szegedre Pasetli Flórián miniszteri tanácsost és Herrich Károly főmérnököt, akit a kormány a Tisza-szabályozási ügyekben a legnagyobb szakértőnek tartott. A két szakértőnek az volt a megbízatása, hogy a szegedi hajósgazdák véleményének meghallgatása után intézkedjenek a város védelme érdekében. Azon az értekezleten, melyet a hajósgazdák meghallgatása céljából tartottak, Herrich előadta, hogy neki egy nagyszerű terve van: éppen a város előtt nagyon keskeny a Tisza medre, ezt a medret tehát ki fogja szélesíteni oly módon, hogy az újszegedi partot (a mostani Strandol) két öl mélyre ki fogja ásatni és ennek a munkának a költségét a város fogja fizetni. A hajósgazdák azt mondták, hogy ennek a tervnek nincsen semmi értelme: ők ismerik a Tiszát és tudják, hogy az újszegedi part levágására költekezni fölösleges. Rakjanak meg egy hajót kővel, állítsák a Felmayer-gyár elé, a víz folyásával keresztben és süllyesszék el; ez esetben a Tisza sodra keletre terelődik és rövid idő alatt elhordja az újszegedi partot ingyen. Ha ellenben a nyári alacsony vízállás idején kiássák az újszegedi partot, az így keletkező óriási gödröt, bármilyen mély lesz is, a Tisza

a legközelebbi tavaszi áradás alkalmával újra megtölti iszappal. Herrich ezt nem hitte el; egyszerűen azt felelte, hogy a hidrográfiát ő főiskolán tanulta és jobban tudja, mint a »parasztnak.« Ez nagyon fáj a hajósoknak, de mégis tovább kapacitálták a szakértő urat. Voltak, akik egész vagyonukat, sőt a fejüket tették fel rá, hogy az újszeged! part kiásása hiábavaló, haszontalan munkának fog oizonyelni. Herrich erre azt felelte, hogy szélesebb lesz a meder, tehát a víz hamarabb fog lefolyni; ez természettudományi tény, mellyel nem lehet vitatkozni.

Nyomban hozzá is láttak a munkához. Az újszeged! part helyét jó mélyre kiásták, ötvenezer forintba került a munka. A következő nyáron azután, mikor már lefolytak a tavaszi vizek, megint ott volt az ujszegedi part a régi helyén. A Tisza nemcsak betöltötte a kiásott nagy gödröt, hanem a partot még fel is magasította. Szeged városa a kormányhoz fordult a »költségek« ügyében s a feleslegesen kidobott ötvenezer forint megtérítését a városnak el is engedték. Herrich, a hivatalos szakértő azonban ettől kezdve éppenséggel nem szenvedhette a szegedi hajósokat és halászokat, sőt nem nagy szeretettel gondolt Szeged városára sem.

Volt azonban abban az időben Szegeden egy iskolázott s amellet értelmes szakértő

is, aki a Bach-korszakban Triesztből került ide városi mérnöknek, — bizonyos Bainville. Ennek az volt a terve, hogy a gyárteleptől kiindulva egy új Tisza-ágot kellene létesíteni, mely a várost megkerülve a Boszorkány-sziget tájékán tért volna vissza a Tisza főágába. A városnak szigetté átalakítása nemcsak az áruszállítás szempontjából lett volna nagyjelentőségű, hanem az árvíz ellen is megvédte volna a várost, az új Tisza-ágon aluli déli részeket kivéve. A hivatalos »szakértelem« tekintélye azonban olyan nagy volt, hogy Bainville érdekes tervét még csak komoly megvitatásra sem méltatták.

VI.

A Katasztrófa főpróbája

1876-ban nagy veszedelemben forgott Szeged városa, de akkor megmentette tisztviselőinek és polgárainak ébersége, természetes esze és helybeli tapasztalatokon alapuló számos bölcs intézkedése. Bátran el lehet mondani, hogy az a szervezettség és az intézkedésekben az a higgadság, melyet a város atyái 1879-ben tanúsítottak, annak volt a következménye, hogy három évvel előbb mintegy főpróbái tartottak. 1879-ben ugyanazt cselekedtek, mint 1876-ban. — kevesebb szerencséivel, de nem kevesebb gondossággal és buzgalommal.

1876 márciusban a közigazgatás »a helyzet magaslatán« volt: még az adószedés is felfüggesztették, minden városi tisztviselőt a város védelmére rendeltek ki, a tanyák világából a lovas pandúrokat berendelték a rendőrség megerősítésére s a vízvédelmi bizottságot teljes hatalommal ruházták fel, a »hatalomba« beleértve az utalványozási jogot is.

Ettől kezdve más városi hatáság nem volt,

mint a vízvédelmi bizottság. Egész nap és egész este együtt ült a bizottság a tanácsteremben, ahova szabad volt bemenni mindenkinek. (Ez szegedi specialitás: sehol a világon nem érvényesül annyira a nyilvánosság, mint Szeged város közigazgatási ügyeiben.) A tanácsterem mindig zsúfolva volt; aki tudni akarta, hogy a veszedelemmel szemben mit csinálnak az urak a városházán, az egyszerűen felment a vízvédelmi bizottság ülésére. Ha a hallgatóságban volt valaki, aki jobban ismerte a szóbanforgó tárgyat, beleszólhathott a vitába. Nem egyszer megtörtént, hogy a felszólalónak helyi ismerete vagy speciális tapasztalata nagy hasznára volt a városnak és ha valaki valami életrevaló intézkedést javasolt, mindjárt meg is bízták annak a végrehajtásával. Mert mindenkinek csak egy gondolata és egy célja volt: a várost meg kell menteni!

Mindenki tudta, hogy a várost ezúttal Percsora Felől fenyegeti a veszedelem. Ez a Percsora egy rét a Tisza jobbpartján, Körtvélyessel szemben. A Tisza szabályozása előtt minden tavasszal víz alá került és innen szokott a tavaszi ár tovább terjedni dél felé Amióta a Pallaviciniak kezén volt ez a vidék, nemcsak a Tisza partján húztak töltést, hanem a seregélyes! átmetszés északi végétől nyugati irányban, Dóé felé is húztak egy körülbelül három kilométer hosszú keresztöltést. Miután a kört-

vélyesi keskeny átmetszésben megtorlódott a víz, veszedelembé került a percsorai kereszt-töltés, melynek legnagyobb hibája az volt, hogy nyugati vége kampó alakban északra fordult, ahelyett, hogy tovább folytatódott volna nyugat felé a magasabban fekvő dóci homokig. Körülbelül hatszáz méternyi töltés-vonalat megspórolt az ármenesítő társulat s innen eredt a veszedelem. Ha a társulat legnagyobb érdekeltsége, az uradalom kevésbé lett volna takarékos, kevesebb lett volna a veszedelem.

De ha már megvan a baj, ki segítsen rajta? Kormánybiztos, — az volt; de laikus volt az árvízi ügyekben. Szerencsére okos ember volt és amikor megmagyarázták neki, hogy a percsorai keresztgát védelmét Várady Ignácra kellene bízni, rögtön fel is kérte Váradyt, hogy vegye át a védelmet.

Ez a Várady Ignác pedig nem volt más, mint a szegedi adóhivatal igazgatója. De mindenki tudta róla, hogy mikor egyszer a gyálai rét veszedelemben forgott, Várady Ignác mentette meg az árvíztől, mert ő találta el, hogy mit kell csinálni.

És Várady most is tudta, hogy mit kell csinálni: legelőször is munkásokat kell toborozni és nemcsak tisztességesen kell élelmezni őket, hanem meg is kell követelniük tőlük a tisztességet: a rendet és igyekezetét. Várady Ignác az egész munkásügyet rábízta egy igen

agilis és ügyes fiatal emberre^ Novak Józsefre, aki akkor még csak tiszteletbeli aljegyzője volt a városnak.

A város, amelynek az ilyesmiben már nagy gyakorlata volt, decentralizálta a védelmet; Újszegedet Pillich Kálmánra bízta, aki csak törvényhatásági bizottsági tag volt, nem tisztviselő, a hattyas-lavi és ballagi töltést Lázár János utbiztosra, a délibb vidékeket Magyar János mérnökre. Várady Ignác mellé nemcsak Novákot rendelték ki, hanem Molnár Márton tanácsnokot és Altnay Gyula főszámvevőt is. A Felsővároson részt vett a védekezés irányításában Fluck Ferenc sótárnok is.

Március 18-án a vízvédelmi bizottság elhatározta, hogy a Tisza-partot is fel kell magasztítani és erre a célra »közérőt« kell alkalmazni. Ebből azonban majdnem igen nagy baj támadt. Ugyanis volt akkoriban a városban két nevezetes közintézmény: a »Köpködő« és a »Koplaló«. A mai nemzedék már nem igen tudja, hogy ezek mik voltak, — meg kell tehát magyarázni. A városháza előtt jókora térség volt már a Széchenyi-tér megteremtése előtt is. Aki csak »ráért«, azaz akinek nem volt munkája, az itt sereglett össze minden délelőtt s itt pipázgalva megbeszélte az ügyeket és szidta a közállapotokat. Akinek emberi munkaréőre volt szüksége, annak csak a városháza elé kellett mennie, — talált ott napszámot,

favágót, kubikost, faragót, barkácsolót, kőművest, amennyit csak akart. A városházától délre volt a lacikonyha, ahol egész nap sült a kolbász, hurka, pecsenye a szegénység számára. A mai kor kifejezéseivel élve, azt kellene mondanunk, hogy ez volt a »munkásbörze«; de akkoriban a sok pipás ember miatt csak úgy hívták, hogy »Köpködő.« A »Kop-laló« a búzapiacon volt (Szent István-tér), — ott a fuvarosok gyülekeztek egy vagy kétlovos kocsijukkal és olt várták, hogy hívja őket az, akinek éppen fuvarosra van szüksége. Amikor a Köpködőn és Koplalón híre futott, hogy »közérőt alkalmaznak« a töltéseknél, egymásra néztek az emberek, mert senki sem tudta, hogy mi a »közérő.« Amikor egy hajdú megmagyarázta, hogy »mindenki ingyen fog dolgozni, még az urak is«, — kitört az emberekből a felháborodás:

— Mi lesz akkor a szegénységgel?!

(A »szegénység« alatt természetesen a szegény nép értendő.) Már azt nem lehet megengedni, hogy ingyen dolgozzanak, mert akkor ki fogad olyan munkást, akinek fizetni kell?! Felmentek a városházára és szépen megkérték a tekintetes urakat, hogy már ilyen istentelenségeket ne csináljanak és amikor megmagyarázták nekik, hogy a közérőre szükség van és ezen a dolgon nem lehet már változtatni, az egyik nagyszájú ember odakiáltott a zöld asz-

tal körött ülő bizottsághoz:

— Ha pedig az urak odamennek ingyen a partot magasítani, de bizony bele is hajgái juk az urakat a Tiszába!

A nép olyan zajos helyesléssel fogadta ezt a véleménynyilvánítást, hogy hiábavaló volt a város hajdúinak fellépése, — riadót kellett fujalni a kaszárnyában és csak a katonaság bírta a háborgó népet szé oszlatni Ettől kezdve azonban mindaddig, míg a veszedelem el nem mull, éjjel-nappal volt egy >cug< baka a város-háza udvarán s a város utcáin éjjel-nappal katonai őrzérek cirkállak.

A megriadt munkásnéppel még később is sok baj volt, de egyelői minden egyéb veszedelmet felülmúlt az időjárás. A víz egymagában még nem nagyon veszedelmes, de ha a szélvésszel társul, akkor nincs ellene védelem. Amikor »fújnak a böjti szelek« a Nagy Alföldön, ebből künn, a városokon kívül olyan viharok keletkeznek, mint aminők a Gobi-sivatagot, vagy az Egyesült Államok északkeleti szélét végig szokták söpörni a kanadai jégmezőktől Newyorkig, mert nem áll az uljukba semmi, még csak egy erdőcske se. Amig a Tisza lomhán folydogáló vize csak mossa a töltést, addig nincs nagy baj; de amikor elkezd tombolni a böjti szél, a Tisza tengernek képzei magát és hullámaival addig paskolja a töltést, míg széjjel nem tépi. Amikor már napok óta

fújt a szél, a város népe aggódva nézte a közeli töltéseket s nem sokat törődött már a messze levő Percsorával. A vízvédelmi bizottság a város mélyebben fekvő utcáiba fenyőszálakat hordatott és tutajokat csináltatott belőlük: ha bejön a víz, meneküljön a nép a mély utcákban az előre elkészített tutajra. Nincsen okosabb vízi szerszám a világon, mint a tutaj (melyet Szegeden lápnak hívnak, talán csak azért, hogy megkülönböztessék a máramarosi rumunyok igazi tulajától), — mert az ilyen tutaj se fel nem fordulhat, se el nem merülhet. Amikor a régi Szeged népe látta, hogy a Tynkbögy-utcában kötözik a tutajokat, — már tudta, hogy hányadán van.

Március húszadikán már elkerülhetetlennek tartották a veszedelmet. Az alföldi vasul töltését szerelték volna megerősíteni, de a vasutasok fontoskodtak és a forgalmat zavarni nem engedték. Valakinek (állítólag Kéczey főmérnöknek) eszébe jutott, hogy ha már nem lehet felmagasítani a vasúti töltést, védőművet keli építeni eléje; karókat kell levetni, két párhuzamos sorban és a karókhoz deszkát kell szegezni, úgyhogy a két párhuzamos deszkafal egymástól egy ölnyire legyen s azután a két deszkafal között meg kell tölteni földdel. A szegedi nép ezt az új töltést elnevezte »kalicka-töltésnek« és jobban mulatott rajta, mint amennyire bízott benne, mert a kalicka for-

más volt ugyan, de nem volt nagyon vízálló, ha a karók töve kiázolt, nem sokat ért a töltés. Negyvenötezer szál deszkát beleépítettek már a kalickába, amikor valaki kieszelte, hogy a munkásokat utóbb talán nem is fogják kifizetni, hanem a munkabérüket majd beleszámítják az adójukba. Amint ez a hazug hír elterjedt, a munkások elkezdtek szökdösni a töltésekről. Új munkaerőt pedig nem lehetett kapni. Üzentek az embereknek a tanyákra, de onnan nem jött senki. Ugyanis a hetivásár alkalmával látták, hogy az utászkatonaság kilenc nagy vasladikot helyezett el a városháza előtt. »Mire való az erőlködés, gondolták a tanyaiak, hiszen a várost úgymint elviszi a víz!« A felsőtanyákra katonaságot küldtek ki, de mit tehet a katonaság a tanyák világában? Egy ármádia is kevés lett volna arra, hogy egy pár száz embert összeszedjenek. Csak azokra lehetett támaszkodni, akik pénzért dolgoztak, de azokra sem nagyon, mert sok munkás még a keresetét is ott hagyta, ha megszőkhetett.

A percsorai töltésről Várady Ignác sűrűn küldte a lovas futárokat az algyeyi vasúti állomásra a sürgönyeivel, melyekkel a városházán a vízvédelmi bizottság sehogy sem tudott tisztába jönni. Mert Várady Ignác sohasem kért ezernél kevesebb munkást és tízezernél kevesebb zsákot, a város pedig száz munkást és ezer zsákot sem tudott neki küldeni.

A város azonban nagy nehezen mégis elkerülte a katasztrófát, noha igen illetékes vélemények szerint rászolgált a legrosszabb sorsra is, mert az 1873-ban lebontott Szent Háromság szobrot elmulasztotta újra felállítani. A jó Isten azonban, mint az életben nagyon sokszor, most is elnézőbb volt, mint az emberek és megkönyörült a legmagyarabb városon. De tagadhatatlan, hogy amikor már igen nagy volt a veszedelem, maguk a polgárok is segítettek. Nem kellett már nagyon biztatni az embereket: április 3-án már kilencezer ember hordta a földet az alföldi vasút töltésére: ki kocsival, ki talicskával, ki pedig kosárban vagy szakajtóban. Az úri nép ebben a munkában éppennyugy buzgolkodott, mint a köznép.

Csak a pénzzel volt már baj. Tudniillik a város pénze elfogyott. Kiss Dávid átadott a polgármesternek negyvenezer forintnyi érték-papírt, hogy tegyék zálogba — s a kölcsönért nem kért a várostól semmit. A Szeged-Csongrádi Takarékpénztár, a Kézművesbank, az Eisenslüdter S. cég, a Prosznitz- és a Bamberger-család, a Gál és Madár, a Gutlmann és Eisler, a Wagner F. A. cég, Lillin, Zsóter Andor, Fodor István, Kéméntzy a Kárász-utcából, Scháffer Ádámné, Bérczyné, Egressyné (sok háznak a tulajdonosai) és mások egy-kettőre összeadtak hármezer forintot, hogy a legsür-

gősebb kiadásokat fedezni lehessen. És ezt a pénzt nem kölcsön adták a városnak, hanem segély gyanánt. Háromezer forint persze nem nagy pénz, amikor hallunk vagy' olvasunk róla, de óriási nagy összeg olyankor, amikor nincs, pedig sürgős szükség van rá. És most a legnagyobb szükség volt rá.

És meg is mentették a várost a nagy veszedelemtől, amiben legnagyobb része volt a polgárok önfeláldozásának.

VII.

Kopogtat a veszedelem

Senki emberfia meg nem magyarázza, hogy Szeged népe miért érezte meg mindig ösztönszerűleg a veszedelmet, amely fenyegette? Amikor a legilletékesebb és legtudósabb emberek lármát ütöttek, hogy »baj lesz«, — Szeged népe meg sem mozdult. És nem is lett semmi baj. Az igazi nagy bajt azonban igyekezett leküzdeni a város már akkor, amikor a veszedelemnek még semmi konkrét jele nem volt látható.

1878-ban néhány nappal karácsony előtt, december 21-én a Tisza vize a 0 pont felett 21 láb két hüvelykre emelkedett s a következő éjszaka beállt a Tisza. Karácsony második napján megindult a zajlás, de a jég a vashid lábainál megállót s jégtorlaszok támadtak a vashidtól a Marostorokig. A folyammérnökség vezetője, Szegheő Attila sürgette, hogy a város távolítsa el a jeget, mert különben Szeged víz alá kerül. Az állami intézményeket nagyon respektálta a város és meg is hagyta Magyar

János főmérnöknek, hogy távolítsa el a jég-torlaszokat, úgy, ahogy tudja. Magyar János meg is kezdte a »lulázást* (ami annyit jelentett, hogy ladikokról zúzták a jeget s nagy táblákban indították útnak lefelé), sőt elhasznált egy pár dinamit-patront is és január 2-án jelentette a Tanácsnak, hogy »a jég egy részét« eltávolította s a költség mindössze ötszáz forint. A folyammérnökség főnöke nagyon elégedetlen volt.

— Nem a jég »egy részét* kell eltávolítani, hanem az összes torlaszokat! Miért nem szüntették meg az egész jégtorlódást? — kérdezte.

— Annak három oka van, felelte Magyar János. Az első ok az, hogy nem lehet, a másik ok az, hogy nem szükséges, a harmadik ok pedig az, hogy ennyi jég eltávolításához, ha emberi erővel el lehetne távolítani, körülbelül négy hónap kellene.

A felsővárosi hajósok és halászok, akiket ebben az ügyben behívtak a városházára, mind azt mondták, hogy nem árt az a jégtorlasz senkinek, mert hiszen vígan folyik alatta a víz; ha a vízállás emelkednék és a víz felemelné a jég-páncélt egy-két hüvelykkel, akkor baj volna, mert ez az jelentené, hogy a víz nem bír lefolyni; miután azonban a vízállás a Tisza befagyása óta nem emelkedett a helyzet nem komoly.« Ezzel szemben a folyammérnökség főnöke »lelkiismerete meg-

nyugtázására« jegyzőkönyvbe vétette, hogy ha sürgősen el nem távolítják az egész jégtorlaszt, katasztrófa fogja érni a várost. A magisztrátus a hajósok és halászok álláspontját tette magáévá, már csak azért is, mert ez kevesebbe került... Néhány nap múlva hirtelen megenyhült az idő s egy jó meleg záporosó egy nap alatt el is vitte az összes jégtorlaszokat — ingyen.

Február vége felé megint elkezdett áradni a Tisza és 21-ikén a vízállás megint 21 láb 2 hüvelyk volt, mint karácsony előtt. Ezen a napon sürgősen összehívták a városházára a »vízvédelmi bizottságot«, még pedig, mint a Meghívó mondotta, »a könnyen bekövetkező veszély tárgyában. A víz nem volt magasabb, mint két hónappal azelőtt s akkor a folyammérnökség főnökét kivéve, senki sem félt a veszedelemtől, most pedig ugyanolyan vízrajzi viszonyok mellett a legnagyobb energiával láttak hozzá a veszedelem megelőzéséhez. Tudták vajjon, hogy a katasztrófa már a küszöbön van? Semmi esetre sem tudták, de mindenesetre »érezték.«

A katasztrófa sokkal hamarabb bekövetkezett, mint bárki képzelte volna, — de a szerencsétlenség a várost nem bírta meglepni: Szeged ismerte a Tiszát, amelyhez hasonló folyó nincsen több a világon, mert azok a folyók, melyek lomhaság tekintetében mind-

járt a Tisza után következnek, mind legalább tízszer lejtősebb mederben folydogálnak a torkolatuk felé. Szeged népének megsúgta az ösztöne, hogy az 1879 február 24-iki 21 láb 2 hüvelyk vízállás nagy veszedelmet jelent.

A védőintézkedések megkezdésétől a katasztrófáig tizenhat nap telt el. Ez az idő nem volt elegendő a baj elhárítására, de a legteljesebb nyugalommal és példás rendben végrehajtott intézkedések sok emberéletnek és sok vagyonnak a megmentését lehetővé tették. Ha nem érvényesülhetett volna Szeged népének egészséges ösztöne, hatáságainak tapasztalata és energiája és ha a védekezésnek hivatalos és nemhivatalos vezetői nem a legnagyobb önfeláldozással, nem erejüknek a végső megfeszítésével dolgoztak volna, akkor az emberek ezrei, vagy talán tízezrei vesztették volna életüket.

A vízvédelmi bizottság legelső ülésén legelőször is a Tisza-parti töltésekről gondoskodtak s az egész vonalat négy szakaszra osztották.

I. szakasz. A tápéi kaputól a vasúti hídig; a védelem vezetője Magyar János főmérnök.

II. szakasz. A vashídtól Szent-Mihálytelckig; vezető mérnök: Diebl Károly.

III. szakasz. Szent-Mihálytelckől a Paphalomig; vezető mérnök: Lázár József, Magyar János felügyelete alatt.

IV. szakasz. Az újszegedi töltések; a védelem vezetője Gróf János.

A bizottság utasította a védelem vezetőit, hogy azonnal járják be vonalszakaszukat és három nap alatt tegyenek jelentést a töltések állapotáról.

Szekerke József, a törvényhatósági bizottság tagja, a belvárosi ellenzéki érzelmű polgárság vezére figyelmeztette a bizottságot, hogy a várost nem a tiszai töltések felől fenyegeti a veszedelem; ha a város felett önt ki a Tisza, akkor a parti töltések nem sokat érnek. A bizottság ezt hamar belátta és Magyar János főmérnököt, Szekerke Józsefeit és Kátay Ferencet megbízta a baktói és szilléri töltések megvizsgálásával. Három városi fogatot is adtak nekik, hogy azonnal indulhassanak.

Másnap, február 25-ikén a *Szegedi Napló* megemlékezett a vízveszedelemről, de igyekezett megnyugtatni a város népét.

»A valószínűség amellet szól, írta a lap, hogy az idén nem kell tartanunk komolyabb vízcsezálytól, mert a csapadék-vizek lefolyása az idén nem történik oly rohamosan, mint egyébkor és így alapos reményünk lehet mielőbb apadást várni.«

E mellett azonban mindenki tudta, hogy a percsora—szegedi árvízmentesítő társulat ügyei nincsenek rendben. Ennek a társulatnak négy tagja volt: a Pallavicini-uradalom,

Algyő, Tápé és Szeged. A társulat élén Kende Kanul országgyűlési képviselő állott, mint kormánybiztos. Az ilyen kormánybiztosság jobbra csak arra való volt, hogy valami mellékjövedelemhez jusson általa a kormánynak valamelyik kedvelt híve. aki az ilyen jövedelem-kiegészítésre rá van utalva. Kende Kanul természetesen semmit sem értett az árvízvédelemhez s a veszedelem színhelyétől távol, Budapesten élt. Amikor Szeged már hozzálátott a védekezéshez, a kormánybiztos nemcsak, hogy nem jelentkezett, hanem utasítást sem adott a társulat alkalmazottjainak, hogy mit cselekedjenek? Mikszáth Kálmán pár héttel a katasztrófa után megjelent röpiratában (*»Szeged pusztulása«*) így írja le Kende Kanutot:

Kende Kanut magas, szikár ember, őszüld hajjal és szakállal. Prototypje az örök ifjúságnak. Csak valamivel komolyabb Beöthy Algeronnál és csak valamivel kisebb mamehik Horváth Gyulánál.

Kende Kanut fiatal korában kitűnő bánásmódot tanúsított a nők körében és igen ügyesen kucsérozolt. elegánciával tudott mulatni a cigánnyal s ruháját az első szabónál varratta.

S ezért lett ő persorai kormány biztos.

Kende különben becsületes ember s ő maga csodálkozott rajta legjobban, hogy ő miként jutott a vízműépítészeti tudományhoz. De hát elvégre is azt gondolta, hogy az úr pokolban is úr s már az magától beleszületik minden-

féle tudományba. így fogadta el a percsorai kormánybiztosi hivatalt, hihetőleg a fizetés kedvéért s így jutott Szeged kapuinak kulcsa gyenge és laikus kezekbe.

A kormány az első napokban, midőn a Tisza rohamosan áradni kezdett, nagy indolenciát tanúsított. Még Kendét sem küldte le, kinek szavazatára a költségvetés tárgyalásánál szüksége volt. Ebbéli mulasztását csak az menti, hogy Kende úgysem értett a dologhoz.

Kende iránt, dacára rokonszenves egyéniségének, elejétől fogva nem volt semmi bizalom, mert dilettantizmusát sem nem volt képes (s dicséretére legyen mondva), sem nem akarta takarni, már pedig éppen a szegedi szójárás szerint »a tanulatlan doktor kész hóhér.«

Nagy sürgetésre annyit mégis meglett a kormánybiztos, hogy a társulati érdekeltséget február 27-én reggel 9 órára Algyőre értekezletre hívta össze a vízvédelmi bizottság megalakítása céljából, ő maga nem utazott le az értekezletre, meljen Szeged városát Reizner János főjegyző és Novák József tiszti főügyész képviselte.

Még aznap, február 27-én délután a szegedi várasházán is ülést tartott a vízvédelmi bizottság. Dáni Ferenc főispán volt az első felszólaló, aki figyelmeztette a bizottságot, hogy a helyzet nagyon komoly és indítványozta, hogy a bizottság maradjon permanenciában, még pedig aként, hogy minden délután tartson ülést.

— Költségkímélésről nem lehet szó, mondotta a főispán, mert a város egész vagyona veszélyben van.

Reizner János főjegyző beszámolt a percsora—szegedi ármentesítő társulat aznap délelőtt Algyőn tartott értekezletéről. Elmondotta, hogy a kormánybiztos nem jelent meg az értekezleten, de azért megtették a legszükségesebb intézkedéseket: a töltéseken szükséges sürgős javításokra és a gyengébb helyeknek karókkal való megerősítésére felfogadtak kétszáz munkást és harmincnégy pót-ört; ezenkívül a Tápé—szegedi töltés tápéi és szegedi végére egy-egy futárt állítottak; minden őrháznál állandóan készenlétben marad egy-egy kocsi két lóval. A társulat pénztárában ezerkétszáz forint van; az anyag-készlet: 110 ezer karó 7—8000 deszka, 70 lámpás, fáklyák, talyigák és zsákok. A társulat tagjai helyesnek tartanak, ha mindenki maga gondoskodnék töltéseinek megerősítéséről. Percsoránál a kereszt-töltés jó, de a gyevi lúd táján a töltés nem elég magas. A gyevek és a tápéi rét lakói jól tudják, hogy nagy a veszedelem s Reiznerés Novák Algyőről bazajövet, mindennütt menekülőket látott az országúton, bár az idő igen hideg volt és csepergelt az cső. Reizner e szavakkal fejezte be a jelentését:

— A hangulat a társulat tagjai közt végtelenül nyomott, mivel a kormány részéről min-

den segély megtagadtatott, sőt még a kormánybiztos sincs jelen a vész idején.

Szegedi szokás szerint a vízvédelmi bizottság ülésén nagy hallgatóság volt jelen, amely megbotránkozásának adott kifejezést, amialt, hogy a kormány és a kormánybiztos oly keveset törődik a veszedelemmel. A bizottság rögtön megfogalmazott egy táviratot, melyben felkéri Kende Kanul kormánybiztost, hogy azonnal jöjjön le Szegedre. Novák főügyész utasították, Szekerke József törvényhatósági bizottsági tagot pedig felkérték, hogy a kormánybiztos érkezését be sem várva, menjenek Percsorára és tegyenek meg minden intézkedést, ami a veszedelem elhárítására szükséges.

Taschler József főkapitány, mint a vízvédelmi bizottság elnöke kidobollatta a városháza előtt és plakátokon is kihirdette, hogy *»nagyobb a veszély, mint valaha!«* Egyúttal a vízvédelem tervéről is tájékoztatta a közönséget:

»A bizottság a bekövetkező csapás esetén egyedül oltalmul szolgáló szillér—baktói és alföldi vasúti védvonal fentartása és védelmezése tekintetében részletes intézkedéseket fog tenni«

Novák József főügyész kiment Algyőre, Szekerke József pedig az egész árvédelmi rendszer legveszedelmesebb pontjára, Marásztóra. Novák másnap ismét Szegeden volt, — jelen-

tette, hogy a víz sok helyen már-már eléri a töltések koronáját; a belvizek nagyon felduzzadtak; a töltések megerősítéséhez nagy távolságból, dereglyéken hordják a földet, melyet inkább sárnak lehetne nevezni, a sok esőzés miatt annyira át van ázva. A kormánybiztos nem érkezett meg, sőt a táviratra nem is válaszolt. Novak bejelentette azt is, hogy Tápé egész lakosságát kirendelte a töltések megerősítésére.

A bizottság a töltéseken dolgozó algyeviek és lápaiak napszámját ölven krajcárban állapította meg. Utasították Tóth Mihály főmérnököt, hogy a sziliért töltést javítsa ki és a 700 öl hosszú baktói töltést magosítsa fel 30 lábra; e célból fogadjon fel háromszáz kocsit s az egész munkát három nap alatt fejezze be. Mivel Tóth Mihály és Magyar János főmérnökök nem intézkedhetnek mindenütt személyesen, — támogatásukra a bizottság felkérte Pillich Kálmán, Báthory József és Marosi Mór törvényhatósági bizottsági tagokat.

A város a legteljesebb mértékben tisztában volt a helyzettel, még mielőtt a veszedelem bekövetkezett volna, — sőt már érezte azt is, hogy erői a katasztrófa elhárítására ezúttal aligha lesznek elegendők.

VIII.

Hol van Boros Frigyes?

— Éjjel-nappal együtt leszünk! határozta a vízvédelmi bizottság február 28-án.

Ez a határozat tetszett a közönségnek, mert így a nap vagy az éj bármely órájában felmehetett a városházára bárki, aki a vízveszelelemről biztos információt akart szerezni. Nagy tetszéssel fogadták azt a határozatot is, hogy a szillér-baktói töltést 30 láb magásra föl kell emelni. De azért felkérték Dáni főispánt, hogy csupa óvatosságból kérjen a temesvári hadtestparancsnokságtól távirati utón utászokat és pontonokat. (Akkoriban a három nagy vasmedence összekapcsolásából keletkező nagy vas-ladikot nevezték pontonnak, melynek azért kellett három darabba szétszedhetőnek lennie, hogy könnyebben lehessen vasúton vagy kocsin szállítani.)

A közönség, mely a vízvédelmi bizottság üléseire feljárt, alkalomadtán beleszólt a tárgyalásokba. Most, hogy éjjel-nappal együtt volt, (ami úgy értendő, hogy a bizottság tagjai

közül felváltva néhányan mindig jelenvoltak a tanácssteremben), természetesen nem lehetett a napnak mind a huszonnégy óráján át kizárólag a vízről beszélni, szóba kerültek a bizottság tagjai között egyéb városi ügyek is, — S[^]ekerke József indítványa a város kegyúri jogai ügyében, egy osztrák cég ajánlata az állandó közüli híd ügyében, egy új gőzmalom alapítása, amit Szekerke hiúsított meg a magisztrátus nagy bosszúságára, stb. A közönség azonban nem ezeket a vitákat akarta hallani, hanem a vízről akart információkat kapni s oly hangosan követelöztek, hogy a vízvédelmi bizottság, mely a város nevében teljes halalommal rendelkezhetett, kénytelen volt elhatározni a rendészeti ügyek kivételével az egész közigazgatás szünetelését. Ezzel a város minden tisztviselőjét, a polgármestertől az írnökig, az árvízvédelem szolgáláta állították.

Azokban még mindig nyugtalankodott a közönség. Mindenki nagyon jói emlékezett még rá, hogy az 1876-iki árvízveszedelm után Szeged önállósítani akarta magát az árvízvédelem terén és saját körtöltéseit fel akarta magasztani. A kormánynak a szakértői azonban akkor azt mondták, hogy ez fölösleges munka; sokkal célszerűbb, ha az ármentesítő társulat költségén, tehát közköltségen megerősítik a percsorai gátat, mert ezzel azután meg-

védhetik a Pallavicini-uradalmat is, Algyőt is, Tápét is, meg Szegedet is. Minden szegedi polgár ki tudta számítani, hogy ha a Tisza vízállása 24 láb magas, a körtöltés pedig csak 22 láb magas, akkor ha a Tisza valahol Szeged felett kiönt, a körtöltés nem nyújt a városnak védelmet.

De hát ott van a percsorai töltés, fönt Dóc felé és azt most már szegedi emberek védelmezik: Novák József, Várady Ignác és Szekerke József.

— Amíg azok ott vannak, semmit sem kell félni, mondogatták az emberek (Mikszáth szerint) egymásnak biztatgatólag. Ismerik azok a vizet és megfogják... Saját testükkel is megfogják!

Mikszáth persze nem értette, hogy ez mit jelent. »Én, írja, felvidéki ember létemre naivságnak hittem az ilyen beszédet, hogy valaki a vizet megfogná, hiszen nem nyúl az vagy pinyőke; de végre is, ami annyi száz embernek rendületlen, habár rusztikus hitét képezi, némi tiszteletre kész, s magam is hinni kezdtem már, hogy addig csakugyan be nem jöhet a víz, míg Novák, Várady és Szekerke őrzik.«

Annak a mondásnak, hogy Novák, Várady és Szekerke »saját testével is megfogja a vizet«, volt értelme. A *Szegedi Híradó* 1859. évi 4. számában meg van írva, hogy 1853-

ban az árvíz veszed elem alkalmával a hattyasballagítói töltésen egy éjszaka a víz rést ütött, de a töltést őrző munkás észrevette a veszedelmet, belefeküdt a résbe és addig kiabált, míg segítség nem érkezett a szakadás betömésére. Lehet, hogy ez csak legenda, — hiszen hat évvel később jegyezték fel; de a szegediek fantáziájában élt az a névtelen hős, aki »saját testével fogta meg a vizet és 1879-ben is bíztak benne, hogy Novák, Várady és Szekerke saját testével is megfogja a vizet.

Azonban a nagy bizakodás ellenére is eszébe jutott valakinek, hogy Novák József végre is fiskális, Várady Ignác adópénztári igazgató, Szekerke József pedig jómódú magánzó, aki fiatal éveiben valami nagyon értelmes iparos lehetett, de semmi esetre sem volt mérnök... »Mégfogni a Tiszát« mérnöki tudomány nélkül — merész vállalkozás volt. Az az ismeretlen »valaki« tehát, akinek eszébe jutott, hogy most nemcsak természetes észre, energiára és határtalan önfeláldozásra van szükség, hanem technikai ismeretekre is, a vízvédelmi bizottság ülésén belekiáltott a vitába:

— Hol van Boros Frigyes?

— Az ám! mondották erre a bizottság tagjai. Boros Frigyes! 1876-ban is az mentette meg a városi! Már akkor megmondta, hogy jó lesz mielőbb harminc lábnyira magasítani

a töltéseket! Le kell hívni Boros Frigyeszt Néhány perc múlva már ment a sürgöny a közmunka- és közlekedésügyi miniszter úrhoz, hogy Boros Frigyes országos középilési felügyelőt a szegedi árvízvédelemhez kirendelni méltóztassék.

Határtalanul bíztak a szegediek Boros Frigyesben, nemcsak azért, mert Boros képzetesebb vízi mérnök volt, mint a többiek, hanem azért is, mert már szegedinek tekintették. Zelenci Boros Frigyes ugyan Aradon született 1825-ben, de a lyceumot Szegeden végezte a piaristáknál 1811-ben és háza is volt Szegeden. ő vezette a Tisza kilenc átmetszésének munkálatait Csön grád tói Marton ősig és ezzel a Tisza medrét 82.334 ölről 53.319 öltre rövidítette, de ezzel a Tisza esését száz ölcenkint két hüvelykről csak három hüvelykre bírta fokozni s így az átmetszésekkel az árvízveszedelmel nem háríthatta el. Mikor harmincöt évi szolgálat után nyugalomba vonult, Ilajagos Imre a következő sorokat jegyezte fel róla: »A harmincöt éves mérnöki szolgálat még akkor is nagy küzdelmet jelent, ha nem esnék össze a Tiszaszabályozás ama harminc-éves háborújával, mely annyi lelkes magyar mérnök életébe került. Harcolva minden tavasszal a felszabadult elemekkel és az ijedt emberek közönyével, nyáron ember nem járta vidékeken nélkülözve a tiszta levegőtől kezd-

ve mindent, Istent kísértve télen a folyó jégpáncélján: lehetett-e másképp, mint hogy az erőteljes ifjú 57 éves korában ideges, csuzos bántál máktól a gyón kízóit agg lett?« Boros már a Bach-korszakban figyelmeztette a kormányt, hogy Szegedet erős körtöltéssel kell körülvenni, mert »a város házainak öl-hatodrésze vályogból lévén felépítve, elöntése esetében romba dől.« Ez a Boros nemcsak kiváló mérnök, hanem nagyon jól ismeri a Tiszát is; ő találta ki, hogy a Tiszát csak olyan töltéssel lehet féken tartani, melynek a lejtője a víz felőli oldalon négyszer olyan széles, mint amilyen magas; és ezenfelül még szegedi is, — tehát ha ember még megmentheti a várost, az az ember nem lehet más, mint Boros Frigyes! A legfőbb vízügyi hatóság akkoriban Herrich Károly közlekedésügyi miniszteri tanácsos volt, aki már évtizedek óta nem szerette Szegedet s a szegediek szintén nem szerették őt. A szegedi sajtóban minduntalan heves támadások jelentek meg Herrich ellen s e támadásoknak igen nagy erőt adott az a körülmény, hogy Herrichnek az árvízvédelmi jövedőlései rend szerint nem váltak be. Az egy Boros Frigyest kivéve, a szegedi nép csak mulatott a többi mérnökök tudományán, melyet az újságírók minduntalan kifiguráztak.

A március 1-i helyzetről »Hannibál a kapu

előtt» címmel a *Szegedi Híradó* a következőket írta:

A vész ismét dörömböl kapunkon és védelemre szólít bennünket.

Hogy is mondták csak 1876-ban azok a mi tudós mérnök uraink: »hogy ez a nagy árvíz olyan rendkívüli kalamitás, amely száz évben csak egyszer fordul elő.« Nos hát 1877-ben már megismétlődött az a rendkívüli kalamitás, mert nagyobb vizünk volt, mint 1876-ban, bár az előző nagymérvű védekezés folytán sokkal kisebb veszéllyel. 1878 baj nélkül múlt el. De ime 1879-ben már ismét beütött a százéves kalamitás — téli árvíz alakjában, amit még eddig nem ismertünk s a veszélynek oly magas fokával, amely nagyban felülmúlja az 1876-ikét, midőn élet-halál harcot küzdöttünk.

A tudós mérnök urak enunciációjával tehát három év alatt háromszáz évet éltünk! Bizony nem csoda, ha az ilyen rohamos időszülésbe beleöszülünk és összegörnyedünk.

A vész fenyegetőbb, mint valaha s csak tetekkel, az 1876. év vállvetett önfeláldozó munkásságával háríthatjuk el, ha ugyan egyáltalán elháríthatjuk.

A vízá mellett helyzetünk ma aggasztóbb, mint valaha, a veszély nagyobb és közvetlenebb, mint 1876-ban volt, nagyobb, mint amelylyel a most élő nemzedék valaha szembenézett.

Az 1876-ikinál nagyobb a mostani veszély két okból: először azért, mert a mai áradás sokkal rohamosabb az akkorinál, oly rohamos, aminőt eddig még nem tapasztaltunk, mert míg 1876-ban 22 lábön felül hat, öt, sőt négy hüvelykkel nőtt a víz huszonnégy óránként, ma 8—71/3 hüvelykével nő. s ez a növekedési arány uralkodik még ma is, midőn a víz már 24 láb 3 hüvelyket ért el. Nagyobb a veszély másodszer azért, mert az áradás szokatlan, eddig még soha elő nem

fordult korai időben jött, midőn a föld téli nedvessége miatt a védekezés sokszorta nehezebb, lassúbb és kélesebb sikerű. Ehhez járul még a régebben tartó nedves időjárás, mely a védelemre szükséges talajt még jobban átáztatta és amely még ma is tart

Aggodalomra még oly nagy okaink sohase voltak, mint ma vannak. De csak két dolog idézhet elő katasztrófát: a közönyösség vagy a gyáva kétségbeesés. Ez utóbbtól nem tartunk: Szeged közönsége sokkal edzettebb már a víz-veszéllyel szemben, hogysen megijedne, de igen is félünk amattól: félünk attól, hogy kicsinyít a bajt.

Nagy' okunk van tartani a hátulról való támadástól, Percsora felől. A védekezés Achilles sarka most is ott van, mint volt három évvel ezelőtt.

A másik helybeli lap, a *Szegedi Napló*, mely pedig ellenzékibb volt, nem látta ilyen sötét színben a dolgokat és igyekezett tartani a lelket Szeged polgáiraiban, mikor a március 1-i helyzetről a következőket írta:

Nagy a veszély, de nagy az erőnk is. Hatalmasok az elemek, de az emberi kitartó akarat legfényesebb diadala azok lebjlincselése. És mi nem állunk védtelenül szembe az ellenséggel, mely holnap ismét barátunk lesz, kinek hátán gazdagon megrakott hajóink hozzák és viszik a kincseket.

A városi Tjsza-parton húzott körtöltés hatalmas védbástyánk, melyre nem hiába költöttünk százazreket. Ezzel kapcsolatban erősen áll a szeged-percsorai társulati töltés, mely 1876-ban kiállta a vízpróbát és ma is részben Várady Ignác úr ismert erélyes és önfeláldozó felügyelete alatt van, részben Novák József főügyészünk és Szekerke József polgártársunk gondjaira van

bízva. Jobb kezekben nem is lehetne.

De ha bekövelkezhetik a legrosszabb is, amittől a Gondviselés óvjon meg bennünket, — ha szakad a percsorai töltés vagy ha áthágják koronáit a tomboló hullámok, még akkor is áll városunk második védvonala, melynek 30 lábra való felemelését a szillér-baktói részében elrendelte a vízvédelmi bizottság.

Hol van az a nép, mely a földmunkában vetekedhetnék a mienkkel? Nincs! Hazánkban, sőt még annak halárán túl is keresett a szegedi kubikos. E nép győzni fog az elemek elleni tusijában és ha elvennie a vad Tisza árja földjét is, meg fogja menteni legalább házát, tűzhelyét és családját az árvíz irtóztató pusztításai elől. Bizonyos tehát a védmunka sikere, ha mindenki teljesíti kötelességét.

A vezércikkeknél azonban sokkal többet mondott az a néhány sor, mely a *Szegedi Híradó* napi hírei után, mint *Legújabb közlemény* jelent meg nagy belükkel nyomtatva: *Helyzetünk a legnagyobb mértékben válságossá vált. Lapunk bezártakor, március 1-én este hat órakor a vízállás: 24 láb hüvelyk.*

S e hir után három kicsiny, látszólag nem sokat mondó közlemény volt:

>A Szegedi Csónakázó Egylet tagjait felkérem, hogy a sürgössé váló alakuló közgyűlésre lakásomon, Tükör-utca 14., 2-án délután 4 órakor jelenjenek meg.

Dr. Nyilassy Pál, elnök.

»A Szegedi Torna Egylet tagjait 2-án délután két órára rendkívüli közgyűlésre hívom

össze. Tárgy: Az árvíz elleni vízvédlemben való közreműködés.

Dr. Lázár György, elnök.«

»Az iparos ifjúság képző és segélyző egyletének tagjai március 2-án délután két órakor közgyűlést tartanak.

Nigrényi Pál, elnök.«.

IX.

Szegedet megsarcolják

Kende Kanut országgyűlési képviselő, a percsora—szegedi Tisza-szabályozási társulat kormánybiztosa, akit egy hét óta már annyi táviratban hívogattak Budapestről, végre is megérkezett a veszedelem színhelyére. Hogy mikor érkezett meg, azt nem tudja, de nem is kutatja az oknyomozó történelem. Tény azonban, hogy Szeged város március 2-iki közgyűlésén felolvasták Kende Kanut kormánybiztos átiratát, amelyben közli, hogy *na társulat pénztára kimerült.**

Egyben azt is közölte a kormánybiztos, hogy »a védelem eszközlésére kénytelen a társulati tagok hozzájárulását igénybe venni s addig is, míg a kirovások megtörténnek, Szeged városától *tizenötezer forintot* kér s annak megtagadása esetén *a felelősséget magáról elhárítja.**

Ez az átirat nem kis megrökönyödést kellett, nem a felelősség miatt, meri hiszen egy kormánybiztosnak, aki egyszersmind kor-

mánypárti képviselő is, Tisza Kálmán idejében úgyis csak platói volt a felelőssége*, hanem inkább azért, mert Szeged látta, hogy a költségeket mások helyett is neki kell viselnie, Tizenötezer forint akkor nagyon nagy összeg volt s a városnak nem is volt annyi pénze. Annak a hangulatnak, melyet Kende Kanut átirata keltett a városban, hű képét adta a *Szegedi Napló* egy kis cikkecskéje, amely így Szólt:

A folyammérnöki tudományhoz nem kell tudomány. E szakmában éppen olyan otthonos volt Chudjk Gyúró árvamegyei drótostót, mint Kende. Kanut, azaz hogy éppenugy nem tudott semmit s mégis nevezetes dolgot művelt e téren.

Chudjk Gyúró ugyanis egyszer a Duna forrásúhoz ért a Fekete Erdőben, ahol éppen olyan kicsiny, mint más csermely forrása.

Gyúró agyát nagy gondolat világította meg.

— Teremtette! — mondja magában —, csináljunk egy kis tréfát a pestiekkal! Ha én most ezzel a nagy kalappal, ahogy im itt járok, bedugom a Duna forrását egy negyed órára, holnap nem fog folyni egy negyed óráig a Duna a fővárosban s a lakosság ugyancsak, törni fogja a fejét, hogy hogyan történhetett ez?!

Csodálom, hogy Kende Kanut nem a megapotosott nyomokon indult s ahelyett, hogy a Tisza fakadó forrásához utaznék, hogy azt szimpliciter bedugja vagy két hétre s ez által minden veszedelem elejét vegye, egyszerűen csak tizenötezer forintot kért a nemes várostól.

E kis cikk írójában nem nehéz felismerni

Mikszáth Kálmánt, aki a vész napjaiban kegyetlen kritikusa volt mindennek, ami történt és még kegyetlenebb kritikusa azoknak, amik nem történtek.

Szeged városa a pénzügyi dolgokban mindig érzékeny volt, ha jogtalan dolgot követeltek tőle, de mindig fizetett, még akkor is, amikor nem volt pénze.

Mikor Kende Kanul átiratát felolvasták a közgyűlésen, megkérdezték a polgármestert, hogy a város hogyan áll pénz dolgában?

Pálfy Ferenc polgármester erre előadta, hogy a város mindössze csak 6500 forinttal rendelkezik.

— Semmi más pénz nincs? — kérdezték a közbe kiáltók.

— De van még negyvenhatezer forint, felelte a polgármester, — az új gimnázium építési alapja.

— Kézpénz? — kérdezték.

— Kézpénz. — felelte a polgármester.

És hozzátette, hogy ezt a gimnáziumi építési alapot 1876-ban felhasználták az árvízvédelemre, azóta azonban visszapótolták. Ezzel a pénzel együtt most 52.500 forintja van a városnak. A polgármester mindjárt fel is kérte a közgyűlést, hogy »a nevezett alapnak vízvédelenre való felhasználását engedélyezze.« Ezt a közgyűlés el is határozta. Kende Kanut átirata ügyében pedig a következő halá-

rozatot hozták:

»A város, engedve a hatalomnak, a pénzt megadja; de ne egyszerre utalványoztassék ki, hanem részletekben, amint a védelem érdekei megkívánják.«

Annak a közgyűlésnek, melyen ezt a határozatot hozták, volt egy epizódja, mely följegyzésre érdemes.

A legszélső baloldal vezére a közgyűlésen Börcsök Sándor volt, az Alsóvárosi Népkör elnöke, aki nagyon ritkán vagy talán sohasem értett egyet az »urakkal.« Szerinte igazában a »polgárság« volt az úr a városban és nem a tisztviselők; ugyan a tisztviselők is a polgárok közül kerültek ki, de mivel ők már pénzért fáradoztak a közügyekben, a polgárság pedig ingyen, Börcsök uram eredeti felfogása szerint a választott tisztviselő kisebb úr volt, mint a választó polgár. Hogy ez mi volt, arról lehet vitatkozni; lehel mondani, hogy ez a felfogás demagógia volt, de lehet azt is mondani, hogy nem volt ez demagógia, hanem csak a polgári önérzet tultengése.

Börcsök uram a március 2-iki közgyűlésen indítványt terjesztett elő, hogy a városi mérnökök, akik az árvízvédelemnél dolgoznak, ne kapjanak napidíjat, hanem érék be a fizetésükkal.

— Akkor, amikor a polgárság kényszer-munkát teljesít, azaz ingyen dolgozik — mon-

dotta Börösök Sándor —, nincs értelme, hogy a mérnök urak a fizetésükön felül még külön munkadíjat is kapjanak. Illendő, hogy ők is áldozzanak valamit a városérti

A közgyűlés óriási többsége úgy érezte, hogy ez nem helyes beszéd; mert a mérnökök a fizetésükért tartoznak dolgozni a hivatalukban kilenctől tizenkettőig és délután háromtól hatig; de ha éjjel-nappal szolgálatban vannak, künn járkálnak és intézkednek a tölteseken és hol nem alusznak, hol pedig virrasztanak, akkor az a csekély napidíj, amit a rendkívüli munkáért kapnak, megilleti őket. A közgyűlés el is vetette Börösök Sándor indítványát, még pedig csaknem egyhangúlag.

A közgyűlés után a helyőrség egyik tisztje bejelentette a polgármesternek, hogy e naptól kezdve a városban az éjjeli őrzásokat a katonaság teljesíti. Ez az intézkedés báró l'ultz Lajos altábornagytól, a temesvári hadtestparancsnoktól származott, aki a király parancsára két nap múlva Szegedre érkezett, hogy megnézzé, mit tehetne a katonaság a város védelmére? Mikor az altábornagy közölte a nála tisztelgő polgármesterrel, hogy tizenegy ponton és nyolcvanhat utász van már a városban, Pálfy Ferenc őszintén megmondta neki:

— Ez nagyon kevés, kegyelmes uram!

— Nos, hát lesz száz ponton! — felelte az

altábornagy. De mi van a halászokkal?

— Azok mindent meg fognak tenni, kegyelmes úr és nem is kell nekik semmi utasítás!

— Vigyék a csónakokat a szárazra, az alacsonyabban fekvő utcákba!

— Már ötven ladikot behoztak a halászok, jelentette a polgármester.

A hadtestparancsnok rögtön táviratozott Temesvárra, hogy a Sokcsevics-ezredből egy zászlóalj azonnal induljon Szegedre.

— Még ma feljárókat kell építeni a várfalakra! — parancsolta az altábornagy.

Ebből azután mindenki látta, hogy mi vár Szegedre? De azért senki sem volt kétségbeesve; mikor a vészekhez már hozzászókkott szegedi polgárok látták, hogy sietve készítik a széles várfalak tetején a szellős deszka-barakokat, flegmatikusán nevetve kérdezték egymástól:

— Hát maga, komám, holnapután melyikbe fog behurcolkodni?

X.

A város esze a vész napjaiban

A nagy katasztrófa idején Szeged városának volt egy igen politikai főispánja, Dani Ferenc, egy nagyon tisztességes polgármestere, Pálffy Ferenc és egy nagyon okos főkapitánya, Taschler József. Az árvízvédelemben a legfontosabb munkát Taschler végezte, olyan bölcsen és higgadtan, hogy a kritikus nem talált benne kifogásolnivalót. Általában Szeged valamennyi tisztviselője megállta helyét azokban a nehéz napokban, annyira, hogy csak egyetlenegy akadt közöttük, akit az árvíz idején elkövetett cselekedetért megvádoltak s az ő bűnügye is fegyelmi ügyé devalválódott és dorgálással ért véget, de a város megbocsájtott neki, sőt különböző előkelő állásokban még húsz évig szolgálatában tartotta.

Taschler József a veszedelem idején nemcsak főkapitány, hanem vízvédelmi bizottsági elnök is volt és e minőségében halhatatlan érdemeket szerzett. Hogy ezeket az érdemeket felsőbb helyen nem méltányolták, an-

nak az a magyarázata, hogy az árvíz után Taschler a városi közgyűlésen kritizálni merete a teljeshatalmu királyi biztosnak egy szerencsétlen és veszedelmes intézkedését. Szeged közönsége azonban még adós e férfiú emlékeknek.

Az bizonyos, hogy Taschler Józsefnek Szeged közéletében való szereplése nem valami rokonszenvesen kezdődött: a Bach-korszakban a hirhedt Bonyhád megyefőnök mellett referens volt, 1861-ben, az országgyűlés feloszlatása után a városi közgyűlés már előre hazáruolóknak nyilvánította azokat, »akik a bekövetkező változás alatt hivatalt vállalnak« és 1861 december havában Taschler József mégis elvállalta a polgármesteri állást, melyet nem a polgárság bizalmából, hanem a megye élére állított »cs. kir. biztos« kegyéből kapott. Taschler azonban becsülettel végezte tennivalóit 1867-ig, amikor állásától megvált. Polgármesteri működését kétségtelenül méltányolták az alkotmányosság helyreállta után is, mert különben 1872-ben nem lehetett volna a város főkapitányává.

Nagyon higgadt ember volt, de kiváló humora is volt. Lázár György azt jegyezte fel róla, hogy »a legkomplikáltabb helyzeteken is uralkodott s a legbonyolultabb dolgokban is kivágta a hatóságot apró szorongásaiból.« A város egyszer leiratot kapott a földmivvelésügyi

minisztériumtól, hogy tegyen sürgősen jelentést a város területén levő gyümölcsfák számáról, a fákat fajta és kor szerint külön csoportosítva. A tanács kétségbe volt esve: a város területe oly nagy, hogy a gyümölcsfák megszámlálására és összeírására ötszáz ember és öt hónap kellene! Taschler József azonban vállalkozott rá, hogy elvégzi ő ezt a számlálást rövid utón. Rágyújtott a pipára és odatett egy iv papirost Vass Pál aljegyző elé:

— írjad csak, öcsém, ahogy diktálom...

És lediktálta, hogy a város területén van 17539 almafa; e közül 128 szerezcsika, 3129 bóralma, 4120 Masánszky, 2111 pogácsa alma,, stb.; az almafák közül 1—3 éves csemete 2832, 3—8 éves 1913, 8—12 éves 2007, stb., stb. Az egész gyümölcsfa-statisztika készen volt egy félóra alatt. És két hónap múlva megjött a magas minisztérium újabb leirata, mely Szeged város tanácsát »pontos és kiválóan lelkiismeretes statisztikájáért« a legmelegebb elismerésben részesítette. Persze, hogy valóban 4120 fa termi-e Szeged határában a Masánszky-almát, vagy esetleg csak 2142, az tökéletesen mindegy volt. »Amilyen komoly a kérdés, — mondotta Taschler József, olyan komoly feleletet kell rá adni!«

Éppen az árvíz idején Taschler nagyon beteg ember volt: régi lábbaja nagyon elki-

nozta; de ennek ellenére is páratlan önfeláldozással, teljes higgadtsággal és nagy energiával vezette a vízvédelmi bizottság ügyeit. Ilalárvált embernek látszott, de egy fiatal ember törhetetlen akaraterejével és egy bölcsnek a nyugalomával irányította az embereit.

Március 3-án kellemetlen jelentések kerültek a vízvédelmi bizottság elé. Zombory Antal tanácsnok előadta, hogy a rábízott kerületben, a Felsővároson a berendelt nyolcvan kocsi helyett csak hat jelentkezett a közmunkára; a kényszermunka rendszere nem fog bevélni, hacsak katonaság nem hajtja a népet a munkára; a tanyai népet azonban, tekintettel a nagy területre, csak lovas katonaság tudná megmozdítani. Taschler rögtön döntött ebben a kérdésben.

— A főispán úr Öméltósága lesz kegyes a városba huszárokat kérni, még pedig a leg-rövidebb idő alatt, úgyhogy a lovasság holnap már itt legyen a városháza előtt... Addig is Adler Lajos tanyai kapitány, Csányi, Kordás, Vetró Imre és Gera József bizottsági tagok induljanak a tanyákra és jelentsék a népnek, hogy huszonnégy órával később a katonaság már nem ily barátságosan fogja őket a töltsékre hívni...

Akkoriban Dorozsmának is volt helyőrsége, — Dáni főispán innen szerzett egy svadron huszárt; megtelt velük a Klauzál-tér, ahol

ideiglenesen tábort ütöttek.

Taschler József még aznap este kinyomatott egy plakátot, amelyben a következőket közölte Szeged lakosságával:

A vízállás március 3-án este 25 láb 4 hüvelyk, — az eddigi legmagasabb, 1877-iki vízállásnál 2 hüvelykkel magasabb.

A szerencsétlenség immár kikerülhetetlennek látszik.

Tel lekre és áldozatokra van most szükség; kötelességét és feladatát mindenki a legszentebbül, magyar becsületességgel teljesítse.

Újból felhívatik a lakosság, hogy az utcakapitányok és tizedesek felhívására a megparancsolt helyen és időben, védelmi szerekekkel ellátva lelkiismeretesen jelenjék meg s a hatósági megbízót lak állal kijelölendő munkát végezze el, annyival is inkább, mert a meg nem jelenők vagy muladékosok egyrészt katonai karhatalommal fognak kényszer illetni s egyébként is szigorúan fognak fenytetni.

A belterületi lakosság ezidőszerint a sziliét—baktói töltésnek, az alsótanyai lakosság pedig a vörös-keresztli oldal gátnak a javítására és erősítésére hivatik fel; ezután fog következni az alföldi vasút fel magasztása, míg a felsótanyai lakosság a baktó—macskást vonal védelmét fogja teljesíteni.

Minden nyilvános vigalom megtartása tilos.

Az iskolák bezáratnak.

A bormérő helyek zárórája éji 11 óra.

A töltéseken katonai őrzérek is vannak. Ha a percsorai töltés vonalán szakadás vagy ehhez hasonló szerencsétlenség állna be, ezt vészlövéssekkel fogják tudtul adni.

A vészlövészek azonban csakis azon célból tétetnek meg, hogy a város minden lakója, kivétel nélkül és azonnal a védővonalakra vonuljon ki az általános munkára. A vészlövészeket senki se tulajdonítsa oly jeladásnak, mintha ez a mentés és menekvés el nem hárítható pillanata volna.

Bármilyen komor is ennek a plakátnak a szövege, a város lakossága még nagyon nyugodt lehetett, mert a főkapitányi rendeletnek a bormérések zárójára vonatkozó részét kifigurázták. Mikszáth a következő hirt írta erről:

Okos emberek sokat törték a fejüket, míg végre kitalálták, hogy ezen intézkedésnek csak az a célja lehet, miszerint a *veszdelem ha beül, mindenkit alva találjon*. Mert aki alszik, az nem vétkezik s aki nem vétkezik, az üdvözül. S aki üdvözöl, annak nem eshetjk baja, azon nem fog az árvíz... Bizony csak szép tudomány az a filozófiai

Az ilyen tréfákat még csak elbírtá volna Szeged, de nem bírta el az időjárást. Március 3-án egész délelőtt havazott, délután pedig mind elolvadt a hó. A baktó—sziliért vonalon ezer ember dolgozott, de estefelé kétségbeesve látták, hogy hiába itt minden fáradság: az, amit a töltésre felhordjak, nem föld, hanem sár, mely magától is lecsúszik róla...

XI.

A parlament nem igen hitte, hogyan lesz

Az összes újságok már március első napjaiban jelezték, hogy Szegedet halálos katasztrófa fenyegeti, de ezek a közlemények vagy elkerülték a képviselő urak figyelmét, vagy pedig nem hittek a képviselők az újságoknak.

A március 3-iki ülésen került legelőször szóba az árviz-veszedelem. Rohonczy Gedeon interpellált az árviz-veszedelem ügyében, de nem Szeged, hanem Török-Becse érdekében, — miután Rohonczy ezt a kerületet képviselte. Interpellációjában azt kérdezte a közlekedési minisztertől (Péchy Tamástól), hogy van-e tudomása arról a nagy árviz-veszélyről, mely Szegedtől lefelé az egész Bánátot fenyegeti? Minő intézkedéseket tett a kormány? Hajlandó-e pénzáldozatokat is hozni? Török-Becsénél három »sarkantyút« kellene építeni. Érdekes volt az interpellálónak az utolsó kérdése, mely így szólt: »Hajlandó-e a miniszter

úr az ország és a fenyegetett vidék megnyugtatósa érdekében ezen interpellációra mielőbb megnyugtató választ adni?« Mivel az országgyűlési Naplóban a válasznak nincs nyoma, — úgy látszik, hogy a miniszter úr nem volt hajlandó semminő választ sem adni. Kicsiny ügy volt ez akkor, amikor a kis-üstön való pálinkafőzés, a magasabb magyar politikai életnek ez a lengeri kígyója volt napirenden...

Ugyanazon a napon, amelyen Rohonczy interpellált, a függetlenségipárt értekezletén Széli György makói képviselő bejelentette, hogy a közlekedési minisztérium költségvetésének tárgyalása alkalmával határozati javaslatot színdékozik benyújtani »a Tisza szabályozása és a szabályozásnál elkövetett visszaélések« megvizsgálása tárgyában. A pártértekezlet a határozati javaslat megszerkesztésére öt tagú bizottságot küldött ki.

A *Szegedi Híradó* ezt így kommentálta: »Kiváncsiak vagyunk, mi fog ebből kisülni? Részünkről örülünk minden mozzanatnak, mely kilátást nyújt arra, hogy ezt a mi rémünket a törvényhozás termében szellőztetik; senki sem veheti azonban tőlünk rossz néven, ha azt mondjuk: vajha e tárgyban erősebb legény ragadná meg az iniciatívát, mint a makói képviselő úr.*

A lap bizalmatlansága nem volt egészen

alaptalan. Széli György a képviselőház március 7-iki ülésén igen tárgyilagos, de túlságosan nyugodt beszédet mondott a Tiszavölgy védelméről és előterjesztette határozati javaslatát, melynek lényege az volt, hogy külföldi szakértők bevonásával alakítsanak bizottságot a Tisza-szabályozás ügyének megvizsgálására, ebbe a bizottságba azonban ne vegyék be azokat a hazai szakértőket, akik a szabályozásban eddig közreműködtek. Péchy Tamás közlekedési miniszter hozzájárult a javaslatához, melyet a képviselőház el is fogadott.

De már két nappal előbb is szóba került a Házban Szeged veszedelme. A március 5-iki ülésen a függetlenségipárt egyik legkiválóbb tagja, Mocsáry Lajos a napirend előtt fel szólalt és nagyjában a következőket mondta:

Tudvalevő, hogy az országnak egy jelentékeny része veszedelemben van. A Tisza áradása oly nagy fokra hágóit, hogy különösen a Csongrád-inegye területén levő népes városok, nevezetesen pedig Szeged városa a megsemmisülés veszélyének van kitéve. (Hl a képviselőház Naplója »Élénk helyeslés«-! jelez.)

Szeged városa irányában az országnak kötelessége van. Kötelessége először azért, mert Szeged, mint az országnak nagyságra második, magyarságára legelső városa, azt hiszem, az országnak gyöngye, az országnak fénylő kincse. Másodszor kötelessége azért is, mert Szeged városa egyenesen a Tisza-szabályozásnak áldozata.

Szeged szenved azért, hogy a Tisza szabályozása következtében az országnak igen sok vidéke nagy előnyökben részesült; Szeged ellenben évek óta folytonosan a Tiszával küzdve, milliókat költött már saját megvédésére s roppant adóságokba verte magát. Hogy mennyire meg van terhelve látszik abból is, hogy községi póladója majdnem egyenlő már magával az országos adóval.

Ily körülmények között, mint a mostaniak, a töltések fentartása, erősítése, nagyobbítása az egyedüli mentőeszköz. Erre azonban múlhatatlanul szükséges az, hogy ott munkáskéz kellő mennyiségben legyen. Szeged nem is mulasztotta el megtenni, amit emberileg tenni lehetséges; megtette ezt már máskor is, valóságos hősiességgel; de utoljára is a mostani rendkívüli veszéllyel szemben ki fog merülni s reá nézve tényleg fizikai lehetetlenség már, hogy a töltések fentartásának megfelelő erőt képes legyen kiállítani.

E tekintetben tehát múlhatatlanul szükséges, hogy országos intézkedés útján pótolassák a hiány. (Helyeslés balfelŐL) Az igen t kormány-nak bőség-sen, a legjobb minőségben rendelkezésre áll az erre megkívántató erő. Indítson útnak a kormány ötvenezer katonát, (Élénk helyeslés.) adjon azok kezébe ásót, kapát, kosarat s ezen módon lehetséges lesz, hogy a fenyegetett alföldi városok, nevezetesen Szeged megmentessenek. Ha szükséges, menjen a kormány-nak egy tagja s intézkedjék ott helyben hatályosan és egész eréllyel. (Élénk helyeslés.) Én nem hiszem, hogy ily intézkedés ellenében a közös hadsereg, illetőleg a közös kormány részéről nehézségek támasztatnának s akadályok

górdíttetnének kormányunk útjába. Bátor vagyok ezen igen nagy fontosságú és igen sürgős, halasztást nem tűrő ügyet a t. kormány figyelmébe ajánlani, kérvén, hogy mindent, mit tenni lehet, haladék nélkül megtenni méltóztassék s egyúttal méltóztassék felvilágosítani a Házat és ezen az utón az egész országot, hogy mi történt eddig a kormány részéről a veszély elhárítására? (Élénk helyeslés.)

A kormány nevében Szende Béla honvédelmi miniszter felelt erre a felszólalásra, — példátlanul bürokratikus szellemben, mint-ha rettentő státus-titok volna, hogy nyolcvankét utász-katonát küldtek-e Szegedre, vagy nyolcvanháromat? A miniszter úr kereken kijelentette, hogy ő »a szóbahozott nagy veszély elhárítására történt részletes intézkedésekről *felvilágosítási nem adhat*. Ha jelen volna a belügyminiszter és a közlekedési miniszter, mindketten elmondhatnák, hogy megtették mindent, amit tehettek. A közlekedési miniszter katonákat kért Szegedre, — a katonák már ott vannak. Abban a mértékben, amint az illető hatóság kívánni fogja, a legnagyobb sietséggel kész lesz úgy a közös katonaság, mint a honvédség a veszély elhárítására közreműködni.

Ezt a nagy általánosságban tett kijelentést a képviselőház tetszéssel fogadta s ezzel az ügy a képviselőház részéről már el is volt intézve. Az ülés végén azonban Tisza Kálmán

is felszólalt és mint belügyminiszter, már kissé részletesebben is tájékoztatta a Házat aziránt, hogy a kormánynak Szeged sorsáról mi a véleménye. Bizonyosan érezte, hogy a honvédelmi miniszter beszéde megnyugtathatta ugyan a képviselőházat, de nem fogja megnyugtadni az országot.

XII.

Tisza Kálmán nem ismerte Szegedet

Tisza Kálmán miniszterelnök nem ismerte Szegedet, melyet megmenthetett volna. Viszont Szeged városa nem szerette Tisza Kálmánt s a kegyeit egyáltalán nem igyekezett megnyerni. Szegeden még soha nem volt egy kormány sem annyira gyűlöletes, mint a Tiszakormány a veszedelem napjaiban. A szabad-*elvűpárt* lapja, a *Híradó* egyáltalán nem volt hajlandó védelmezni a kormányt, amelyet viszont az ellenzék lapja, a *Napló* annál kiméletlenebbül támadott. A *Napló* főmunkatársa és igazi munkaereje Mikszáth Kálmán volt, — később a Tiszák családi zszurnalisztája, de 1879-ben még elkeseredett ellenfele. Már körülbelül bizonyos volt Szeged pusztulása, amikor (március 3-án) Mikszáth a következő tréfás dolgot írta Tisza Kálmánról:

A Sors nem büntetheti Magyarországot annyira, hogy Szegedet tönkretegye. A Sorsban van annyi becsület, hogy egy rókáról, ha két

bőrt hús is, legalább nem nyuzatja kőt vargával.

Két Tiszát nem mér reánk egyiptomi csapásul: elég nagy kereszt nekünk az az egy is+

Nem lehet csodálkozni rajta, ha Tisza Kálmán érzelmei sem voltak sokkal melegebbek Szeged iránt, mely végre is »paraszt város« volt a dsentri szemében (bár a »paraszt város« fától vaskarika, mert a városi polgár nem volt paraszt) és elsősorban is katolikus volt a Tiszák szemében. Szegednek egyetlenegy családja sem volt, amellyel a Tiszák valaha valamilyen összeköttetésben lettek volna és Tisza Kálmán az árvíz előtt talán sohasem látta Szegedet. Szeged ügyeiben való tájékozatlansága ki is tűnt abban a beszédben, amellyel Mocsáry Lajos interpellációjára a március 5-iki ülés végén válaszolt Ez a beszéd, mint a kormány álláspontjának kifejezője, figyelmei érdemel.

Szegei! városának fontossága, mondotta Tisza Kálmán, csak egy okkal több arra, ami egyébiránt az ország legkisebb községét illetőleg is kötelességem volna, hogy ami teendő és tehető, azt segítyezésére és megmentésére belügyminiszeri minőségben megtegyem.

Hogy Szeged városa bajainak részben a Tiszaszabályozása is oka, azt sem kívánom tagadni: de az igazság érdekében meg kell jegyezmem, hogy ami különösen most a bajt legnagyobb mérvben előidézi — a Maros áradatának Szeged fölött a Tiszába rohanása — azt eredetileg, szemben az akkori összes szakértők vélcme-

nyével és nagy áldozatok árán Szeged városa maga vásárolta meg magának.

Ami az áldozatok nagyságát illeti, tagadhatatlan, hogy bár a szegedi községi adó azt a nagy mérvet, melyet a t. képviselő úr mondott, nem érte is el, de bizonyára óriásiaknak nevezetűk azok az összegek, mely ekei ezen város a maga megvédésére áldoz és hogy Szeged városát abban, hogy saját részéről, amit tehetett, meg ne tette volna, valóban a legkisebb szemrehányás sem illeti és az, hogy a maga részéről, amit tehetett megtette és megteszi, mindenesetre egy okkal több arra, hogy az állam, hogy a kormány részéről is, ami teendő és tehető, megtörténjék.

Ami az eddigi történeteket és tetteket illeti, a veszély beállásának első percétől kezdve a legnagyobb gyorsasággal megtörtént minden.

Amint Szegedről az első kérés intéz tetett katonaságért — nem, mint munkaerőért, mert ebben Szeged nem szűkölködik, hanem azért, hogy a munkaerő kirendelése körül a szükséges segédletet megadja —, azonnal távirati utón történt meg az intézkedés és 24 órai időn belül a katonaság már ott is volt

Én, mint belügyminiszter azon kívül, hogy a katonaságra nézve intézkedtem s azon kívül, hogy a szegedi helybeli hatóságot kötelmeinek ily nehéz időkben legpontosabb teljesítésére folyton figyelmeztettem, magam intéztem hozzájuk pár nap előtt táviratilag utasítást, hogy ha bármi segély szükségeltetnék, melyre nézve saját hatáskörükben nem intézkedhetnek, forduljanak azonnal táviratilag hozzám és minden, mi emberileg lehelő, meg fog történni. (Élénk helyeslés.)

A kormány kötelességének ismeri mindazon

Taschler József főkapitány.

kérdéseknek sürgős és folytonos tanulmányozását, melyek Szeged városának és általában a Tisza vidékének ily veszélyektől való megmentésére vonatkoznak. Az ellen azonban természetesen kötelességemnek tartom már ma szavam félreértése kikerülése céljából óvakodni, mintha minden, ami teendő az állam teendője volna, mert azt gondolom, hogy ily dolgokban a feladat első sorban az érdekelteké és másodsorban ott, ahol az semmikép nem elégséges és ahol oly viszonyok vannak, mint éppen Szegednél, a segédkezés igenis az államnak elmulaszt-hatatlan kötelessége. (Általános élénk helyeslés.)

Ezt a választ az interpelláló képviselő, Mocsáry Lajos is tudomásul vette s az egész képviselőháznak nyilván az volt a benyomása, hogy a kormány részéről csakugyan megtörtént minden, ami szükséges volt. A szegediek azonban a segélynek még eddig a színét sem látták s a valóságban nem is történt a kormány részéről egyéb intézkedés, mint hogy katonaságot rendeltek Szegedre. Vass Pál aljegyző, akinek módjában volt tudni, hogy mi történt és akinek ismernie kellett Szeged népének közhangulatát, a Pesti Napló március 4-iki számában leírta, hogy mit gondoltak Szegeden a kormányról?

Az Alföld szíve. Szeged óriási vízárra! küzd a magyar törvényhozástól, a magyar kormánytól elhagyatva! Hozsannákat zengtek 1876-ban, midőn a vízveszélytől megmentette magát; összehasonlították a védelmet Parts hősiességével, sőt ennek is fölé helyezték s mi lett a

vége? Az, hogy a kormány egyet hunyorított és Szeged 3 év óta küzd a vízveszélyek A szegediek megelégedtek azonban a dicsérettel is, a hősiességgel is!

Ha bármely vidéken apróbb kiöntések vagy kisebb áradások állnak be, a kormány készen van azonnal a segítséggel. Van kormánybiztos, van segély, de midőn a legnagyobb magyar város sorsa a 12-ik óra felé közeledik, sem kormánybiztos, sem segély nem adatik a kormány által, sőt bátran elmondhatjuk közkevésségű kormányunkról, hogy bizonyos *rideg közömbösséggel* vesz tudomást a magyar nép egy tekintélyes részének küzdelméről.

Világítsuk meg a helyzetek ...Ez a vizán, mely most jelentkezett, minden eddiginél veszélyesebb. S a kiküldött kormánybiztost, Kende Kan utót nem láttuk sehol. Megérkezett végre akkor, mikor már a harangot kellett félreverni. S mit hozott nekünk, szegedieknek reményül a kormánytól? Rögtön megkereste a város közönségét, hogy társulati járulék fejében annál bizonyosabban iparkodjék rendelkezése alá bocsátani 15.000 frtot, mivel ellenkező esetben minden bekövetkezhető veszély esetére elhárítja magáról a felelősséget. S ezt a kormánybiztost a kormány küldötte a 12-ik órában, mondja, s mintegy pisztolyt szegezve a város közönségének, kényszeríti: *fizess, vagy vízbe fulsz!* Ezzel azonban a kormánybiztos úr nem elégedett meg, hanem megkeresésében azon kategorikus kijelentést tette, hogy úgy gondoskodjék a város közönsége, hogy a *vízvédelmi munkálatoknál rá nem számíthat, tőle egy krajcárt e célra kapni nem fog, hanem Istenben bízva, tegyen úgy, ahogy jónak látja!*

Belekényszerítette a kormány e sokat szenvedett várost egy liszaszabályozási társulat kebelébe, mely pedig nem is képezi Szeged végvonalátt Sarcolja e várost a szabályozó társulat s a kormány-közöny. Csoda-e, ha a város tengernyi adósságba süllyedvén, városi pótadója minden királyi adóforint után 90 kr—1 írt közt ingadozik? Csoda-e, ha népe fásult, kormányhatalomtól undorodó s reményvesztetté vált? Egykor, mikor csak remélni volt szabad, sóhajtoztunk magyar kormány után, ettől vártunk boldogulást s ma keserű fájdalommal tapasztaljuk, hogy az osztrák kormány is többet törődött az ország egyik kincsével, az ország szeniefényével.

Ez a cikk nyilvánvalóan hü képe a szegedi közhangulatnak. A Tisza Kálmán által említett »segítségnek« azonban semmi nyoma sem fedezhető fel benne.

Nagyon kellemetlenül érintette Szegedet a miniszterelnöknek az a megjegyzése is, hogy »a mai helyzetet Szeged maga vásárolta meg drága áron« 1854-ben, amikor a város tiltakozott az ellen, hogy a Maros torkolatát a város alá helyezték. A miniszterelnököt a szó szoros értelmében félrevezették, mikor elhitették vele, hogy az árvíz-veszedelmet a Maros okozza. Tisza Kálmánnak a vízállásra vonatkozó napi jelentésekből módjában volt megtudni, hogy a Maros apadóban van és módjában volt megállapítani, hogy az árvíz-veszedelem okára és természetére vonatkozó

hivatalos értesülései hamisak. A meg nem érdemelt leckéztetés mellett a jövőre nézve csak bizonyos fentartással tett Ígéretet a miniszterelnök; nem csoda tehát, ha szavai senkit sem nyugtattak meg Szegeden. Még a kormánypárti *Szegedi Híradó* is a következőket írta Tisza Kálmán beszéde után: »Ki csodálkozhatnék azon, ha az alsó Tisza-völgy magyar népessége az örökösen fenyegető katasztrófával szemben elkeseredik és *átokra fakad mindazok ellen, akiknek hatalom van a kezeikben s ezt nem használják föl arra, hogy a felismert bajon segítsenek?!*«

XIII.

Megjött Boros frigyés ’

Hogyan kell védelmezni Szegedet az árviz ellen: belülről kifelé, vagy kívülről befelé? A kérdés értelmetlennek látszik, de csak azoknak, akik az ilyesmiről nem tudnak gondolkodni. 1879-ben kívülről befelé védelmezték a várost és — elúsztatták. Pedig már a vízvédelmi bizottság március 1-i ülésén megmagyarázta Szeghő Attila folyammérnök, hogy belülről kifelé kell védekezni, mert másként baj lesz: nem a külső töltéseket kell előbb erősíteni, hanem a belsőket; előbb az alföldi vasút töltését kell felmagasítani és azután a baktó—szilléri töltést. Lehet, hogy ezt beláták az urak a városházán, de mégis csak a baktó—szilléri töltés magasítását erőltették, mert az a töltés a városé volt, szabadon rendelkezhetek vele, az alföldi vasút töltése pedig nem volt a városé és nem rendelkeztek vele.

Az alföldi vasút igazgatósága nemcsak szűk látóköréről, de szűkkeblűségéről is bizonyítványt állított ki, mikor a védekezésben való

részvételét megtagadta. Igazi bürokraták módjára nem arra gondoltak, hogy holnap megsemmisülhet az egész vasúti vonal, hanem csak arra, hogy ma ne legyen fennakadás a forgalomban, különösen azért ne, mert mindenfelé menekül a nép és a tömérdek szállítás révén jól keres a vasút. A város megkereséseire következetesen azt felelték, hogy az ő vasúti töltésük olyan magas és olyan erős, hogy annak semmiféle árvíz meg nem árthat.

Az árvízvédelmi bizottság Tóth Mihály főmérnökre bízta az alföldi vasút töltésének védelmét. Tóth Mihály el is készítette a tervet: a vasúti töltés négyezer méter hosszúságban ideiglenesen 25 láb magasságra emelendő. Miután a vasút nem engedi, hogy forgalmát háborgassák, a felmagasítás a töltés külső oldalán, a síneken túl fog végbemenni. Erre a célra felhasználgák azt a földtömeget, amelyet az 1876-iki árvízvédelem napjaiban hordtak oda, hogy nyulgátat csináljanak belőle. E szerint a vasúti töltés külső széle fölé egy új töltés kerül, melynek koronája egy méter széles, belső lejtője másfél láb, külső lejtője pedig két láb. Egy frissen készült töltés, melynek koronája egy méter, alapja pedig két méter, valóban csak a kétségbeesett emberek számára ígérhetett védelmet. A vasút azonban kézzel-lábbal tiltakozott az új töltés el-

len: mi lesz, ha a töltés belső oldala megcsúszik és a föld ráömlik a sínekre? Meg kellett ígérni a vasútnak, hogy az új töltés belső oldalát a város deszka-fallal fogja védelmezni, nehogy valami göröngy a sínekre guruljon. Még tovább is akadékoskodott volna a vasút, ha a vízvédelmi bizottság március 3-iki ülésén Taschler főkapitány be nem jelentette volna a következőket:

— A belügyminiszter úrtól táviratot kaptunk. E kegyes táviratból megértettük, hogy a saját pénzünkért védekezhetünk és ha a vasut-társaságnak minden költségét megtérítjük az utolsó garasig, akkor a magas minisztériumnak nincsen kifogása az alföldi vasúti töltés felmagasítása ellen, feltéve, hogy ezáltal a közlekedés nem akadályoztatik.

A vasút jelenlevő képviselője, Wahl igazgató ezt meglepetve hallgatta. A közmunkaügyi minisztérium kiküldötte, Balogh Gyula az ülés felfüggesztését kérte, hogy a polgármesterrel tárgyalhasson ez ügyben. A tárgyalás után Balogh Gyula a következőket jelentette ki a bizottság előtt:

— Az alföldi vasut-társaság megengedi az árvízvédelmi munkát, de nem érezvén magát veszélyeztetve, nem is áldoz rá semmit. Ha azonban a víz netalán mégis a töltés mellé jönne és a 23 lábat meghaladná, a vasut-társaság hajlandó a töltés-felmagasítás költ-

ségeinek negyedrészt viselni.

Tudni kell, hogy a sínek a töltésen 22 láb magasságban voltak; a 23 láb magas víz tehát elmosná a töltést s az egész vonalat újra kelene építeni; a vasút tehát arra az cselre vállalta a költségek negyedének viselését, ha a veszedelem feltétlenül a vasút pusztulását jelentené. Ennél szűkkeblűbb és egyoldalubb megállapodással még sohasem károsították meg Szeged városát.

A város jól látta, hogy a közmunka- és közlekedési minisztérium kiküldöttjének pártfogására a vasut-társasággal szemben nem számíthat.

— Csak már itt volna Boros Frigyes! sóhajtottak a vízvédelmi bizottságban.

És március 4-ikén meg is érkezett Boros Frigyes, Szeged barátja, majdnem fia (mert hiszen háza volt Szegeden), a vízvédelmi ügyekben országos tekintély és rangban sokkal nagyobb, mint a minisztérium kiküldöttje, Balogh Gyula.

Boros nem tárgyalt és nem alkudozott, hanem diktálta a »megállapodásokat:«

— A vasúttársaság az esetre, ha a víz 22 lábnál magasabb lesz, a felmagasítás költségeinek nem a negyedéi, hanem harmadát viseli, — feltéve, hogy ezt a megállapodást a kormány jóváhagyja. A veszély elmúltá után a felmagasítás lerombolandó. Az összes

munkálatok nem kerülhetnek többé kilencezer forintnál. A vasút azonban mindenben elősegíti a védekezést s e célra annyi lórét s annyi mozdonyt bocsájt rendelkezésre, amennyit a város kíván. A város fizetni fog minden lóréért naponként hatvan krajcárt s minden állandóan munkában levő mozdonyért naponként húsz forintot.

— De mikor? — kérdezte Wahl igazgató.

— Mindennap este halkor, — felelte Boros. Jakabfi városi könyvvezető úr a hóna alá vesz egy bőrtáskát, tele pénzzel és este hatkor a rókusi állomáson elszámol az urakkal. És fizet, mint egy katonatiszti

így indult meg a legfontosabb védővonalnak, a vasúti töltésnek a megerősítése. A munkának csak Boros megérkezése után volt komoly a tempója.

Boros nem volt megelégedve a »kényszer-munkával.* Az igaz, hogy nagyon sokan komolyan dolgoztak, de a szegedi nép rosszul is tud lenni és néha még a veszedelem idején is kitör belőle az őshumor. Mikor Mikszáth Kálmán csodálkozva szemlélte, hogy a szegediek oly szakértelemmel csinálták a töltést, mint ahogyan a fecske ragasztja a fészket, valaki ezt mondta neki:

— Hátha még 1876-ban látta volna! Akkor még a kisasszonyok is dolgoztak a töltéseken!

— Hát persze, — felelte erre valaki, — a

szobalány meg bögrében hordta utánuk a kávé!

Ezen nevettek az emberek, pedig már lett volna okuk a sírásra is...

Boros javaslatára Taschler főkapitány közzé tette, hogy aki nem megy ki dolgozni a töltésekre, annak fizetnie kell, még pedig a kézi szolgálat megváltása címén naponként egy forintot, az igás szolgálatért pedig naponként három forintot. Az így begyűlt pénzen fogadott munkásokat szereztek a környékről, Horgosról, Szabadkáról és Makóról.

A Szeged-Csongrádi Takarékpénztár úgy vette ki a részét a védekezésből, hogy március 1-én ötven munkást fogadott és ezeket fizette a katasztrófa bekövetkezéséig. Az Eisenstadter S. cég is fogadott húsz munkást. Az Általános Takarékpénztár ötven forintot, Csorba Viktor törvényhatósági bizottsági tag pedig húsz forintot adományozott a védelem céljaira. A szegedi lapok azonban hiába írták, hogy »e szép példa utánzásra méltó«, — nincs nyoma, hogy a szép példát utánozták volna.

Mikszáth, akit fölötte érdekelt a közelgő veszedelem, egyelőre még költői szemekkel nézte az egész ügyet. Március Tikén a következőket írta:

A Tiszából ki szól hozzánk? Mi zudul fel? Mi kavarog ott, misztikus borzadályt gerjesztve?

Talán az a néhány könnycsepp, amit a bujdosó Rákóczi két évszázad előtt Tokajnál a Tiszá-

ba hullatott, mikor megsiratta ezt a szép országot?

Talán az a vér, mely Bodrogkereszturnál ömlött bele 1848-ban a szabadságért küzdő hősök seibeiből?

Attól örül meg évenként, attól szilajodik meg a Tisza; attól a könnytől, attól a vértől.

S miként a lepedős kísértet, addig jár fel sírjából a szörnyű >Szemrehányás«, míg az a két-százados könny megszűnik keserű lenni a hullámoknak s míg azt a vért végkép nem szívja fel onnan a nap, — a Szabadsági

XIV.

A jegenye és a páva

Március 4. Most már nemcsak Taschler József, hanem a többi okos ember is tisztában van a veszedelem nagyságával, sőt elháríthatatlanságával. De a nem-okos emberek még nincsenek tisztában vele.

A vízvédelmi bizottság már nem igen tudja, mit csináljon olyasmit, amit eddig még nem csinált?

— Mit eszünk, ha jön a víz? kérdezte Taschler az elnöki székben.

»Mit eszünk?« Ez a kérdés még nem merült fel. Mindenkinek van otthon ennivalója, ha nem sok is, de pár napra elengedő. De, persze, ha nem lesz »otthon«, akkor nem lesz eleség se... Taschler körülnézett a tanácssteremben és kiválasztott két urat, akikre az élelmezés legsürgősebb problémáját azonnal rábízta:

— Prosznitz Vilmos urat és Kovács Albert urat felkérem, hogy gondoskodjanak lisztről..

Elég liszt legyen biztonságban, jó magas helyen.

Prosznitz Vilmos és Kovács Albert azonnal elmentek a »Back B. Fiai« gőzmalomba tárgyalni és egy óra múlva már be is jelentették a bizottságnak az eredményt:

— A malom mától kezdve csak annyi lisztet fog kiadni, hogy állandóan raktáron marad négyszáz métermázsa a veszedelem elmúltáig.

— Akik nem fúlnak a vízbe, azok nem fognak éhenveszni, mondotta ki a megnyugtató szentenciát Taschler főkapitány.

De ezen már nem nevetett senki. Mikszáth Kálmán fanyar képpel ment el a bizottság üléséről és nyomban meg is írta legkomorabb cikkeinek egyikét, mely tökéletesen egyezett a nap hangulatával:

A Balszerencse végre is megunja annyiszor ránk kiáltani a jóakarata . Vigyázzatok« szót: a pusztulás démona maga alá gyúr apélkül, hogy ugorhatnánk előle, a szeszélyes folyam kitör, *tabula rása.t* csinál s csak a könyvek fogják beszélni a jövő századoknak: hol feküdt Szeged valamikor...

Azt tartja a néphit itt a Tisza táján, hogy amely családnak jegenyefája és páva madara van, az okvetlen elpusztul. Gyönyörű trópus, mely odamutat a költséges luxus eltörlésére, mert a jegenyefa a parkot feltételezi, a páva madár pedig a költséges főúri hártartást. Milyen költőileg kombinálta ki ezt a népi

De hát nincs-e Szegednek ilyen jegenyefája és pávamadara a Tiszában, nem lesz-e kénytelen vagyoniig elpusztulni e nagyjövőjü város lassan-lassan? A Tisza folyam, mint a hilrege Molochja mindenét megeszi s mikor már semmije se marad, megeszi magát a várost is mindenestül.

A költségek megeszik s Szeged az lesz, ami századok előtt volt: egy veszedelmes fekvésü nagy falu.

Az oka ennek a kormány, mely bűnös telhetlenségében tartományokat megy hódítani a nemzet pénzén (Boszniát) s itthon lomhán nézi Fél-Magyarországnak évről-évre megújuló halálvergődését.

Csupán egy mód van Szegedet megmenteni s átadni hivatásának: ha a Tisza-szabályozás és Szeged vízvédelmi ügyét a kormány teszi magáévé — az állam pénzén.

Voltak Szegeden, akik jobban féltek a költségektől, mint a Tiszától. Március 5-ikén a város rendkívüli közgyűlést tartott Dáni Ferenc elnöklete alatt, mert a közgyűlésnek jóvá kellett hagynia az alföldi vasúttal kötött megállapodást, — c nélkül nem lehetett kiutalványozni a vasúti töltés felmagasításához szükséges kilencezer forintot. Az alsóvárosi nép vezére, Börzsök Sándor ellenezte ezt a kiadást; szerinte elég jókor lesz a pénzt megszavazni akkor, ha majd elszakad a _percsorai gát és az árvíz csakugyan elindul Szeged felé. Taschler főkapitány ezzel szemben sürgette a pénz megszavazását. Szabó János,

Babarczy József és Pillich Kálmán a pénz folyósítása mellett szólalt fel, arra hivatkozva, hogy a város sorsát kilencezer forint miatt nem szabad kockára tenni, Taschler ismételt felszólalt és megmagyarázta, hogy a népet akkor, amikor már látja a vizet, nagyon nehéz lesz rendszeres munkára fogni: az idő különben is nagyon rövid, — lehet, hogy a gátszakadás már csak órák kérdése. Ha pedig elkezd esni az eső, akkor vége minden reménynek, mert nem lehet töltést csinálni. Pillich kicsufolla Börcsököt, akinek minden beszédében szerepel a »szögén adózkodó nép«, — most, amikor az adózó nép kilencezer forintot kereshetne az árvíz.védelemnél, a nép védelmezője ezt a költséget nem akarja megszavazni. A közgyűlés névszerinti szavazással, 95 szóval 27 ellei\ hozzájárult a kilencezer forint kiutalásához.

Ugyanezen a napon az árvízvédelmi bizottság ülésén megjelent Boros Frigyes is, aki elmondta, hogy a város helyzete rendkívül aggasztó; az alföldi vasutat a legnagyobb erővel és gyorsasággal fel kell magasítani és ő ezt el is rendeli a vasúttársaság akarata ellenére is. A vasúti töltésen Tóth Mihály főmérnök, Bodányi Károly mérnök és őb városi tisztviselő ügyel a munkára. A legnehezebb munkát, a lőrék megrakását háromszáz fizetett napszamos végezte. Miután Boros ezt a

munkaerőt csekélynek tartotta, Rókusról ki-
rendeltek még két kapitányságot és a Bel-
városból nyolcszáz embert.

De tovább folyt a munka a többi veszélyez-
tetett helyen is: a Belvárosban a két hid
közötti Tisza-part megerősítésén ezernél több
ember dolgozott. A Felsővárosról kilencszáz
ember és nyolcvankilenc kocsis, Rókusról pe-
dig nyolcszáz ember vonult ki a sziliér—bak-
tói töltésre. Az alsóvárosiak is buzgolkodtak
a Vörös Kereszt környékén, Szent-Mihály-
teleken s a hattyasi szárny-töltésnél. Elren-
delték továbbá a »hármás kőálgáró* betömé-
sét a vasúti töltés alatt.

A nap eseményei között már fel sem tűnt,
hogy újra megérkezett Szegedre Kende Kamit
kormánybiztos és Lukács György belügy-
miniszteri tanácsos. Kendével senki sem tö-
rődött, Lukács Györgyről pedig senki sem
tudta biztosan, hogy miért jött? Az árvíz
utáni hetek izgalmában Mikszáth »Szeged
pusztulása« címfl röpiratában nagyon ellen-
szenves hangon emlékezik meg Lukács György-
ről, aki »a sunyi természetek szokásával ma-
gával hozta zsebében kormánybiztosi kine-
veztetését és a statáriumot is, anélkül azon-
ban, hogy ezt valami magas, csak az ő nagy
talentuma előtt érthető politikából elárull a
volna, eleinte csupán úgy gerálta magát, hogy
ő személyes meggyőződést jött szerezni a vá-

Szekerke József.

rost fenyegető veszély mérvéről, hogy annak alapján a helyzetről kimerítő jelentési tehesen a kormánynak. Már ez az együgyű lépése előre vetette árnyékát azon tehetetlen, aprólékos és nevetséges taktikának, mellyel a szegény öreg apó nem sok vizel zavart meg és azon erélyesség.hiánynak, mely egyrészbzen Szeged szerencsétlenségének oka.« Bár ennek a jellemzésnek teljes tárgyilagosságához szó fér, kétségtelen, hogy Mikszáth ebben is Szeged népének hangulatát fejezte ki. A város népe nagymértékben bizalmatlan volt Lukács Györggyel szemben s a katasztrófa után Lukács György be is bizonyította, hogy e bizalmatlanságra rászolgált.

Egészen észrevétlenül érkezett Szegedre Herrich Károly miniszteri tanácsos is, aki a közlekedésügyi minisztériumban a Tiszaszabályozási ügyek legfőbb intézője volt. Herrich már az ötvenes évek elejétől kezdve többször járt Szegeden és hivatalos jelentéseiben minden árvizveszedelem okául azt a tényt tüntette föl, hogy Szeged városa 1854-ben megakadályozta, hogy a Maros torkolatát a várostól délre helyezték át. Jelentéseiben s a mérnök-egyletben tartott előadásibaiban gyakran tett olyan megjegyzéseket Szeged városára, amelyek nagyon sértették a város érzékeny népét s amióta az újszegedi part lemetzése nagy kudarccal végződött, Szegeden

senkivel sem lehetett volna elhithető, hogy Herrich, a vízügyek legfőbb intézője ért a vízügyekhez. Természetes, hogy ezt tudta Herrich és a szegedieknek, hacsak módja volt benne, minden maliciáért megfizetett.

Március 5-ikének történetéhez hozzátartozik még, hogy ezen a napon az iparosok és az iparosítják — ez utóbbiak Reisly Sándor parancsnoksága alatt — átvették a Tisza-parton az éjjeli őrszolgálatot. Minden éjszaka 25 iparos és 30—40 fiatalember volt szolgálatban.

A fővárosban e napon a képviselőház elé terjesztették Szeged városának védelmet kérő feliratát, amelyet a március 1-i közgyűlés határozatából küldtek fel. Ebben a feliratban nagyon okosan kifejtették a következőt:

Az ármentesítések a minél nagyobb haszonmentése céljából történvén, az ármentesítési és védelmi kiadásokkal is a községek épp oly, de sőt nagyobb mérvben terhelhetnek meg, mint a földek tulajdonosai, anélkül, hogy az ármentesítésből közvetlenül nagyobb hasznai lennének.

Egy öblözet vízzel elborítása csak egyévi haszonvesztést jelent, de egy-egy község, vagy város elöntése soha helyre nem pótolható károsodást jelent.

Különösen áll ez városunkra nézve, amelynek sorsa egy négy méter földnyi távra eső és igen veszélyes körülményit társulati töltéstől tétetett függővé, amely helyzetből való szabadulásra e

város közönségének sokszoros kísérletei eredmény nélküliek voltak. S ha ezen sokszor teljesen védhetetlen társulati töltések szakadni találnának, a város oly pusztulásnak volna kitéve, amit soha többé ki nem heverhet s romjaiból soha fel nem támadhatna.

A Ház Szeged feliratát, a sablon szerint, »sürgős tárgyalás végett« kiadta a kérvényi bizottságnak. Az árvíz azonban megelőzte a kérvényi bizottságot.

XV.

Az első izgalmas éjszaka

Március 5-iken este, vacsora után a víz-védelmi bizottság helyiségében, a városháza tanácstermében aránylag kevesen voltak együtt: Taschler főkapitány, néhány bizottsági tag s a torna- és csónakázó egyesület inspekciós tagjai, akik a városháza egyik szobájában szalmazsákon szoktak aludni.

Kilenc óra után szaladva jött a hídtól egy hajdú és jelenti a főkapitánynak:

— Tekintetes úr, alighanem apad a Tisza!

Tíz órakor megint jött a hajdú:

— Egy hüvelyket apadt a víz...

Taschler azonnal táviratot küld Vásárhelyre és Kanizsára: »Mi történt? Itt apad a víz, — valahol el kellett szakadni a töltésnek.«

Tizenegy órakor megint jelenti a hajdú:

— Az apadás már két coll...

Két óra alatt két hüvelyk apadás: a katasztrófa valahol már megtörtént. De hol? Hova rohan a víz, mely eltépte a gátat: Szegedre-e, vagy másfelé?

Taschler, aki alig tudott járni, olyan beteg volt, visszavonult a polgármester szobájába és ledőlt a divánra. Éjfél tájon sürgönyt hoztak neki. Egy perc múlva megjelent a tanács-terem ajtajában, halálsápadtan s reszkető kezeiben a felbontott sürgönyt tartva, így szólt a társasághoz:

— Tudják-e az urak, hol van Petres?

»Tanácstalanul tekintettünk egymásra, írja Lázár György visszaemlékezéseiben: nem tudtuk, hol van Petres, de azt már tudtuk, hogy akárhol van, ott nagy bajnak kell lenni.«

A sürgöny, mely a főkapitány kezében volt, így szólt:

»A Tisza árja Pét résnél tizenkét öl szélességben elszakította a gátat. Kovák József.«

Ha Petres a Tisza jobb partján van: Szeged elveszett; ha Petres a Tisza balpartján van: Szeged meg van mentve.

»A városházán, írja Lázár, az utolsó hajdúig mindenkit megkérdeztek, hogy hol van Petres, — de a széképületben jelenlevők közül senki sem tudta megmondani.«

Lázár hazaszaladt, hogy otthon megtudakolja, hol van Petres? Természetesen már mindenki aludt, de fölverte a ház népét. Amint a szolgáló a konyhában meghallotta, hogy Petresnél a Tisza kiöntött, elkezdett jajveszékelni:

— Jaj, akkor nekünk végünk van! Édes

anyám, édes apám, élnek-e még?

A leány Dóéről való volt; elmondta, hogy a petresi dűlő ott van a szomszédságukban, Dócot már biztosan elvitte a víz...

Dóc pedig a Tiszán innen van, az árvíz tehát Szeged felé rohan!

Ez alatt fenn a városházán elhatározták, hogy Boross Frigyesről kérnek tájékoztatást: a megyében nincs olyan pontja a Tiszának, melyet Ő ne ismert volna. De még mielőtt visszajött volna a hajdú Boross Frigyesről, benézett a városházára az öreg Wagner Károly s ő volt az első, aki tájékoztatta a vízvédelmi bizottságot, hogy Petres a Tisza jobb partján van, Percsora alatt. Ez a szomorú tájékoztatás természetesen igen nagy izgalmat keltett; egyedül Taschler maradt nyugodt s úgy intézkedett, mintha nem is fenyegetné a várost a halálos veszedelem:

— Hívjátok el a főispánt, a polgármestert, a főjegyzőt...

Félelykor ezek már mind a tanácssteremben voltak, — de tanácstalan volt valamennyi.

— Sürgönyözni kell a kormánynak, mondotta Taschler. Majd a főjegyző úr megírja a sürgönyt...

Reizner Jánosnak azonban annyira reszketett a keze, hogy egy szót sem tudott leírni. Megírta tehát a sürgönyt Taschler maga. S azután elküldött a Hungáriába:

— Keltsék fel Lukács György miniszteri tanácsost és hívják ide; de a Herrich méltóságos urat csak hagyják aludni!

Félóra múlva már a városházán volt Lukács György is, akiről mindenki tudta (bár ő maga eddig hallgatott róla), hogy ki van nevezve kormánybiztossá Szeged védelmére. A városházára való bevonulását hadd beszélje el Lázár György:

»A tanácsterem előszobájában az emberek sorfalat állnak és hallatszik a suttogás:

— Itt a kormánybiztos!

És megjelenik a tanácsteremben egy alacsony, sovány, őszbeborult, kopaszodó öreg ember, szelíd kék szemekkel, cseréppipával szájában. A jelenlevők legnagyobb részét ismerete már. Én ekkor láttam először és mondhatom: *megijedtem!* Ha magunk meg nem mentjük a várost, ez az öreg ember aligha menti meg!

Az öreg ember megáll, komoly arccal meghallgatja a főispán és a vészbizottsági elnök előterjesztését, tudomásul veszi a már tett intézkedéseket s ekkor arca kigyul, szemében fiatal tűz lángol s mintha a becsvágy egy fejjel magasabbra emelné, komoly, nyugodt, határozott hangon, melyben több a parancs, mint a kérés, odaszól a hatóságiahhoz:

— A várost minden körülmények között és bármi áron meg kell menteni! Kérem, uraim,

vonuljunk vissza tanácskozásra.

A jelenlevők nagy »éljen«-t kiáltottak.«

A tanácskozás azzal kezdődött, hogy Lukács György felmutatta a miniszterelnök iratát, mellyel őt kormánybiztossá nevezték ki. Sür-gönyözött további katonai csapatokért is. Meg-kérdezték tőle, hogy ne kondítsák-e meg a harangokat? A kormánybiztos ezt ellenezte:

— Ma még hadd aludjanak! Reggel hatkor azonban harangszóval és mozsárlövésekkel figyelmeztetni kell a népet a veszedelemre.

Reggel négy óra tájon megjelent a város-házán a mindszent—algyevi uradalom igaz-gatója, Radenich János, aki Nováklól értesült a katasztrófáról és izgatottan előadta, hogy a legnagyobb veszedelmet még mindig el lehet hártani, mert a sövényházi töltésnél el lehet fogni a vizet; azt ajánlotta tehát, hogy az egész közérő, amit csak ki tud állítani a város, vonuljon ki a sövényházi töltéshez: ha azt a töltést sikerül megtartani, akkor nemcsak Sze-ged szabadul meg a legnagyobb veszedelemtől, hanem Algyő és Tápé is és a Pallavicini-uradalom déli fele.

Radenich jól képviselte az uradalom érde-keit, de tanácsát mégsem fogadták meg, mert nyilvánvaló volt, hogy a Petresnél elszaba-dult víz hamarabb meg fog érkezni Sövény-házára, mint a Szegedről kirendelendő közérő. Maradt tehát a régiben a védekezés rendszere:

Lukács György is helyeselte, hogy a legnagyobb gondot és erőt az alföldi vasút töltésének felmagasítására kell fordítani.

Reggel hat órakor azután megszólalt a városháza öreg harangja és eldördültek a városháza előtt elhelyezett mozsarak: Szeged népe arra ébredt, hogy a küszöbön a veszedelem!

XVI.

A petresi gátszakadás

Petres, ahol a gátszakadás bekövetkezett, Dóc és Mártély vonalába esik, éppen a közepre. Az elszakadt töltéstől körülbelül egy kilométer távolságra északra esik a percsorai keresztgát, melyet a védekezés szempontjából a legfontosabbnak tartottak. Szegedtől légvonalban mintegy húsz kilométer távolságra fekszik ez a töltés és hogy éppen itt történt a baj, azt egyszerűen a földrajzi helyzetből nem lehet megmagyarázni. A Tisza egyik átmetszése húzódik a töltés mellett s a normális meder és a töltés között öt-hatszáz méteres árterület van. Az átmetszés mögött egy óriási nagy, több mint tiz kilométeres kanyarulat van, mely a semmiképen sem védett körtvélyesi rétet veszi körül. A folyó széles medre, továbbá Körtvélyes és az alatta levő, szintén nem védett bárcai-rét tömérdek vizet befogadhatott. Mindenki, aki az 1879-iki árvízről irt, csodálkozik azon, hogy éppen Petresnél szakadt el a töltés, ahol egészen új volt,

mert csak 1877—78-ban épült. Nem veszik figyelembe, hogy a töltés minél régiebb, annál jobb, mert az új töltésbe a víz könnyebben beszivárog. Továbbá az új töltés hamarjában készült, téli munka volt. A téli fagyos röögökből szép, magas töltést hamar lehetett csinálni, de abban a töltésben nem lehetett bízni, mert a fagy végre is enged s a víz ott marad a töltés anyagában.

Az elszakadt töltés igen szép építmény volt, s a koronája mintegy fél méterrel emelkedett ki a legmagasabb vízállás felett. Várady Ignác, aki a percsorai gáttal együtt a petresi töltést is védte, erősítéseket sürgetett, még pedig a Tisza felőli oldalon, úgy okoskodva, hogy olt kell pótolni az anyagot, ahol fogy. A mérnökök azonban jobbnak vélték, hogy belülről erősítsék a töltést, még pedig nem a töltés lábát, hanem a töltés koronáját. A töltés lábával ugyanis baj volt: a töltés nyugati oldalán is hol egy méternyi, hol másfél méternyi víz volt. Erre azt mondták, hogy »talaj-víz.« Pedig valószínűleg már a Tisza vize volt az, — a töltés alatt erősen szivárgott át a víz és a töltés testéből már csak az volt száraz, ami a vízből kiemelkedett.

Reizner János »Szeged Történetében«, nyilván megbízható hallomás alapján, így írja le a töltés-szakadást:

Várady este 7 órakor az egész szakaszt szemle alá véve, a petresi töltésen sem észlelt semmiféle gyanús körülményt. Alig távozott Várady két kilométernyire, midőn az őrző katona vészlővéseit hallotta. Rögtön visszafordult s azt tapasztalta, hogy a töltés mintegy húsz ölnyi hosszúságban egészen eltűnt és a nyitáson a Tisza iszonyú erővel és robajjal ömlik a percsorai rétre. A 3 öles magasságú vjzoszlop mindinkább szélesedett, úgy hogy a szakadás elzárására még gondolni is teljesen képtelenségnek látszott. A szerencsétlenség egyedüli tanúja, az őrző katona, a színpadi tűneménynek is beillő jelenetről azt adta elő, hogy a töltés átszakadt részén csak néhány perccel előbb vonult keresztül s anélkül, hogy valami történt volna, 7 óra körül a töltés önmagától egyet fordult és egész tömegével a mélységbe zuhant, amire megadta a vészjelet.

Szeged pusztulása után nyomban elrendelte a kormány a vizsgálatot annak a kiderítésére, hogy mi okozta a petresi töltésszakadást. Ez a bizottság, melyben »szakértők vettek részt, a katasztrófa valóságos okairól csak igen kevésit tudott megállapítani, noha egészen május 23-ig foglalkozott az ügyvel. Az itt következő adatok, csaknem szóról-szóra a bizottság Jelentéséből vannak véve:

A bizottság kihallgatta Várady Ignác urat, Hegedűs Istvánt, a percsorai ármentesítő társulat igazgatóját, Novák József főügyészt, Szekerke Józsefet, Radenich algyevi uradalmi igazgatót, a gyevi kasznárt és Csejtey dorozsmai szolgabíró. (A gátőrök, munkások és

katonák közül senkit sem hallgattak ki.)

A kihallgatott tanúk mind részt vettek a védelemben s részben vezetői voltak a védelemnek; véleményük az volt, hogy *Kende Kanul percsorai kormánybiztos késedelmes és hiányos intézkedése okozta a petresi szakadást.*

»Midőn február hó második felében a Tisza rohamos áradásnak indult, a szegedi közönség még nem sejtette a vész közelségét, sőt a vészbizottság első ülésében, *midőn Taschler főkapitány a helyzet komolyságát jelezte, a bizottság többsége részéről csaknem ki neveltetett.* Az. itt keringő hírek szerint a Felsővidéken csekély havazások voltak a télen s így *vizártól félni nem akart senki.**

Csak akkor kezdett Szeged népe hinni a veszedelem valóságában, mikor a Tisza óriási szökésekkel néhány nap alatt megközelítette az 1876-i legmagasabb vízállást, de ekkor azután meg is történtek a várostól telhető legerélyesebb intézkedések.

Elsősorban a percsorai töltés-vonalak védelmére és jókarba helyezésére gondoltak. A percsorai társulat kormánybiztosa, Kende Kantit, noha a vész-bizottság táviratilag felszólította, nem jelent meg a veszedelem helyszínén; ezt és Kende egyéb mulasztásait a bizottság megállapította.

A *Szegedi Napló* azonban, mely különben

mindig támadta Kende Kanutot, nem engedte, hogy most minden mulasztásért és hibáért Kende Kanul legyen a bűnbak.

Aból, irta a Napló, hogy Kende elhanyagolta a védelmi ügyet, még nem következik, hogy ő okozta a katasztrófát

A percsorai vész-bizottság, melynek élén Novák József kitűnő főügyészünk állt, tneynek mérnöke Várady volt, ki 1876-iki hősiességével a közelismerést kivívta, melyben működött a fáradhatatlan Szekerke József, — megtette kötelességét minden irányban, s többet Kende Kamit sem tehetett volna, bár éjjel-nappal együtt védte volna is velük a töltés-vonalat. A Tisza rohamos árjával nem kúzdhetett volna meg senki, aki a veszély nagyságát jó előre nem látta. Hogy Kende Kanut se nem szakérlő, se nem figyelte meg a Tisza sajátosságait évtizedeken át, hogy a vést előre nem látta és hogy akkor sem látta volna, ha lejön az első távirati meghívásra, abban senki sem kételkedik. Kende Kanut nem okozta teli át a pelresi szakadást, hacsak azon megbocsáthatatlan, de sajnos, náhtnk mindennapi hibájával nem, hogy vállalkozott oly hatáskörre, melyhez nem ért, sőt melynek terheit és fáradalmait elviselni sincs semmi hajlandósága.

A közvélemény sürgette, hogy vizsgálják meg Herrich Károly és Ilieronymi Károly szerepét is, mert a minisztériumban ők irányították a Tisza-szabályozás összes ügyeit s így a technikai intézkedésekért, illetve azok elmulasztásáért nekik kellett viselni a felelősséget. Nem tetS7.elt Szeged közönségének az sem, hogy azok a szakértők, kik a vizsgálatban részt vettek, a Tisza-szabályozáson

dolgoztak s így a kérdésben érdekelve voltak, sőt a kormánytól többé-kevésbé függő viszonyban voltak. Szeged azt óhajtotta volna, hogy külföldi szakértők vizsgálják felül a Tisza szabályozását, s ez a közvélemény kívánságára később meg is történt, bár a vizsgálat nem sok gyakorlati eredménnyel járt. A Tisza-szabályozási társulatoknál addig is az volt az uralkodó vélemény, hogy Kende Kanut kinevezése ugyan hiba volt a kormány részéről, de Szeged nem azért pusztult el, mert a Tiszát rosszul szabályozták, hanem azért, mert a város rosszul védekezett.

XVII.

Elindul a víz

Hat méter magas és negyven méter széles sugárban ömlött a víz a gátszakadás után a petresi rétre s az ár magassága nem változott akkor sem, amikor az ár ereje a nyílást néhány óra alatt száz, másfél nap múlva pedig már kétszáz méterre tágította. A katasztrófa helyén igen gyors, pár kilométerrel tovább azonban már csak óránként 5—6 kilométeres volt a VÍZ folyása. Természetesen a mélyebben fekvő helyekre tódult a víz, először nyugatra s azután északra és délre. A dóci tanyákat, melyek kissé magasabban fekvtek, megkerülte és egészen körülvette a víz. A lakosság csak a serkédi-réten volt veszedelemben; miután azonban már napok óta tudta mindenki, hogy baj van, az első zajra, melyet az árvíz okozott, mindenki menekült vagy nyugatra a homoki magaslatra, vagy dél felé, a sövényházi töltésre. Ennek a töltésnek folytatása nyugatra egy kelet-nyugati irányban húzódó, mintegy kétszáz méter szé-

Boros Frigyes.

les domborulat: az úgynevezett szentjánosi magaslat. (Az öt-hat méternyi talajemelkedésnek itt már »magaslat« a neve.)

A serkédi tanyák népe ide menekült. A gyerekeket, asszonynépet és ágyneműt, s amennyire lehetett, a teheneket ide hozták s a töltésen és a »magaslaton* helyezkedtek el, várva, hogy vajjon itt megáll-e a víz? A magaslatot, úgy látszik, Szent János sikeresebben védte, mint a töltést Börösök Ignác, mert a magaslaton megtört az árvíz ereje, a töltés azonban március 6-án, a délelőtti órákban éppen a közepe táján elszakadt és áteresztette a vizet, délre a vasúti töltés felé, nyugatra pedig a szil lér—baktói—macskási töltés felé. A menekülők fönt rekedtek a töltés tetején és a szentjánosi magaslaton. Börösök Ignác, városi törvényhatósági bizottsági tag még a töltésszakadás előtt behajtatott Szegedre, hogy a menekülő tanyaiak számára élelmiszert szedjen össze és ez volt a szerencséje, mert ha még egy' pár órát várt volna, úgy már csak Szeged pusztulása után tudott volna bejutni a városba. A sövényházi töltésre már nem tudott visszamenni. Innen délután négy órakor azt jelentette a városba, hogy *na töltés tövében már másfél láb magas a víz; úgy látszik, hogy rettentő, nem várt gyorsasággal hömpölyögnek a rakoncátlan hullámok városunk felé.*«.

A vízvédelmi bizottság március 6-iki illésén már elveszettek tekintették a baktó—macskási töltést és minden figyelmet az alföldi vasút vonalára fordítottak. »Teljhatalmú bizottságot« alakítottak ennek a vonalnak a védelmére, Szabados János elnöklete alatt; a bizottság tagjai lettek; Borocs Frigyes, Jakabfy Lajos, Zombory Antal, Fodor István, Csiszár József, Börcsök Sándor, Ferenczi János, Prossnitz Vilmos, Weiner Miksa, Gál Ferenc, Dörner Ede, Boros István, Rainer Ferenc, Lemle Miklós, Bitó Ferenc, Dobó Sándor, Obláth Lipót, Szekerke József, Molnár Márton, Pillich Kálmán és Tóth Sándor. Börcsök Sándor egyedül bízott még a baktó—macskási töltésben és miután Börcsök Ignác azt jelentette, hogy ezen a vonalon csak nyolcvan ember dolgozik húsz kocsival, Börcsök Sándor sürgette, hogy lovas katonaság szorítsa a felsőtanyaiakat és dorozsmaiakat a védekezésben való részvételre.

— Ezt is megpróbálhatjuk, mondotta Taschler főkapitány; de tudomásom szerint a dorozsmaiak nagy közélet állítottak ki a percsorai vonalra és így nem szükséges őket nagyon erőltetni.

Éjfél tájon újabb jelentés érkezett Börcsök Ignáclól: »A bakló—macskási töltés már csak egy lábbal magasabb a felé tóduló víznél; a legkedvezőbb esetben reggelig áll a töltés és

*a víz már a délelőtti órákban el fogja érni a bak tó—macskási töltéstől nyugatra is az alföldi vasul töltésének lábát.**

Március 7-én, pénteken a kora hajnali órákban Székhalomnál a bakló—macskási töltés, az Algyő és Korcsolyázó-töltés között, a 91. sz. őrháznál pedig az aliöldi vasúti töltés is elszakadt. Most már szabadon mehetett a víz kelet felé Algyőre és Tájiera, nyugat felé Dorozsmára és dél felé a rókusi pályaudvarra.

Taschler főkapitány már hajnalban ki nyomatta a helyi lapokban a lakosság számára azt a szomorú *Értesítés-t*, melyben közölte, hogy *hogyan és merre lehet menekülni?*

A súlyos helyzetre való tekintetből a lakosság érlesítetik, hogy ha a város belterületére a víz behatolna, — minthogy Tápé, Dorozsma és Horgos felől veszélyes vízfolyásokkal vagyunk környezve, egyedüli menekvés hely és pont Újszeged és Torontálmegye felé lehet.

Ezen menekvés helyhez a legbiztosabban az államvasuti indóháztól a vashídon át, továbbá a tahídon át juthatni el, mely utóbbin a katonaság a rend fõntartásál biztosítja.

Amidõn tehát a közõnség kellõ alkalmazkodás végett errõl értesül, egyúttal figyelmeztetik, hogy az esetre, ha a víz a belterületet elõntené, a közlekedést egyenesen a kövezett útvonalakon tartsa fenn s mindenki a kövezett utcákon igyekezzék a menekvés pontokhoz eljutni.

Mikor ez az »Értesítés« megjelent, Algyő és Tápé már víz alatt volt. Algyõn a Pallavicini-kastély emeletéig ért a víz; a templom

és a jószágkormányzói lak még állott, de minden ház rombadőlt. Tápén csak a templom maradt meg. Mikszáth, aki másnap hajón kiment Tápéra, így írta le, hogy mit látott:

A hajó szélsőbességgel röpített Tápé felé, vagyis inkább oda, hol Tápé állott azelőtt. A pusztulás iszonyú képe várt itt reánk. A végtelen tengeren, mint egy keskeny szalag, csak a töltésük maradt meg száraz szigetnek. Ide hurcolkodtak egy kis cók-mókkal, némelyek anélkül. A szél süvített, a habok csapkodták a töltést, a gyermekek sírtak, az öregek némán a földre szegzett szemekkel guggoltak ott... Egy schleppet leold tunk, hogy visszatértünkig menekülők rakodjanak rá. Senki sem akart menekülni.

— Miért nem jönnek? Itt veszi meg magukat az Isten hideget

— Csak nem hagyhatjuk itt a tűzhelyünket, — felelte mogorván egy dereshajú öreg ember, aki egy megmentett talyiga végében feküdt.

Ez a »tűzhely« szó különben csupán képlet volt, mert olyan hely ugyan nem volt az egész faluban, ahol tüzet lehetett volna rakni, — kivéven a töltést

Egy másjk gyékényfonó paraszt azt mondta, hogy ő ugyan nem megy egy tapodtat sem, mert hát minek is menne, hova is menne?

— Hát Szegedre.

— Oda is elmegy a vjz, mondá meggyőződéssel.

— Szegedről Temesvárra menekülhet.

— Oda is elmegy a ívz ismétlé vállvonva.

— Ne fecsejjen bolondokat, öreg, inté a kormányos; mindenüvé csak nem megy az ár!

— De bizony, hogy elmegy!

— No hát Sváciába mégsem megy, feleselt a kormányos, tréfára fordítva a dolgot.

— De bizony oda is elmegy, viszonzá az rendületlenül. ösmerem én a Tiszát, mellette nót-

lem föl; ha az egyszer megbolondul, nem áll meg a világ végén alul; még ott is egy öles leszl...

Éppen alkonyodott. Elcsendesült a szél s a vég>leien ártér alig észrevehető hullámzásával olyan-nak nézett ki, mint milliárd ezüst lapokból ösz-szerakott óriási tükör: a piruló menybolt kacé-ran nézegeti magát benne...

Elbájoltan nézzük, hogyan áldozik le a nap, a hegyekkel kilátszó füzeseket vérvörösre festve, s az egymásba eltűnő s újra kiszaladó csillogó fodrokat, mikkel a víz játszik, s nem az jutott eszünkbe, hogy milyen iszonyai ez a Tisza, hanem hogy milyen gyönyörű, elandalió...

Én két héttel később jártam a Tiszának ezen a szakaszán, 20-án, vagy 21-én. Gőzhajó vitt bennünket Algyőig, ahol a vasúti híd közelében át volt vágva a töltés. Ezt az átvágást Novák József március 6-án csináltatta, hogy az árviz visszafolyhasson a Tiszába, mely a petresi partszakadáson alul apadóban volt. A töltés közelében átszállítottak néhányunkat egy dereglyére s a dereglyével elindultunk a sövényházi rétre s az árvizén át a felsőtanyai homokra, ahol mindnyájunknak volt kit keresnie. Velünk volt egy minorita is, karingben a télikabátja fölött, violaszin stólával a nyakában, — hátha valahol lesz még valaki, akinek szüksége lesz a vallás utolsó vigaszára?

Borult időben, déli világításban láttam az elszakított töltést, melynek két végét egyre tovább mosta a víz. A Tisza már annyira

apadt, hogy a töltés koronájából egy méternél magasabb rész állott ki a vízből: sárga sártömeg, sárgás agyagnak és talán »löszének a keveréke, — egy árnyalattal világosabb volt, mint a folyó iszapos vize. Ilyen lehet Kínában a Sárga-folyó, mikor ugyanolyan rakoncátlan, mint a Tisza. Napokat töltöttem a Fehér-tóval egybefolyt vizek partján, melynek szélén a víz nem volt egy arasznyi sem és bámultam rajta, hogy mindennap messzebb és messzebb húzódott tőlünk a víz és két-három nap múlva már járnai is lehetett azon a szikes talajon, mely pár nappal előbb még egy tenger nagyságú víznek a feneké volt.

XVIII.

Mit csinált a nép?

Miután Szeged népét nyíltan is megvádolták, hogy azért érte a katasztrófa, mert a veszedelem napjaiban nem akart dolgozni és csak ímmel-ámmal védekezett, a katasztrófa történetének tárgyalása közben meg kell vizsgálni a nép magatartását is.

A *Szegedi Híradó* március 6-iki számában találjuk ezt a kis hírt:

A dologtalan, proletár népség ma is, midőn oly nagy a veszedelem, ráér ácsorogni a köztereken, különösen pedig a Tjsza-parton s ott törvénykeznek »az urak« felett. Hogy miket beszélnek, nem reprodukáljuk itt. úgyis körülbelül tudhatja mindenki. Csak azt jegyezzük meg, hogy keveredik közéjük sok jóra való ember, akiket gálád nyelvökkel megmételtyeznek s így ebben a veszélyes időben gonosz magvakat hintenek el a nép közt. Ajánljuk ezt az ácsorgó hadat a rendőrség figyelmébe, különösen a Tisza-parton, ahol mások dolgoznak, ne tőrje az ő csoportosulásukat.

Ugyanebben a lapban egy nappal később a következő hirt találjuk:

Az alföldi vasútnál tegnap nagy munkaerő dolgozott, de rend szerte! énül, s így a munka-ered-

mény is csekély vala. Hasonlót jelentenek a baktó-szilléri töltésről. A baktó-macskási töltésen szintén oly csekély munkaerő dolgozott, hogy ha ez még ma is így lesz, akkor a baktó-macskási vonal nem sokáig állhat ellen az ár ostromának. És ami elszomorító jelenség: a polgárság tetemes része tegnap visszavonult a munkától és nagyobb részét gyermekek, leányok dolgoztak, akiknek munkája nem sokat ér, így az alföldi vasút vonalán a tegnapi nap folyamában dolgozott 3—4000 főnyi közerő csak külsőleg mutatott sokat, de munkája vajmi csekély kezdeménynek mondható.

Szeged elvárja, hogy mára virradóra a nép javarészét, az erős, munkabíró férfi-népet lássa kint a védőtöltéseken küzdeni ősi tűzhelyéért. Ha szívvél-lélekkel munkához látunk, akkor még ma három-négy tábnyit emelhetünk a védvonalon.

Ez a két közlemény kétségtelenül kedvezőtlen fényt vet Szeged népére; kérdés azonban, hogy a látszat mennyire fedi a valóságot?

Az, hogy egy hetvenezer lakosú városban do'ogtalan, henye nép is akad és ebből egy csoport összeverődik »ítélkezni az urak felett«, — természetes jelenség, melyből a nép magatartására következtetni nem lehet.

Az, hogy a nép az alföldi vasút töltésénél »rendszeretlenül« és kevés eredménnyel dolgozott s hogy »gyermekek és lányok« dolgoztak, szintén érthető. A földmunka nem olyan egyszerű dolog, mint amilyennek látszik. Szegeden nagyon sok volt a szakértő és gyakorlott földmunkás, az igaz; de éppen ennek

a rétegnek az a sajátsága, hogy amint hallja, hogy valahol dolgozni és keresni lehet, — odamegy. A kubikos főlrakja talicskájára az ásóját, subáját, magával visz pár hétre való szalonnát és tarhonyát és bebarangolja vele akár a félvilágot is. Már február utolsó napjaiban, amikor a Tisza mentén mindenütt mutatkozott a veszedelem, nagy volt a kereslet a munka-piacon és a népnek az a része, mely legtöbbet segíthetett volna a városon, de amely még nem sejtette, hogy Szeged is a végső veszedelem előtt áll, szanaszét szóródott az Állóidon és boldog volt, hogy noha még csali február van, már is lehet kenyerei keresni. Több, mint valószínű, hogy március 6-án, vagy 7-cn már egyetlenegy földmunkás sem volt a városban, — mind valahol másutt dolgozott, természetesen pénzért. Hogy az ingyen munkaerőnek »kezdeménye* csekély volt, az is érthető.

Különben arra, hogy a nép megtette a kötelességét, szintén lehet dokumentumokat találni, sőt arra is, hogy az a munka, amit a nép végzett, nagyon jó volt Mikszáth Kálmán írja:

Az általános kényszermunka alól senki sem vonta ki magát; igazságosan volt az fölosztva és minden kivétel nélkül. (Még e sorok írója is ki-rendeltetett, dacára annak, hogy nincsenek elég érdemei arra, hogy már is oly rövid idő alatt honosíttassák.) Megtekintettem a munkát s azon

meggyőződésre jutottam, hogy csak a szegedi ember tud a töltésen dolgozni.

Ugyancsak Mikszáth így írta le, hogy hogyan folyt a munka az alföldi vasút töltésének megerősítésénél:

Ember, ember hátán; polgár, paraszt, ügyvéd, kocsis egymás mellett tolták a talyicskát s furokózták a nyirkos földet bástyává.

Általában a munkáskézben nem volt immár hiány. A baj okai egyebütt feküdtek. Nem volt keltő munkafelügyelő, s ahol volt is, ott hiányzott a fölügyeletben a kellő erély.

Az egész munka pedig nélkülözötte a rendszere-
rességet

Amaz okból volt *elégtelen*, s ezért volt *haszon nélkül*.

Jól csak a szegediek dolgoztak; először, mert csak ők értenek hozzá, s másodszor, mert Ők tudták leginkább, *miért* dolgoznak.

Az utász tisztek nem egyszer megbámulták, milyen ügyesen tömik be a szivárgásokat, milyen bámulatos gyorsasággal és leleményességgel improvizálnak hidakat, átjárókat, s mennyi szakértelemmel foldozzák be karikatöltéssel a támadó réseket

Voltak, akik legjobban szerették volna, ha a katonaság végzett volna minden munkát. A veszedelem későbbi szakában dolgoztak a katonák is, — eleinte azonban csak a munkaerő rekvirálásában működtek közre. Mikszáth Kálmán írja:

Derültcbb jelenet lett volna jobb időkben a szolgáló-rekvirálás.

A derék fickóknak ki volt adva a rendelet: »acsorgó fehérmépet a töltésekre terelni!« Soha

bakának nem volt szájaízéhez mértebb foglalkozása.

Egész karikában hajtották ki őket a vasúti töltés felé »a budai országúton.« Azok nem is ellenkeztek valami nagyon, a hagyományos bakakultusz-e, vagy a végzendő földadat hazafias volta az ilyenkor elmaradhatatlan panaszt egészen elnémító.

Azonban nemcsak a szolgálókat hajszolta ki a katonaság a töltésekre^ hanem időnkint általános razziát tartott. Volt rá eset, hogy a városháza előtti teret bekerítették és válogatás nélkül mindenkit, akit ott találtak, beteltek a városháza udvarára. Órákig tartott, míg onnan egy-cgy élemedelt korú úri ember ki tudott szabadulni. Volt rá eset, hogy a katonaság azzal magyarázta eljárását, hogy az »a csöcselék ellen« irányul. Arra az ellenvetésre, hogy hiszen válogatás nélkül mindenkit hajtanak, akit csak találnak, — azt felelték, hogy »mindenki csöcselék, aki még nem dolgozik künn a töltéseken.*

Az árvízvédelmi bizottság március 7-iki ülésén Taschler a következőket jelentette be:

— *A közönség a sok csapás és veszély miatt úgy látszik, ki van merülve, az alsóbb osztály pedig nem hisz a veszély nagyságában s ezért a munkát könnyen vesz.*

Tanúvallomást tesz Lázár György is, aki visszaemlékezéseiben följegyezte a következőket:

— Sajnos, a közerő a töltés gyors felemelésére alkalmasnak nem bizonyult. *A vagyónukért és családjukért aggódó apák nem jó ingyenmunkások.*

Mikor köztudomásra jutott a petresi gátszakadás, a lakosság értelmesebb része már elkezdett félni. A március 7-iki *Napló* írja: *A vízvédelmi bizottság tegnapi ülésén már csak néhány tag jelent meg; egy részük künn van a vész színhelyén, más részük családjá biztosításáról gondoskodik.* Ugyancsak a *Napló* március 7-iki számában olvassuk a következő hirt:

A veszély közelsége folyton fokozza a rémületet a városban. A boltok többnyire be vannak csukva. Az utcák úgy tűnnek fel, mint Budapesten Mindszent-napkor a nagy hurcolkodás idején. Bútorokkal megrakott talyigák és szekerek vonulnak át az alacsonyabb helyekről a magasabban fekvőkre. A Kézműves Bank épületének kapuját vagy négy lábnyira befalazták s a lakók csak salto mortale-val járhatnak ki s be. Egy lakó a Kiss-féle ház első emeletéről is elhurcolkodott s megszerezte magának a legijedtebb ember titulusát, mert a Kiss-ház egyike a legerősebbeknek s az első emelet oly magasan áll, hogy ha még a Duna áradása is egyesülne a Tiszáéval, akkor sem tehetne semmi kárt

Ugyancsak a hírrovatban találjuk a következő jellemző apróságot:

A mai napon még az a néhány bolt is, mely nyitva maradt, bizony édes keveset látott a vevőkből. Volt azonban mégis egy-egy cikk, melynek kelete óriási mérveket öltött, s ez a sza-

lámi. A legtöbb család ellátta magát e tartós és tápláló ételmi cikke).

Mikszáth Kálmán az általános ijedtséget annak tulajdonítja, hogy Taschler március 7-iki *Értesítés-e* csak a menekülési útvonalakat ismertette a közönséggel, de egyébként egyetlen bátorító szava sem volt a néphez. A következmények megmutatták, hogy Taschlernek igaza volt. Mikszáth így írja le az *Értesítés* hatását:

Rögtön kezdődött a hurcolkodás, a fejvesztettség; a családapák hazafutottak övéikhez, a kereskedők bezárták boltjaikat, csüggedés szállta meg a kedélyeket s a menekülhetési eszközök beszerzése képezte minden fő természetes gondolatát. Mások ismét, kik biztonságban vélték magokat érezni házaikban, ételmi cikkek beszerzésében fáradoztak. Mint statisztikai adat legyen fölemlítve, hogy e napon öt mázsa szalámi fogyott el Szegeden. Némelyek pénzt hajszoltak föl nagy nehezen a már fölzarv nyugalmú városban, hol az európai értékgalmak egyszerre összezavarodtak, (mert nem lehetett tudni, mi hát most az igazi vagyon s mije lesz még valakinek holnap,) hogy biztos helyekre elszállíthassák s költséggel elláthassák hozzátartozóikat

A közlekedésügyi minisztérium vízügyi osztályának főnöke, Herrich Károly miniszteri tanácsos március 9-iki hivatalos jelentésében azt táviratozta, hogy Szeged népe megérdemli sorsát, mert nem dolgozik a maga megmentésén. Amint ezt Szegeden megtudták, az újságírók kezdeményezésére a következő táv-

iratot küldték a *Pesti Napló* és az *Egyetértés* szerkesztőségének (március 11-én este.)

Alulírottak becsületszavukkal kezeskednek, hogy a Herrich-féle kilencedik. Szeged népének részvétlenségét hirdető távirat botrányos és célzatos valótlanág. Egyelőre ennyit; a többi majd jön. Nagy Sándor, Eisenstädter Lukács, Mikszáth Kálmán, Kálay László, ifj. Felmatjer János, Kalmár István, Stróbl József.

Sokáig beszéltek róla politikai körökben is, hogy Szeged népe milyen magatartást tanúsított? A katasztrófa után, a képviselőház március 19-iki ülésén Tisza Kálmán arra hivatkozott, hogy Szegednek egy erősen nem kormánypárti lapja a vést megelőző vasárnapon panaszkodva említette, hogy *xa szegedi nép összekulcsolja kezeit és nem dolgozik.*«. Ugyanakkor azonban azt is mondotta a miniszterelnök, hogy >Szeged népének magaviseleté a szerencsétlenségkor olyan volt, hogy *lehetetlen, hogy bámulatra ne ragadjon mindenkit.*«.

Hogyan lehet eligazodni az ilyen ellenmondások között? A március 8-ikáról 9-rc virradó éjszakáról ezt írja Mikszáth:

Az elmúlt éj, melynek közepe felé hatalmas szél kerekedett s az ár nagyon megostromolta a töltéseket a Makkos-erdőnél, leverő hangulatot idézett elő az intező körökben: mert csak 37 ember volt a töltésen s 500 utász.

Szeged hetvenezer lakosa közül csak harminchét!

— E nép vesztét érzi, — mondá egy tekintélyes városi polgár, elborult homlokkal. Nem volt az soha ilyen.

— Hol van hát az a sokat emlegetett »Szeged hősi népe?« szólt egy idegen hírlapíró. *Mert in sehol sem látom.*

Ez látszólag egy dokumentum a nép közönyösségéről. De maga Mikszáth lerombolja ezt a látszatot, mikor e sorokhoz a következő magyarázatot fűzi:

Csak elemezni kell a tegnap történeteket s azonnal beláthatjuk, hogy a népnek igaza van, ha vesztét érzi, s hogy »Szeged hősi népe«, ha nem látható itt, *még természetzerűbb kötelességét teljesíti egyebütt.*

Tény továbbá az is, hogy azok közül, akik családjukat és ingóságukat annyira-amennyire biztonságba helyezték, nagyon sokan visszamentek a töltésekre dolgozni.

XIX.

Akik nem szerették Szegedet

Lukács György belügyminiszteri tanácsos-ról, akit teljeshalalmú kormánybiztosi minőségben küldtek le Szegedre, Lázár György nagyon eleven képet rajzolt akkor, amikor a petresi gátszakadás után következő éjszaka Lukács bemutatkozott a városházán, mint kormánybiztos. Mikszáth azonban sokkal kevésbé rokonszenves színben tünteti fel Lukács György szerepét és minden adat arra vall, hogy Mikszáth helyesebben ítélte meg Lukácsot, mint Lázár György.

Lukács György Nagyvárad polgármestere volt, amikor Tisza Kálmán rendkívüli képességeket fődözött fel benne és Tisza vitte fel Lukácsot a belügyminisztériumba, hogy a törvényhatóságokat megfegyelmezze. Attól kezdve, hogy Lukács elfoglalta hivatalát, a törvényhatóságok egyre-másra kapták a minisztériumtól a legerélyesebb hangú, sőt néha szinte sértő és fenyegető tartalmú leiratokat. Budapestre is rá akart ijeszteni, ez azonban

Báró Pultz Lajos altábornagy.

egy feliratban tiltakozott a »szokatlan hang« elten, melyet autonóm testületekkel szemben nem lehet használni. Mindenki tudta, hogy a minisztérium »erélyes« leiratait maga Lukács György szokta fogalmazni.

Szegeden azonban nem volt sikere Lukács Györgynek, mert ha ugyan a helyi sajtóban nem is, de a fővárosi ellenzéki lapok szegedi tudósításaiban a legnagyobb bizalmatlanság nyilvánult meg iránta, sőt hevesen támadták is félszeg intézkedéseit. Mikszáth mindjárt a vész napjaiban írott röpiratában (»Szeged pusztulása«) így írja le a kormánybiztost:

Lukács György 61 éves, de úgy néz ki, mintha 97 éves lenne. Tisza Kálmán nemrég azt mondta a parlamentben, éppen Lukács kormánybiztosra célozva, hogy ő már 61 évvel is látott nagy dolgokat elkövetni.

Az meglehet Lukács György miatt azonban bizvást behunyva tarthatta egész életében excellenciás szemeit, mert Lukács György már 10 éves korában is túl volt a hatvanegy éven.

Lukács György arca olyan alakú, mint egy körte. S ha az emberiség elmondhatja, hogy egy alma miatt lett szerencsétlen, Szeged egy körte miatt lett azzá.

Homloka magas, de csak a hajdeficit teszi azzá. A feje búbján egy nagy dudorodás van, egy *töltés* alakú kidomborodás fut végig.

Tisza Kálmán valószínűleg ebből eszelte ki, hogy akinek fején is ilyen gát van, az lesz a legkülönb ember a szegedi gáton.

Mert hogy mi más incidens folytán küldte

Szegedre kommisszárusnak, a nyomozó történelem sohasem fogja kisüthetni.

Amikor a veszedelem már olyan nagy volt, hogy félni lehetett, hogy az alföldi töltés egy órán belül elszakad és friss munkaeerőt kértek a várostól, a vízvédelmi bizottság Lukács-hoz fordult, mert az intézkedés joga most már a teljes hatalmú kormánybiztost illette meg. A bizottság azt javasolta, hogy minden kubik föld felhordásáért ígérjenek három forintot s ezt a munkadíjat azonnal fizessék ki. A *Pesti Napló* tudósítása szerint sa kormánybiztos kijelentette, hogy szerinte *Szeged népe nem érdemli meg, hogy megmentessék* és nem is ad három forintot, hanem átküld Szabadkára, honnan olcsóbb munkásokat remél.«

Természetes, hogy ez nem fokozta Lukács György személye iránt a szegedi nép rokonszenvét

Ugyancsak a *Pesti Napló* közölte, hogy mikor a macskás! töltés egy éjszaka veszedelembe került, a vízvédelmi bizottságban szóba került, hogy ezt a dolgot azonnal közölni kellene a kormánybiztossal. »Ezen indítványra azonban az elnökség részéről kijelentették, hogy a kormány biztos úr alszik s meghagyta, hogy csak azon esetben keltsék fel, ha Vásárhelyről jön sürgönye, — Macskás azonban nem Vásárhely s Így nem lehel őt felkelteni.« Ez az epizód adott okot Mikszáthnak arra,

hogy Lukács Györgyről készített fotográfiajába beleillessze azt a vonást is, hogy »igen édesdeden és igen sokat alszik, — tehát jó lelkiismerete van!«

A szegediek előtt még Lukács Györgynél is ellenszenvesebb volt Herrich Károly miniszteri tanácsos, a közlekedésügyi minisztériumban a vizszabályozási ügyek főnöke.

Herrich egy makai gyógyszerésznek a fia volt, az árvíz idején már 71 éves ember. A Tisza-szabályozás ügyeivel a negyvenes évek óta foglalkozott és Szeged városának különösen a Bach-korszakban súlyos konfliktusai voltak vele. Azonban még ugyanabból a korszakból nagy őszekül tetősei voltak; például Albrecht főherceg, aki az árvíz idején a hadsereg főfelügyelője és mint ilyen, a legnagyobb befolyású ember volt, igen kedvelte Herrichet. A közlekedési minisztériumban még az igen energikus és eszes Hieronymi Károlynál; is alkalmazkodnia kellett Herrich szeszélyeihez. Mivel Herrich szakvéleményeire és jövődőléseire az események Szeged környékén évtizedeken át mindig rácáfoltak, a szegedi közönség nemcsak rosszakaraltal vádolta Herrichet, hanem egyszersmind szakképzettségét is kétségbevonta, Természetes, hogy Mikszáth Kálmán is, aki nemcsak meglátta, hanem még kereste is az emberek gyengéit, szintén Herrich szakértelmét kritizálta, A legnagyobb ve-

szély idején Herrich egy éjszaka egy lórén kivitte az alföldi vasút vonalára Mikszáthot és Verhovay Gyulát, hogy megfigyelhessék a védelem rendszerét. Mikszáth ezt a kirándulást úgy írta le, hogy Herrich semmi esetre sem mondott érte köszönetét. Íme egy kis rész e cikkből:

A szél egyenesen a töltésnek hajtotta a vizet s a méltóságos tanácsos úr magas kalapját is meg-megbilitette.

— Ez a szél, félek, bajt hoz reggelig, — mondja a lórét vezénylő hadnagy Verhovaynak.

A töltések mellett egy egész ölnyire tele volt a víz >kolré«-val, szalmával, mit a szélvész az ártérről a víz szélére hajtott, csupa mozgó dombokot emelve azokból.

E szemétdombok pokoli táncot jártak az utmentében.

Herrich tanácsos úr így szólott okos fiziognomiával felénk fordulva:

— Lássák az urak, nagy szerencse Szegedre nézve, hogy ez a szél most egyenesen a töltésnek fuj.

Bámulva néztünk rá Verhovayval: azt hittük, megbolondult.

— Most folytató szilárd meggyőződéssel, — most ez a szél mind ide veri a gázt s a gáz enyhíti a hullámverést. Töltéseink kevésbé kopnak.

Halkan odasúgtam Verhovaynak:

— S ezt az embert küldik ide Szegedet megmenteni? Akinek még az sem jut eszébe, hogyha másfelé fújna a szél, akkor *eo ipso* nem lenne szükség a hullámverés enyhítésére?

Verhovay mosolygott, Herrich pedig, mint aki-
nek igen megtetszett a saját szakszerű véleménye,
folyton e tárgyon csüggve dűnnyögé:

— Úgy van, töltéseink kevésbbé kopnak...
igen is kevésbbé kopnak...

Elképzelhető, hogy ez az írásmű nem fokozta Szeged népében a bizalmat Herrich miniszteri tanácsos iránt, akiről Mikszáth egyébként azt is feljegyezte az utókor számára, hogy a *II étválas-tó-ban* szokott ebédelni a két kormánybiztos, Kende Kanut és Lukács György társaságában és már az ebéd alkalmával »kedélyesen szopogatta a vörös bort* A katasztrófa bekövetkezése után a közhangulat annyira Herrich ellen fordult, hogy Péchy Tamás közmunka- és közlekedésügyi miniszter végre is kénytelen volt felszólítani Herrich et, hogy beteges kedésére való tekintettel folyamodjék nyugdíjazásáért. Kérelmét hamarosan teljesítették is. Már nyugdíjazása után írta »A Tiszaszabályozás és a szegedi válság* című értekezését, melyben azt bizonyította, hogy ő semmi hibát sem követett el és hpgy a katasztrófának elháríthatatlanul be kellett következnie.

Az ezüstsínű szörnyeteg

Algyő és Tápé pusztulása után a szó szoros értelmében a város kapuin kopogtatott a veszedelem. A szilléri és az alföldi vasúti töltés már nem a város birtokát, hanem magát a várost védelmezte.

Mint valami bucsujáró helyre, úgy járt a nép fel a városháza erkélyére. A Felsőváros és Rókus akkor alacsonyabban feküdt, mint most s a földszintes házak teteje fölött messze el lehetett látni. Március 7-éről igen hangulatosan írja a *Napló*, hogy »a városháza tornyáról tekintve a rónát, a szem már megpillanthatja az ezüstsínű szörnyeteget, mely lomhán látszik közeledni felénk a messzeségből.«

Valóban a helyzet olyan drámai volt, hogy nagyon hatott azokra, akikben volt valami írói véna.

Kovács János, aki akkor postatiszt volt s aki igen értékes emlékeket örökített meg a szegedi népeletből (később a Dugonics-tár-

óság elnöke lett), szintén igen hangulatos tudósításokat irt a *Pesti Naplóban* az árvíz közeledtéről. Az összes fővárosi lapok közül a *Pesti Napló* foglalkozott legtöbbet Szegeddel. Kovács küldte a költői leírásokat, Horváth Lajos írta a kormánybiztosok ellen irányuló támadásokat, míg a jajveszékclő riportokat a lap kiküldött munkatársa, Sasvári Ármin írta, ki rendszerint azzal fejezte be táviratát, hogy »Isten kezében van az életünk.* Nyilvánvaló, hogy az egész városban Sasvári volt legjobban megijedve, — de néhány nap alatt kiderült, hogy rémülete teljesen jogosult volt

Ugyanagy eseménynek, mint írójának emlékezetére álljon itt Kovács János tudósítása március 7-ről:

Ott, hol a délibáb enyelgve űzte tündírljátékait s a fákon a nemesebb ízlés gyümölcsei értek, most vad moraj között fut gyilkos áradat s mindent, de mindent elborítva, óceáni leplet von a szorgalom és munka százados eredményeire.

Az annyira rettegett és védett percsorai töltés szakadása után látható volt, hogy népes falvakat elpusztítva, akadálytalanul jő városunk alá a dühöngő elem. Ide is ért, dübörögve, zuhogva, követve a jajgató anyákat és síró gyermekeket

Még az erősebb idegzetűnek is borzongás futotta át ereit, midőn végigtekintve a Tápé s Algyő közt elterülő síkon, meglátta messziről azt a csillogó ezüst csikót, mely oly borzasztóan szépen jelezte a vészlovon nyargaló dühös elemet

Előbb csak locsogva folydogált a szillérhegyi szülőföldek útjain keresztül, majd hogy szélesbült, az alföldi vasút töltésén keresztül tört szakadáson zuhogva ömölt Tápé felé, honnan pár nap óta már folytonosan költözködtek a szegény lakosok városunkba, s ma három óra tájt már a tápéi házak ablakain kandikált be a víz, míg a tető reá nem szakadt

Ezerekre menő tömeg jár le s föl a Szeged keleti oldalán elterülő baktó-macskási töltésén, aggódó arccal nézve, mint közelgőt városunk alá a zuhogó elem. 1/4 4-kor már ott volt a gyártelep mellett elhúzódo töltés tövében, s lassan betöltve a medret, mindinkább emelkedők fölfelé, maga alá temetve a legszebb szőlőhegyek gyümölcsfáit s házeit.

Itt egy baglya tetőn még a hü eb szüköl, de a végsőig nem akar távozni; ott már csak a csúcs látszik ki a dúcból, de azért egymás hátán kapaszkodva ülnek a ház galambjai, — egy erős viztolás: a dúc eltűnik, s a galambcsoport a vizek fölött kerengve keres más tanyát.

Mit lehet tenni az ilyen helyzetben? Boross Frigyes, aki legtöbbet értett a vízügyekhez, megmondta, hogy mit kell csinálni: utat kell engedni a víznek. Közvetlenül a város felett, a tápéi kapunál ál kell vágni a töltést, hogy az árvíz visszafolyhassék a Tiszába, a nyugat felé áramló vizeket pedig a város alatt kell visszavezetni a Tiszába s e célból a Maty-ér hidját, mely a lefolyást akadályozza, fel kell robbantani.

Már március 8-án, szombaton reggel jelentték is a lapok, hogy »a tápéi kapunál több méter szélességben utászok átmetszik a töl-

test, hogy az Algyő felől hömpölygő ár levezetessék... A Maty gátjainak áttörésére és a híd felrobbantására készletben van a dinamit. A robbanás után az alsóvárosi erő kiszélesilendi a lefolyás útját.« Azonban »Boross tervez, Herrich végez!« Herrich miniszteri tanácsos nem engedte meg a töltés átvágását és még korainak tartotta a Maty-hid felrobbantását. A töltés-átvágást csak másnap, szombaton délután hajtották végre.. Amikor a szil- ién töltés és a tiszai töltés között a víz színe már csak öt és fél hüvelykkel volt alacsonyabb, mint a Tiszában, Boross Frigyes, aki a Makkos-erdő mellett intézkedett, meghagyta, hogy tegyék öt ladikba és vigyék a tápéi kapuhoz, a vizen át... Borosst annyira kínozza a reuma, hogy képtelen volt talpra állni és egy lépést se tudott tenni, ölbe vették tehát és úgy tették a ladikba, de oly szerencsétlenül, hogy eltörték a lábát. De bármennyire szenvedett is Boross, követelte, hogy a töltés átvágásához azonnal fogjanak hozzá. Délután háromkor kezdődött és este nyolckor ért véget az átvágás, amelyen át azonban a víz egyelőre nem mozdult se kifelé, se befelé. Borosst csak ezután vitték kórházba, hol sínek közé tették a lábát, — de Boross nem maradt kórházban, hanem éjjel-nappal szállíttatta magát oda, ahol intézkednie kellett.

A vízvédelmi bizottság március 8-iki ülé-

sen mindenekelőtt megállapították, hogy az eddig tett intézkedésekkel a várost megmen-teni nem lehet: a kirendelt közerő nem elegendő... Obláth l. ipót azt ajánlotta, hogy Hódmezővásárhelyről kellene hozni ezer kubikost. A bizottság azonnal megbízta Oblálhot, hogy menjen Vásárhelyre és fogadjon fel ezer kubi-kost. Hogy azután Obláth el tudott-e jutni Vásárhelyre, annak már nincs nyoma. Szekerke József azt indítványozta, hogy rend-szeresebbé kelt tenni a munkát s e célból a következő intézkedéseket ajánlotta:

1. A töltéseken minden kétszáz öltre egy városi képviselő állíttassák őrzőül, mellé pe-dig rendeltessék tiz munkás, egy katona (hogy lövéssel adjon jelt, ha segítségre van szükség), húsz darab kilenc láb hosszú karó, tiz három hüvelykes palló, husz-huszonöt zsák föld, ugyanannyi földő anyag és elegendő szalma.

2. Rekviráltassanak halászhajók és állítas-sanak a töltések mellé, sdntugy ladikok is. A halászhajókkal a netán bekövetkezendő sza-kadásokat be lehet tömni, ha pedig a töltés megcsúszik, akkor a ladikoknak nagy hasznát lehet venni a karika-töltések készítésénél.

3. Éjjeli őrszolgálatra azonnal ki kell ren-delni a városi képviselőket.

Ezeket az indítványokat vita nélkül elfo-gadta a bizottság. Szóba hozták azt is, hogy kevés a katonai munkaerő; Taschler főkapi-

tány erre közölte, hogy a töltéseken egyelőre 1176 katona dolgozik. Mielőtt a bizottság szétoszlott volna, Taschler felhívására mindenki becsületszavára megfogadta, hogy az éjjeli szolgálatból nem vonja ki magát.

Újabb intézkedést tett a kormány is: március 8-án félhivatalosan jelentették, hogy->a belügyminiszter úr Lukács György teljhatalmú kormánybiztos hatáskörét Algyő és Tápé községek, Hódmezővásárhely város, valamint Makó város területére is kiterjesztette; továbbá elrendelte a kormány, hogy Szeged és Vásárhely városok védelmére, szükséghez képest, kényszermunka Csanád- és Csongrádmegyék közel eső községeiből is igénybe vétethessék.«

Ugyanezen a napon a főváros is érdeklődni kezdett Szeged sorsa iránt. Az 1876-iki árvízveszedelem alkalmával Szeged segítette Budapestet; Kamertnayer polgármester most vizszonzásra készen, táviratozott Szegedre, hogy' mire van szüksége a városnak? Pálffy polgármester azt válaszolta, hogy egyelőre csónakokra van szükség. Kamermayer erre a Duna-gőzhajózási Társasághoz küldött, hol azt mondták, hogy negyven csónakot már elküldték, többet a kormány engedélye nélkül nem adhatnak. Kamermayer erre magánosoktól szerzett csónakokat, azokat vonatra tették és száz darab fáklyával együtt leküldték Szegedre.

**Pillich Kálmán négy nappal
meghosszabbította Szeged életét —
20 forint költséggel**

Március 8-án, szombaton reggel a *Napló* a következő balsejtelmű sorokat közölte:

Az alföldi vasúttöltés védképességéhez részünkről nem nagy bizalmat kötünk. Mert ha sikerül is itt kellőleg felmagasítani a töltést idejekorán, még akkor sem lehet nagy bizalmat helyezni benne, mert az ily friss, meg nem ülepedett nyúlgát könnyen átázik s a víznyomásnak enged.

Ez csakhamar be is következett, — a védelem vezetői azonban nem igen hitték, hogy be fog következni. A legnagyobb erővel folyt a munka s a víz nem is terjedhetett másfelé, mint nyugat felé. Mikor hajnalban az expressz vonat Szegedről elindult, Dorozsma és Szatymaz közölt már víz borította a síneket. Az expressz még átment a vizen, de a délelőtti órákban az Osztrák Államvasút Társaság forgalmi főnöksége már kiakasztotta a következő hirdetményt:

»A Szeged—Szatymaz közti árvíz következtében mai napon ezen vonalon át az összes forgalom beszünttetett.«

Szép lassan ment a víz Dorozsma felé, hol egy méter magas nyulgátakat húztak eléje és eközben folyton harangoztak, úgy, ahogyan vihar közeledtekor a jégeső ellen szokás. A dorozsmai vasúti állomás mögött délfelé is elindult a víz, amire Pillich Kálmán ügyvéd, a védekezés egyik legpraktikusabb érzékű vezetője annyira számított, hogy a belvárosi temető közelében az alföldi vasútnak azt az átvágását, melyen a pesti vonatok jártak, erősen betömetle s ezzel a víz beözönlését megakadályozta.

A városházán nagy volt a nyugtalanság. Lukács György kormánybiztos ki akar függesztetni egy proklamációt, mely Szeged népében nem valami lelkes hangulatot keltett volna. Taschler főkapitány kérésére a kormánybiztos el is állott a plakát kifüggesztésétől; a már kész nyomtatványból azonban egy példány a város egyik képviselőjének, Bakay Nándornak a kezébe került, aki az árvíz után a plakátot felolvasta a képviselőházban. így vált azután köztudomásúvá, hogy Lukács György Szeged népét a következő szeretetteljes szavakkal akarta munkára serkenteni:

Rögtön vonuljon ki a lakosság az alföld—
fiumei töltésekhez, melyek ha meg nem védet-
nek elvesz a város, ez a rész *a szege di nép becsü-
lete és utá llat tal fog elfordulni az ország azon
várostól, mely közönyössége miatt saját sorsát
megérdemelte.*

Az a hír, hogy a rókusi pályaudvaron túl a vásártér és az Aklok már víz alatt vannak, nem riadalmi, hanem némi megnyugvást kellett: arra számítottak, hogy a víz a Maty-ér medrén át most már szépen visszafolyik a Tiszába.

Az alföldi vasút vonalán Öt-hatezer ember dolgozott, — ennek majdnem fele katona.. Reggel négykor riadó volt s a mindenfelől Szegedre koncentrált csapatok kivonullak dolgozni. Sok utász és Staindl százados vezetése alatt a 13. műszaki század is részt vett a töltés megerősítésében.

Szabadkáról Malachowszky Máté tanácsnok vezetése alatt délelőtt 11 órakor 465 munkás érkezett

Délután négy órakor a víz elérte az alföldi vasút töltésének koronáját, — de ekkorra már készen volt a töltés tetején a másfél méter magas új nyulgát s így este halkor a felfogadott munkásnép a rókusi pályaudvarra sereglett, hogy felvegye a két forintnyi napszámot. (A magas munkabért még aznap ki kellett fizetni!) A pályaudvarra mentek a munka polgári vezetői is: Novák József, Pillich Kál-

mán, Rósa Kálmán törvényszéki bíró, Löw Tivadar (aki már Pesten lakott, de a vízveszedeleni hírére haza sietett Szegedre) és Nyilassy Pál.

Félhét tájon nagy riadalom támadt: a vasúti állomástól nem messze, a franciahegyi vasúti átjárónál a töltés tövében nagy lyuk támadhatott, mert erősen folyt a víz be, a város felé. Novak József erre felszólította a napibérükre váró munkásokat, hogy siessenek a veszedelem helyére és ha lehet, fogják el a vizet. Miután a munkások közül senki sem volt hajlandó indulni, Novak egy szakasz katonával körülfogott vagy száz munkást és elkezdte őket a vasúti állomáson át a töltés felé szorítani. Azonban az állomás zsúfolva volt vasúti kocsikkal, amelyek között alig lehetett mozogni s így a közrefogott munkások majnem mind eltűntek, mire az állomásról kivergődtek. Pillich és társai azonban ötvenhatvan alsóvárosi embert valahogyan mégis kicsaltak a veszedelem helyére. A töltés tövében már nagy tó terült el, — a város felé eső oldalon! Hogy hol folyik be a víz, azt nem lehetett látni. Pillich Kálmán húsz forintot ígért annak az embernek, aki a vízben álló töltés oldalán megtalálja a lyukat. Egy' kubicus erre bement a már hónaljig érő vízbe s a lábával tapogatózva pár perc múlva már jelezte, hogy »megvan a lyuk!« Földdel tömött

zsákokat vittek a megjelölt helyre és rövidesen sikerült is betömni a lyukat. Egy óra alatt annyi földet hánytak a veszedelmes helyre, hogy a víz átszivárgásától többé már nem kellett tartani. Azonban mégis ott maradtak az emberek a töltésen, egész éjszaka, hogy vigyázzanak; Löw Dóri, Nyilai sy Pál és Rósa Kálmán kenyeret, szalonnát és bort vittek ki nekik, hogy el ne széledjenek.

Ezen a napon más riadalom is volt a városban: a csatornák vize több helyen fel-fakadt s ebből sokan arra következtettek, hogy már a Tisza vize terül szét az utcákon. A torna-egylet tagjai nagy ügyességgel vezették le a duzzadó belvizeket s a vízvezeték gépházát a víz beözönlése ellen védett állapotba helyezték.

A városban különben is bizonyos ideges nyugtalanságot lehetett tapasztalni. A közigazgatás — a rendőrség kivételével — már napok óta szünetelt. Március 8-ikán a bíróságoknál már egy tárgyalást sem lehetett megtartani, mert se a beidézett felek közül, se az ügyvédek közül senki sem jelent meg. Marinkovich Mihály, a törvényszék elnöke távirati intézkedéseket kért az igazságügy-minisztertől a moratorium s a vész tartamára való törvénykezési szünet ügyében.

Miután már nagyon sokan elmenekültek a városból, sok ház üresen állott és sok idegen

munkás és katona került a városba, a közbiztonság érdekében célszerűnek mutatkozott a statárium kihirdetése, ami március 8-án meg is történt, úgy dobszóval, mint plakátok útján. Az erre vonatkozó felhatalmazást már a március 4-iki minisztertanács megadta Lukács kormánybiztosnak. Azok közül, akik az árvíz történetéről Írtak, majdnem mindenki megdicséri Szeged népét amiatt, hogy a statáriumot egyetlenegy esetben sem kellett alkalmazni. A nép tényleg nagyon szépen viselkedett, de egy statáriális Ítélet mégis volt: Koczó Jánost az alsótanyákról halálra Ítélték és felakasztották, mert bosszúból felgyújtotta az ipának a tanyáját. Ez az ügy azonban semmi összefüggésben sem volt az árvízzel.

Lukács kormány biztos a szombati nap folyamán új kiáltványt fogalmazott, amelyben ezeket írja:

A katonaság Szeged város életének és vagyonának az árvíz elleni védelmében éjjel-nappal dolgozik. Elkerülhetetlenül szükséges, hogy a szakadatlan munkában kifáradt katonák példája után induljanak a város azon lakosai, kik eddig tétlenül nézték a közeledő veszélyt Szeged város polgársága, mely a közelmúltban okos és kitartó vjselete által hirt és dicsőséget szerzett magának, azon ponton áll, hogy jó hírnevével együtt saját városát is elveszítse. Az árvízveszély nagy, de a város kétségtelenül megmenthető, ha minden polgár teljesü városa és családjá iránti kötelességét

Én tehát Szeged város becsülete és a város megmentése érdekében *rendelem és parancsolom*, bögj: minden munkabíró polgár vonuljon ki az alföld—fiumei vaspályán levő töltések védelmére és erősítésére.

Istenre kérem, vessen számot magával minden polgár és ne hozzon azon kényszerűségbe, hogy *erőhatalommal kelljen kényszerítenem* a szegedi magyart városának és családjának vádélmezésére.

Ezt a plakátot vasárnap reggel kifüggesztették a városban, — de már vasárnap reggel alkalmazni kellett a kiáltványban említett »erőhatalmat.« Az történt ugyanis, hogy alig néhány ember ment ki a töltésre, de nem a nép közönye miatt, hanem azért, mert az utca-kapitányok egyszerűen elfelejtették értesíteni azokat az utcákat, melyeknek népére ezen a napon sor került. A kormánybiztos rendeletére a katonaság az utcákon szedte össze a szükséges munkaerőt, sőt sok helyen a katonaság még a házakba is benyomult munkaerőt rekvirálni.

Kun-magyar ütközet a veszedelem előtt.

Március 10., — vasárnap. Szép, napos idő, de az ünnepi hangulatnak nyoma sincs. A Felsővárosról a katonaság hajtja a népet ki a töltésekre, de a Belvárosban nyugalom van. A *Pesti Napló* tudósítója, Sasvári Ármin az Oroszlán-kávéházból »megbotránkozva« jelenti lapjának, hogy »találkoznak léha ifjoncok, kik beülnek a kávéházba kártyázni !«

Lukács kormánybiztos már korán reggel elrendeli, hogy Szeged és Horgos közt, a Vörös Kereszt-töltés közelében az alföldi vasút töltését 25 méter szélességben el kell vágni, hogy a víz a töltés nyugati oldaláról utat találhasson a Tiszába s a víz gyorsabb lefolyása érdekében elrendeli a Maty hídjának felrobbantását is. Délelőtt tizenegy órakor még átmegy egy személyvonat Szabadka felé s azután nyomban hozzákezdenek a vasúti töltés átvágásához. Az itt átömlő víz azonban fennakadt a Maty hídjánál, melynek felrob-

bantása tervbe volt véve. Reizner azt írja »Szeged történetében« (II. k. 330. l.), hogy a felrobbantás »a polgármester felszólamlása következtében abban maradt.« Nem így történt a dolog: a felrobbantás azért maradt el, mert nem volt végrehajtható. Staindl alezredes németnyelvű emlékezéseiben a következőket írja erről:

Március 9-én századommal kivezényeltek a Maty-híd felrobbantásához, amit, mint rendkívül fontos dolgot a vízvédelmi bizottság végleg elhatározott, hogy az árvíznek jobb lefolyása legyen az Alsó-Tiszába. A felrobbantandó objektum tulajdon képen egy töltés volt, melynek mindkét oldala téglafalból készült s amelyen egymás mellett három átjáró lyuk volt, de ezeket már a korábbi időkben beépítették. A híd a század megérkezésekor már víz alatt volt; nem tehattünk tehát egyebet, mint hogy a vízből kiálló mellvédfalakat lebontottuk és a víz lefolyásának könnyítése céljából a töltés koronáján keresztben árkokat ástunk.

A zászlóalj-parancsnok szerint, ki a munkát felülvizsgálta, ezek az árkok nagyon beváltak, a víz árja nagyon kiszélesedett s víz nagyon, jól lefolyhatott az Alsó-Tiszába.

A falak lebontásának megkezdésekor nagy ellenkezést tapasztaltam a lakosok részéről. A híd közepén ugyanis ott állott Nepomuki Szent János szobra.

Azt, hogy a szobrot is ugyanaz a sors érje, mint a híd mellvédfalát, semmiképen sem akarták megengedni s a fa! lebontását is csak azzal a feltétellel engedték meg, hogy a szobrot

a vízből ki kell vinni a szárazra, ígéretem szerint azokat az embereket, akik a szobor elszállítása körül fáradoztak, két forinttal megjutalmaztam.

Az éjszakát munkánk színhelyén töltöttük s a közeli vámházikóban aludtam a földre terített bundán.

A Maty-hidnál, mely mint Staindl leírásából látjuk, tulajdonképen nem is volt hid, az árvíz színe 75 centiméterrel magasabb volt, mint a Tisza vízszíne a város alatt; a lefolyás tehát ezen a szakaszon rohamos volt. A szabadkai országút azonban, mely egy töltés tetején húzódott, megint elfogta a vizet, úgyhogy ezt a töltést is át kellett vágni. Ezt a munkát Benárd főhadnagy műszaki csapata végezte.

Március 9-én következett be Dorozsma egy részének pusztulása is.

Dorozsma azelőtt sohasem látott árvizet. A város térképén szerepeltek ugyan »hidak« és »töltések« (halastavi, putri és ug:-óhidi töltések), de ezeket a belvizek időnkinti felduzzadása tette szükségessé. A Maty-ér Szent-Mihály-telektől csaknem Dorozsmáig húzódott észak-déli irányban s egy árok kötötte össze a Fehér-tóval, melynek felesleges vize a Matyón ál folyhatott le a Tiszába. Mikor március 8-án az árvíz Szatyra az és Dorozsma közt áthágta a vasúti töltési, ez a csatorna nagyon jó szolgálatot tett ugyan, de kicsiny-

nek bizonyult. A dorozsmaiak félreverték a harangot és lázasan dolgoztak nyúl gátjaik megerősítésén, melyek huszonnégy óráig meg is védelmezték őket. Miután árvizet még sohasem tapasztallak a dorozsmaiak, azt gyanították, hogy a szegediek szándékosan zúdítták a vizet Dorozsmára, hogy a saját városukat megmentse. Mindenki szidta a szolgálidról, az előljáróságot és a jegyzőt, akiket a nép hite szerint a szegediek megvesztegettek.

Szatymaz és Dorozsma közt nagy verekedés is volt a kunok és magyarok között. Ennek a konfliktusnak a részletei egyelőre földéretének. Csak azt lehet tudni, hogy tizenegy szegedi embert a dorozsmaiak elfogtak és megkötözve a városháza pincéjébe vitték őket. Ez a tizenegy szegedi polgár egy dereglyén a dorozsmai nyulgátakhoz érkezett s a kunok szerint az volt a szándékuk, hogy a nyulgátat elvágva, szabad folyást engedjenek a víznek Dorozsmára. Annak is vannak nyomai, hogy a dorozsmaiak és a szegediek egyik összetűzése alkalmával öt vagy hat ember meghalt; a hamar bekövetkezett katasztrófa azonban alkalmasint meggátolta ennek az ügynek a kivizsgálását.

A kunok elkeseredése igen nagy lehetett, mert amikor pár nappal a katasztrófa előtt a városban levő 10. cs. kir. huszárezredet elvezényelték Majsára és Halasra, a városi

elüljáróság felkérte báró Baumgarten állomásparancsnokot, hogy a közbiztonság fentartása érdekében hagyjon valamennyi katonaságot Dorozsraán. Báró Baumgarten a saját felelősségére Dorozsmán hagyott harmincöt huszárt Kolozsváry Dezső hadnagy (a későbbi honvédelmi miniszter) parancsnoksága alatt. Egy hálálkodó nyilatkozatból, melyet a *Pesti Naplóban* tettek közzé, arról szerzünk tudomást, hogy Kolozsváry hadnagynak és huszárjainak fellépése nélkül a város egész elüljáróságát felkoncolta volna a nép a következő két okból: 1. »mert Szeged megmentése végett eladták drága pénzért Dorozsmát; 2. mert nem engedték agyonverni a töltéseknél elfogott szegedieket.« A szegediek elfogatása alkalmával, mint a hálanyilatkozatból látjuk, »csak öt vagy hat ember esett a népszenvédélynek áldozatul.«

A dorozsmaiak nem voltak nagyon következetesek a veszedelem napjaiban. Mikor felszólították őket a nyulgátak megerősítésére, azt mondták, hogy »az felesleges időtöltés volna, mert úgysem jön a víz Dorozsmára soha.« Azonban, mikor mégis elment a víz Dorozsmára, mindenki »az urakat« szidta, hogy miért nem intézkedtek idejében a védelem ügyében?

Március 9-én délelőtt tizenegy órakor az árvíz alulról megkerülte Dorozsmát és dél-

nyugat felől zúdult rá. Pár perc alatt a templomig ért a VÍZ és már tizenkét óra előtt megkezdődött a házak roskadozása. Zádory Károly jegyző előre látta a veszedelem nagyságát és már napokkal előbb gondoskodott egy csónakról, melyet a kántoriak előtt helyezett el. Itt a csónakban állva várta a vizet, mely könnyen a hátára kapta. Mikor Zádory a vízből kimentett emberekkel a templom elé vezetett, hogy partra tegye őket, mintegy három-négyszáz ember káromkodva és fenyegetőzve fogadta:

— Üssük agyon! — kiabálták a kunok. Ez is ezer forintot kapott a szegediektől, mikor eladták Dorozsmát!

A jegyző előrántotta revolverét, de még több hasznát vette annak, hogy a csónakját valaki visszalökte a mély vízbe és így elmenekülhetett.

Dorozsma nyugati haramadrésze rombadőlt: háromszáz ház pár óra alatt összeroskadt és kétezer ember hajléktalanná vált.

A nép elkeseredése igen nagy lehetett. Irányi Dániel a képviselőház március 15-iki ülésén a napirend előtt felszólalt és felhívta a kormány figyelmét arra, hogy »Dorozsmán a társadalmi rend megbomlott; a kétségbeesés és elkeseredés oly fokra hágott, hogy igazán attól lehet tartani, hogy a vagyoni bátorság megszűnik... Az asszonyok a templomban, a

férfiak a koresmában vannak, mentésről nem gondoskodnak, sőt még azzal fenyegetőznek, hogy miután az ő házaik elpusztultak, még azokat a házakat is el fogják pusztítani, amelyek megmaradnak.« Tisza Kálmán miniszterelnök erre a felszólalásra azt felelte, hogy már küldött katonaságot Dorozsmára.

Meg is érkezeit Dorozsmára egy század baka, aminek első sorban a fogvatartott szegediek örültek, mert egy szakasz gyalogos fedezete alatt csónakokra tették és a szegedi vasúti állomásra vitték őket. Amíg fogva voltak, sokat szenvedtek, mert csak éjnek idején lopva adhattak nekik egy-egy darab kenyeret a huszárok, kik azért őrizték őket, hogy a nép agyon ne verje őket s akik a népet csak azzal tudták lecsendesíteni, hogy a foglyok majd megkapják méltó büntetésüket.

Meg egy adatunk van a dorozsmaiak és kunok konfliktusáról: mikor az egyetemi ifjak március 10-én Szatymazra érkeztek s onnan csónakokon tovább indultak, hogy a mentés munkájában részt vegyenek, egyik csónakjuk Dorozsma felé tartott, amelynek közeléből azonban a kunok puskalövésekkel elriasztották őket. Ezek a diákok hozták azután köz tudomásra, hogy a szegediek, akiket a dorozsmaiak elfogtak, tizenöten vagy tizenhatan voltak, mikor megtámadták őket s közülök tizenegyen éltek, mikor vérbefagyva beszállították őket, mint foglyokat Dorozsmára a városházára.

XXIII.

A pesti mentő-expedíciók.

Szeged város hírneves fia, Osztrovszky József március 9-én vasárnap felkereste Kamer Mayer Károlyt, Budapest polgármesterét, közölte vele, hogy Szeged pusztulását elkerülhetetlennek tartja és kérte, hogy a főváros legelső sorban az emberek életének megmentésében legyen segítségére Szegednek. A polgármester azonnal a városházára hívatta a csónakázó egyesületek és a tornászok vezetőit és felszólította őket, hogy menjenek Szegedre. Zubovics Fodor szolgálaton kívüli viszonybeli honvédfőhadnagy vállalkozóit az expedíció megszervezésére és vasárnap az ő vezetése alatt indult el az első mentőcsapat Szegedre.

Ezekről a segítő expedíciókról legendás dolgok vannak elterjedve. Bár a legenda mindig szebb, mint a történelem, — ezúttal maradjunk csak a történelmi tények felsorakoztatása mellett.

Zubovics Fedor nagyon tehetséges szervező

volt, legelőször Péchy Tamás közlekedési miniszterhez fordult, aki ajánló levelet adott neki az Osztrák Államvasút Társaság üzletvezetőségéhez. Az üzletvezetőségénél azután kieszközölte Zubovics, hogy akik a nála levő ívre, mint »önkéntes mentők« feliratkoznak, azokat a vasút ingyen szállítja egészen az árvíz területéig. Vasárnap estig harmincötön iratkoztak fel Zubovicsnál: fiatal atléták, egyetemi és műegyetemi hallgatók. Másnap, hétfőn reggel 6 órakor kellett az expedíciónak indulnia a nyugati pályaudvarról, ahova a búcsúztatásukra kiment Mr. Ball, az Egyesült Államok konzula is. Az első napon jelentkezett harmincöt ember közül azonban igen sokan hiányoztak. Meg lehet azonban állapítani, hogy ebben az első expedícióban résztvettek a következők:

Zubovics Fedor főhadnagy, Porzsolt Gyula, Gerster Lajos főmérnök, a Ferenc Csatorna Társulat ügyvezetője, Kacsóh Lajos, a Tisza-vidéki Vasút titkára, gróf Vay Ábris, Lisznyay Tihamér, Herlelendy Ferenc, Augusz Zsigmond, Barabás Béla jogász, Méhely Lajos műegyetemi hallgató és még néhányan. A társasággal Jement Szegedre Mr. Cross, a *Daily News* egy idő óta Budapesten időző munkatársa is. Fél egyházán csatlakozott a társasághoz Fogarasy honvédfőhadnagy. Innen déli tizenkét órakor az expedíció vasúti kocsii-

ját egy mozdony levontatta a Szatymaz közelében volt 308. számú őrházig, ahol a pesti városligeti tóról pár nappal előbb odaszállított csónakok már várták őket a víz szélén. Az expedíció a *Rácok kertje* táján találkozott az első szegedi emberrel, egy összeomlott tanyának a tetején. A csónakok délután négy órakor értek a Makkos-erdő mellett az Alföldi Vasút töltéséhez s ott partraszállva bementek a városba. Rögtön a Tiszához mentek és ott alkalmuk volt mindjárt véghezvinni a legnevezetesebb teltüket. A szegedi színtársulat ugyanis éppen 10-én délután akart elmenekülni Szegedről egy gabonaszállító hajón; ez a hajó beleütközött a vasúti híd egyik lábába és léket kapott. Az éppen kéznél lévő pesti mentők az összes színésznőket és színészeket kimentették a sülyedő hajóból a partra.

Túlzás volna azt mondani, hogy Szegeden a pesti mentő-expedíciót nagyon s hevesen fogadták; nem kergették el ugyan a pestieket puskalövésekkel, mint a dorozsmaiak, de Lukács György hivatalos jelentést táviratozott róluk a kormánynak, hogy tétlenségre vannak kárhozthatva, mert nincs elég csónak. Március 11-én délben, tizenhárom órával a katasztrófa előtt a Hétválasztóban, ahol ebédeltek, Herrich Károly miniszteri tanácsos azt mondta nekik, hogy egész bátran vissza-

mehetnek Pestre, mert most már nincsen semmi veszedelem. A katasztrófa utáni napon a fővárosnak egy küldöttsége is Szegedre érkezett; e küldöttség vezetőjének, Horváth tanácsnoknak a jelentése szerint Pálffy Ferenc polgármester panaszkodott, hogy »az egyetemi ifjúság, mely a fővárosból megfelelő mentőeszköz és csónakok nélkül indult le, bár készsége igen elismerésreinéltó, *csak terhére van a hatóságnak*, mert nem menthet semmit; a hatóság, melynek a menekültek ellátása úgysis elég gondot okoz, még az ő ellátásukról is gondoskodni kénytelen.« Ezzel szemben Lázár György visszaemlékezései arról tanúskodnak, hogy a pesti ifjak nagyon derekasan kivették részüket a küzdelemből és Zubovics is nagyon dicsérte föl jegy zéseiben különösen Porzsolt Gyulát és Kacsóh Lajost.

Nagyon eredményes munkát végeztek a 12-én Szegedre érkezett pesti tűzoltók Krausc Waldcmár vezetése alatt.

Az egyévi önkéntesek híres expedícióját Lázár György írta le, még pedig kétségtelenül Hegedűs Pál szegedi reáliskolai tanár elbeszélése alapján.

A budapesti gyalogsági önkéntes iskolában mintegy kétszáz fiú volt a Kussevits és a Schmerling ezredből; az egyik ezredben Schertl György hadnagy, a másikban pedig Egger Róbert hadnagy volt az önkéntes-osz-

tály parancsnoka. Egy borsodmegyei önkéntes, Lekky István joghallgató említette Schertl hadnagynak, hogy az önkéntesek legokosabban tennék, ha lemennének Szegedre, hogy részt vegyenek a mentésben. A hadnagy tanácsára Toepty von Höhenfest ezredestől Lekky engedélyt kért az önkéntesek számára, hogy leutazhassanak Szegedre. Az ezredes a kérelmet elutasította. Erre Schertl és Egger hadnagyok tanácsára Lekky István és Hegedűs Pál önkéntes, aki valahonnan Fe'ső-Torontálból származott, diszbeöltözött és elment báró Edelsheim-Gyulay hadtestparancsnok lakására. A szigorúságáról híres hadtestparancsnok rákiáltott a két önkéntesre:

— Szolgálati ügyben jöttek?

— Nem, válaszolt Lekky.

— Dann — *Czako ab!*

A vezényszóra levették a csákót az önkéntesek s előadták kérelmüket

— Az engedélyt megadom, — e kérelmet vártam is önöktől! Még ma indulni fognak!

Az önkéntesek közül százötvenen le is mentek Szegedre, ahol nyolc napon át rendes hajlék és rendes ételmezés nélkül is sok hasznos dolgot végeztek. Azonban mikor visszaérkeztek Budapestre, Würth altábornagy, hadosztályparancsnok rendeletére azért a szabálytalanságért, hogy egyenesen a hadtestparancsnokhoz fordultak, az összes önkénteseket 4—4

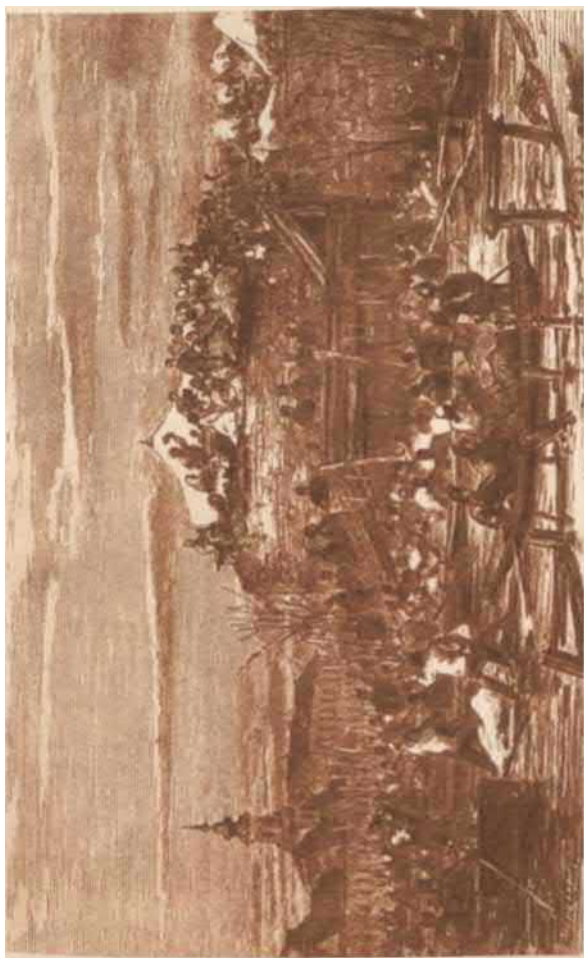
napi kaszárnyafogságra Ítélték. Az ügy belekerült a lapokba s amint Edelsheim-Gyulay ezen a réven értesült róla, azonnal szabadon bocsájtatta az önkénteseket. Toeplitz von Höhenfest ezredest és Würth altábornagyot pedig pár hét múlva »nyugállományba« helyezték.

Az atlétákon, diákokon, tűzoltókon és önkénteseken kívül az országgyűlési képviselők is rendeztek egy expedíciót a katasztrófa után a mentésijén való részvétel céljából; ez az expedíció azonban már semmi egyéb nem volt, mint kirándulás egy olyan területre, melyet a Végzet érdekessé tett.

Az utolsó nap

A veszedelem óráiban senkinek sem jutott eszébe, hogy az utókor számára följegyezze az eseményeket, de nem is volt senki oly helyzetijén, hogy a küzdelem egész terét áttekinthette volna. Éppen ezért nem is volt mindenki tisztában a veszedelem nagyságával.

Például Zombory Antal tanácsnokot olyan helyre állították, ahonnan nem láthatta a közelgő katasztrófát. A sziliér—baklói töltést védte nagy energiával és nagy optimizmussal. Láta, hogy a szilléri szőlők már víz alatt vannak, de bízott a töltésben. A katasztrófa előtti napon beüzent a vízvédelmi bizottsághoz, hogy küldjenek ki hozzá tíz-tizenöt tornászt. Ki is mentek a fiatal urak közül néhányan; vezetőjük, dr. Lázár György évek múlva föl jegyezte a következő benyomásait: »A mi derék szenátor barátunkat igen jó kedélyhangulatban találtuk; vidor lelkiállapota nem kis kontrasztot képezett az alföldi

A király a vár bástyáján.

nyúlgáton való védekezés vezetőinek komor hangulatával.« Zombory egyébként azért hívatta a tornászokat, mert attól tartott, hogy a szilléri szőlőkben valamelyik háznak a padlásán talán bennrekedtek az emberek? A mentéshez ladikok kellettek volna; volt is a közelben két ladik, de egyiket sem akarta átengedni a gazdája. A tornászok erre a gazdákat kidobták a ladikokból és kieveztek a Szillérrre, ahol az Antalffy-lanyán tényleg életveszedelemben forgott öt-hat ember a tanya tetején; ezeket aztán be is hozták a városba, de odavesztek volna, ha Zombory szenátornak nem jutott volna eszébe, hogy jó lenne, ha a tornászok körülnéznének az elöntött szőlőkben.

Egyébként az utolsó nap, március 11-ike, nagyon biztatónak látszott: *az áradás megszűnt!* Arra a hírre, hogy a vízállás már nem emelkedik, mindenki reménykedni kezdett. A délelőtti órákban Herrich Károly miniszteri tanácsos a következő táviratot küldte a kormánynak:

Szeged város megmenthetőnek tekinthető és csak valamely rendkívüli véletlen volna képes ezen állást meghitísilani. A nép hangulata is megváltozott, ezrenkint tódulnak a munkához.

Délben Herrich miniszteri tanácsos a következő jelentést táviratozta:

Munkaerő nagy számmal. Remélem, ma minden veszélyen túl leszünk.

Délután Herrich ismét megnyugtatta a kormányt a következő sürgönnyel:

Munkaerő most már túlságos és így Szeged megmentése holnap befejezett lénynek lesz tekinthető.

Ez az optimizmus, mely az utolsó napon reggeltől estig tartott, semmivel sem volt megokolható. E nap történetéről az egykorú tudósítások igen hézagosak, egészen az esti órákig. A nappal eseményeiről a *Szegedi Híradó* a következőket közölte:

A víz reggel óta nem áradt s a töltések emelkedtek. Óriási munkaerő dolgozik mindennütt, helybeli és vidéki vegyest. Az új töltés már sok helyen 28 láb magas, de még egy lábbal emelni fogják s azután megerősítik, mert sok helyen nagyon keskeny.

A vasúti pályaudvar körül azonban nyugtalan volt a helyzet, a csatorna-ömlések miatt, bár roppant anyagot elhasználtak.

Délután a tanács rendkívüli ülést tartott, — sürgősen felkérte Lukács kormánybiztost, hogy a veszélyes helyen mulhatatlanul karika-töltés húzását rendelje el. Remélhető, hogy a kérelmet teljesíteni fogja.

A délelőtti tanácsülés táviratilag kérte a kormányt, hogy a vízvédelmi bizottságnak haladéktalanul százezer forintot utalványozzon, mert a pénztár kiürült s pénz nélkül védekezni nem lehet.

A délutáni ülésben elhatározták még: »Mint-

hogy a polgári munkaerő ily óriási védmű létesítésénél nem eléggé fegyelmezhető, méltóztások a kormánybiztos urnák minél nagyobb katonai erőt ide rendelni, annál is inkább, mint-hogy az eddigi katonai munkások rendkívül kimerültek s ha a felváltásra nem lesz állandóan elégséges katonai erő, a töltés megvédhetése kétes.«

Ebben nincs egyéb biztató, mint hogy a víz nem emelkedett, a töltés pedig egy kissé emelkedett a víz színe fölött.

De mit ért ez a töltés? Ez a töltés csak nyulgát volt, mely Lázár György szavai szerint »egy a folytonosan tartó havazás által teljesen átmedvesedett földtömeg volt, amelyben az életet csak a víz felől alkalmazott karózás, rőzsézés és deszkázás tartotta. Ha felmentünk rá, a tetején lábaink bokáig sülyedtek a sárba s előttünk állt a tenger...«.

Egy másik szemtanú, Pillich Kálmán Dorozsma felől csónakon érkezetni a délutáni órákban a legnagyobb veszélyben forgó alföldi vasúti töltéshez s tapasztalatait így adja elő:

Mikor a nyulgáthoz ladikom oda ütődött, attól féltem, hogy a ladik orra átüti az egész nyulgátat.

Volt olt elegendő munkás, katonaság. Úgy a város polgársága, mint a vidékről felhozott nagyszámú munkaerő, úgy ellepte az egész védelmi vonalat, hogy egymástól alig tudtak dolgozni.

A nyúlgát már erősen kiemelkedett a víz fölé, de én azt oly gyengének találtam, hogy egy keletkező északnyugati nagyobb vihar el fogja söpörni.

Ott találtam Boros osztálytanácsost, úgy Novákot, kiknek véleményemet ki is fejeztem. Szomorúan, fejbőlintással adták meg nekem az igenlő választ.

Érdekes Pillichnek az a följegyzése is, hogy arra az örömhírré, hogy már minden veszedelem elmúlt, Kovács Albert gyógyszerész lakásán az esti órákban nagy társaság gyűlt össze. Kovács patikája és lakása akkor a Tóth Julcsa-házban volt, a Kigyó-ntca és a Feketesas-utca sarkán. A társaság vígan poharazott, mikor Pillich belépett; Fluck Ferenc gúnyolódva kérdezte tőle, hogy még mindig fél-e az árvíztől? Erre Pillich elmondta, hogy a katasztrófa minden pillanatban bekövetkezhetik, — jó lesz, ha mindenki fut haza, hogy mentse, ami még menthető. Erre haza is szaladt mindenki. Pillich innen az Orosz! ánkávéházba ment, ahol szintén elmondta, hogy közeleg a veszedelem — és erre »ki is tisztult rögtön az egész kávéház, mert mindenki sietett övéihez.«

A katasztrófa

A tragédiák legnagyobb rendezője, a Végzet fölséges szceneriát csinált a katasztrófa körül: a vésznek az éj sötétjében kellett jönnie, a hangulatnak megfelelő zenekisérettel.

A *Szegedi Híradó* szerkesztőségében március 11-én este 8 órakor e sorokat írják:

A meleg, derült nap után estefelé az ég hirtelen beborult, az eső szemzik s erős szélrohamok kavargják itt benn a port, ott künn pedig löldagasztják a hullámokat, amelyek félelmesen ostromolják a gyöngye védgátakat.

Szívünk összeszorul a gondolatra, hogy az eső megered s a szél tartós lesz. Nehéz éjszaka borul reánk. Adja Isten, hogy baj nélkül átéljük!

Az árvíz 25-ik évfordulóján Kovács János a Dugonics-Társaság ülésén így írta le a vészhozó zivatart:

Szép, csendes volt az est. még ott égett az ég peremén a ragyogó napsugár sötét piros színe, mikor észak felől — úgy 8 óra tájt — egy szürke felhő tolakodott a tiszta égen fölélük.

Egyszerre elborult az ég s aztán lassan permegetett az eső, majd egy langyos szél kavarta föl az utcák porát, melyet hirtelen egy szélüvöltés

kapott el s egy pillanat alatt végigsivítva Szedged utcáin, terein, sötét portengerbe borította a várost. 9 órakor pedig a még rövid idő előtt nyugodt óceánt ott künn dühöngő tengerré korbacsolta föl.

Minden arc elsápadt, elállt a szívek verése, s az elnyomott, visszatartott fájdalom keservének könnyei tóltak a szemekbe.

Percrel-percre erősebben tombolt, süvöltött a szél, az állatok jrtózatuk ösztönétől elkapatva: üvöltöttek, bögtek, nyihogtak, vonyítottak versenyt a síró viharral.

Lázár György is leírta a vihart:

Este nyolc.kilenc óra közt az ég hirtelen beborult, a város felett hatalmas porfelleg támadt s arcunkat a keletkező viharnak első árama csapta meg. Az előttünk elterülő óriási víztömeg fekete fodrokban emelkedni kezdett, levert pilótáink az árba fordultak, gyenge nyulgátunk meg-ingott... A mindenható természet legelemibb erejével kitört a szélvihar. Ez volt a végnek kezdete.

Nagyon plasztikusan írta le a vihar közeledtét Mikszáth Kálmán is:

Az a sötét szándék, mely a természetben napokkal előbb megfogarazolt, ma lett végrehajtva. Szövetségesül jött az éj s az borongós volt s fekete éppen, mint az a szándék.

Az állatok ösztönszerűleg megérezték a közelgő veszedelmet: midőn esti 8 órakor az »Újvilágba« mentünk vacsoráink egy jármás ökör bőditte el magát a Dugonics téren, mintegy kilenc óra felé pedig a városháza előtt egy lönyerített föl keservesen.

— »Manci« veszedelmet érez, mondá a gazdája pokrócot terítve rá.

S egy fél óra múlva rá kitört az iszonyatos vi-

har, mely megrezgettette a fenyegetett városban az ablaktáblákat, végigsüvített a Széchenyi tér fái közt s hatalmasan megrázta azokat

Kilenc óra után nagy riadalom támadt a városban: egy fiatalember elvesztette a fejét, s ennek azután több száz, vagy talán több ezer ember köszönhette az életét. A sziliéri töltésen, Zombory szenátor főparancsnoksága alatt dolgozott Wiesinger törvényszéki jegyző, aki azt látva, hogy a víz már felcsap a töltés tetejére is, megijedt és a városba szaladt, útközben folyton kiabálva:

— Jön a víz! Jön a víz!

A katonai őrségek erre vészlővéseket adtak s a felsővárosiak és rókusiak menekülni kezdtek. Egy félóra múlva, mikor látták, hogy a víz mégse jön, visszafordultak és szidták a rémhír terjesztőjét; a nagy izgalom miatt azonban senki sem tért nyugalomra, mindenki talponállva várta a veszélyt, s ez volt a magyarázata annak, hogy a katasztrófa méreteihez képest az áldozatok száma aránylag csekély volt. Mikszáth Így írta le a riadalmat:

Egy borzalmas hír szállott szárnyra, sebesebben a szélnél:

— Átszakadt a töltési Vége mindennek!

Futó emberek lábdobogása vegyült az orkán súvításéba. Némán szaladtak az utcákon, ki föl, ki le, a város alsó végéből menekültek a felső végbe és viszont. Aggok, asszonyok, gyermekek, mely utóbbiak közül is nagy batyukat cipeltek

némelyek, gyakran lerogyva az úton, meg ismét fölkelve.

A városházához siettem. A váratlanul támadt vihar ott js sápadtra festé az arcokat. A szörnyű hír azonban nem volt még igaz... De a város azért föl volt alarmírozva... S a dolog félig sem volt tréfa. Amerre mentem, mindenütt rákiáltottam az emberekre:

— Jó lesz az éjjel le nem feküdni!

»Este tíz óra« címmel a *Szegedi Híradó* a következőket közli a riadalomról:

Egy puskalövés dördült el a városháza előtt. Iszonyai zúrzavar, szaladgálás, kiabálás. »Betört a víz!« EZ hangzik mindenfelől. A nép tömegesen tolong a hid felé. A rémhirt megerősíti az a 2—300 munkás, aki talicskával, gúnyájával felpakolva hosszú sorban jön az Alföldi Vasút töltéséről s Újszegednek tart. Egyesek a polgárok kérdésére határozottan állítják, hogy csakugyan jön a víz. Szaladunk a városházához. Ott tolong az intelligens polgárság s a katonaság fegyverben áll a kapu alatt. Mindenki azt kérdi, mi történt? Csakugyan betört a víz? De bizonyosat senki sem tud.

Végre aztán jön a küldött a töltésről a kormánybiztoshoz azzal a jelentéssel, hogy a szél által felvert habok aggasztólag átcsapkodnak a töltésen, zsákokra és munkásokra van szükség, de vízbetörésről szó sincs.

A nyomorult bánáti munkások tömegesen ott hagyták a víz ostromolta töltést s gyávaságukat még a rémhír terjesztésével tetézlék. De nem értek célt. Tallián szolgabíró erélyes intézkedése folytán a már Újszegedre átért szökevény munkásokat néhány pere alatt összeszedték s katonaság kísérte őket szuronyok közt vissza a töltésre.

Egyéb baj eddig, hál' isten, nincsen, de hogy nem lesz-e, nem mernénk mondani. A szél mind erősebben zug s iránya egyenesen a védgátnak

tart, amelyet egész hosszában vernek a roppant habok. Válságos éj következik reánk, — ha ezt túléljük, akkor élni fogunk. De túléljük.e?

Ami ezután következett, azt »Szeged Történetéből«, Reizner János leírásából így tudja a közönség:

Az Alföldi Vasútnál erőt s anyagot pazarolva folyt a küzdelem a fellázadt elemmel, mely a gyenge nyulgátat mind jobban bontogatta. Az iszonyú ostrom a készletben tartott temérdek védőanyagot ijesztő mérvben fogyasztotta s mindent elnyeltek a hullámok. Karó, zsák, stb, csak néhány percig volt helyén és azután a tengerbe süllyedt...

Tíz óra körül a hullámok már a két öles cölöpököt is pehelyként dobálták a gátakra s 11 óra körül már orkánná vált az elem, mely a legbátrabb sziveket is megremegettette. Csak Pultz báró igazi hősiessége és bátorítása bírta a küzdőket arra, hogy kötelességüket teljesítsék. De az utolsó percig nem js hagyta el a vonalat senki, sem a fogadott munkás, annál kevésbbé a katona. Mert akiket Tallián Béla főszolgabíró a hídtól treltetett vissza, azok máshol alkalmazott nappali munkások valának.

Pedig hiábavalónak látszott az egész küzdelem. A nyulgát teljes hosszáságában olyan volt már, mint a keshedli posztó, melyet foltozni nem lehet. Ha egyik helyen a földdel töltött zsákok a réseket elzárták is, mellettük újabb nyílások szakadtak. Iszonyú zaj, kiáltozás volt mindenfelé. Egy-cgy darabon kialudtak a fáklyák s ha újra meggyultak a szövétnekek, ismét a másik szakasznál támadt korom sötétség. Mert az orkán oly elemi erővel tombolt már, hogy nemcsak a viharfáklyák aludtak ki, hanem azokat a tartók kezei közül ki is csavarta.

Éjfélkor az egyes vonalszakaszok elsötétedései

mind sűrűbbek és gyakoriabbak lettek. Fent a nyakban azonban még világított. Ott a halászok és hajósok dolgoztak, akiknek küldönce, midőn Nováktól és Szabadostól zsák és karó szállítását kérte volna, hitelt érdemlőleg jelentette, hogy végig jött a vonalon és még szakadás sehol sem történt. Éjfél után a kért anyagszerek útnak is indítottak, sőt ezután még Pultz báró is bejárta a felső szakaszt, mindenütt lelkesítve a küzdőket.

A sors könyvében Szeged pusztulása már be volt jegyezve. Éjfél után mintegy fél kettőkor a 97—98. számú órházak között, vagyis az északi végváltótól felfelé mintegy 150 méternyi távra, a nyúlgát egyszerre mintegy 25 méternyi hosszúságban beszakadt és a víz iszonyú robajjal és zuhogással ömlött át a résen s feltarthatatlanul tört a város felé.

Ez nem egy szemtanúnak az elbeszélése. Arról, hogy az utolsó órákban mi történt és hogy hogyan tört be a víz, csak két szemtanú készített följegyzéseket: az egyik Staindl Rudolf alezredes, a másik Medveczky Zsiga, az Alföldi Vasút mérnöke.

Staindl műszaki százados résztvett a Maty-hid körüli munkálatokban is és a szakadás helyének védelmével is ő volt megbízva. Emlékiratában így írja le a történeteket:

Este 8-kor orkán keletkezett, nagy hullámokat verve a töltés oldalára; a fáklyák kialudtak.

Az összes töltéseken őrzáratok voltak rendszeresítve; a beérkezett jelentések alapján a jelzett bajokat az odaküldött munkások könnyen helyrehozták, mert a töltés különböző pontjain a tartalék-anyagok és szerszámok készen állottak.

Akkor századom egyik hadnagya, Martinék, azt jelentette, hogy a Makkos-erdőnél a töltés beszakadt, s a polgári munkások szerszámaikat hátrahagyva vad menekíti össel elhagyják a töltésszakadást, báró Pultz altábornagy őnagyméltósága, aki az összes csapatok parancsnoka volt, este 11 órakor engem a Lipút főherceg nevét viselő 2-ik műszaki ezred 13-ik századával eleinte mint katenai segélyt a fenyegetett helyre vezényelt ezzel a paranccsal: >A töltést nem szabad előbb elhagyni, mint amikor a töltés megtartásának már minden lehetősége ki van zárva,,

E szigorú parancs végrehajtása céljából én, mint becsületesen és lelkiismeretesen gondolkodó tiszt, köteles voltam minden lehető megkísérelni s életemet is kockára tenni.

Bármily megtisztelő volt is ez a parancs, végrehajtásának csakhamar igen nehéz akadályai támadtak.

Már menet közben több száz olyan munkásra akadtam, akik az éjjeli munkát tüntetve megtagadták s azokat a fáklyákat, melyeket az orkán megkímélt, szándékosan eloltották.

Sikerült őket szuronyokkal visszahajtani munkahelyükre és felhasználni őket arra, amit előbb végeztek: hogy töltsék a zsákokat és adogassák fel a töltésre. Arra azonban, hogy a töltés-szakadásba belemenjenek és ott dolgozzanak, nem kényszerithettem sem őket, sem a saját legénységemet. Nem vállalhattam magainra a felelősséget azért a veszélyért, amelynek a tomboló hullámokban mindnyájan ki lettek volna téve. Azonban azt sem mulaszthattam el, hogy a kapott parancs teljesítését megkíséreljem.

Kötelet kötettem a derekamra és belementem a töltésszakadásba, melyben a víz már térden felül ért. Példámat követték Zsák és Zsiga polgári mérnökök, továbbá egy szegedi fiú, Ba-

logh Imre, tartalékos káplár a 46-ik gyalogezredből.

Bár a helyzet rettentően komoly volt és ám-bár a legelőkelőbb személyiségek és az állítólag legkitűnőbb mérnökök Ígérték meg, hogy ott lesznek, — én az említett két mérnökön kívül senkit sem láttam a töltésen.

A természet és az emberi erő közt megkezdődött a harc.

A viharkorbácsolta víz hullámai átcsaptak a töltésen s a cölöpök mögött levő homokzsákokat játszva elsöpörték; de újabb zsákokat dobtunk a helyükre s így a legnagyobb veszélyben forgó helyet huzamosabb ideig inegvédtük, Balogh káplár munka közben a hullámokba esett, kihúztuk a vízből, de ez a bátor ember a helyett, hogy szándékától elállott volna, készséggel továbbra is kockáztatta az életét.

Bár több kísérletet tettem arra, hogy a szakadást elzárjam, ezt meghiúsították a méter magas hullámok; engem is elragadt az ár és földhözvágott.

A víz egyre jobban és jobban ömlött a szakadáson át, és miután egy kissé följebb még egy szakadás támadt, a további munka lehetlenségének ebben a momentumában legény-ségemnek a megmentésére kellett gondolnom, ami sikerült is.

A harc be volt fejezve. Az emberi erő gyen-gének bizonyult, a töltés megmentésének remé-nyéről beszélni csúfolódás lett volna.

Teljes három óra hosszáig voltam ebben a kétségbeejtő helyzetben, a jéghideg éjszaka sötét-jében, az elemek hatalmának kitéve; már 1c is mondtam arról a reményről, hogy közülünk bárki is megmenekül, de az Kg kegyes volt hozzánk és eljutottunk az Alföldi Vasút pályau-dvarára s onnan egy segélyvonat bevitt ben-nünket az osztrák államvasút állomására...

...A víz nagy zajjal nyomult be a résen,

melyet egyre tágított, és csakhamar elérte a közeli erdő-parcellát, és menydörgéshez hasonlított a zúgása, mikor a fák között utat tört.

Láttam, hogy a munkások égő fáklyáikkal a földeken át szaladnak a közelgő víz elől, s a Rókusról a városba vivő ut felé rohannak.

A Somogyi-könyvtárban német fordításban megvan az a levél, melyet a Staindl alezredes Emlékiratában »Zsiga« néven szereplő mérnök irt a VÍZ betöréséről az édesanyjához. Ebben a levélben, mely 1879 március 19-én Békéscsabán kelt, Medveczky Zsiga a következőket írja a védekezés utolsó óráiról:

A vízveszély rettenetes volt; tíz napig nem vehettem le a ruhámat és ez idő alatt alig néhány órát aludtam, az utolsó négy napon pedig semmit Töltésszakaszomon a szakadást a legnagyobb erőfeszítéssel megakadályoztam, pedig az én szakaszom volt a legrosszabb.

Kétszer is berepedt a töltés, és egyszer beszakadt; de mivel nem tágítottam, segítettünk a bajon.

Szomszédomnak, Zsák mérnöknek sem volt jobb dolga, de ő sem engedett

Az ő szomszédja azonban már nem tudott megküzdeni az ölnyi magas hullámokkal és embereivel elmenekült

Ekkor a szuronyokkal hajtott munkások élére két mérnököt és egy fiatal ügyvédet állítottunk.

Amikor azonban a helyszínre érkeztünk, a két úr otthagytott bennünket s én mentem bele a szakadékba egy káplárral; percekig küzdöttünk, melyek óráknak tűnnek fel, míg Staindl százados úr segítségünkre nem jött, aki embereit ugyan nem akarta veszélybe kergetni, de ő maga utánunk jött. A legénység Martinék és Kirchner hadnagyokkal a szakadás széléig jött, ahol szín-

tén nagy volt a veszély, s a földdel töltött zsákokat adogatták nekünk.

Így ment ez csaknem félóraig; egyszer engedtünk, de aztán megint visszatértünk a szakadékba.

Staindl századossal egymásnak a kezét fogtuk, a másik kezünkkel a zsákokat igazgattuk, melyeket a káplár lenyomott. A bullám hirtelen leterített bennünket, de nem eresztettük el egymásnak a kezét, felkeltünk és tovább dolgoztunk.

Egy újabb öles hullára megint leterített bennünket, de most már csak ketten keltünk fel, — a káplárt elragadta a víz; miután azonban jó úszó volt, két katona nagy ügyvel-bajjal kimentette.

A hullám újra leterített bennünket, még pedig oly erősen, hogy eleresztettük egymásnak a kezét s az ár csaknem elragadott bennünket.

Most már abba kellett hagynunk a küzdelmet és mindnyájan futva menekültünk. Staindl százados jelentette báró Pultz allábornagynak, hogy mi hárman tartottunk ki legtovább.

A katasztrófa döntő momentumának szemtanúja volt Pillich Kálmán is, aki a veszedelem éjszakáján egy kocsi zsákot vitt ki a rókusi állomásra.

Már háromnegyed tizenkettő felé történhetett, — írja. Midőn a Ilarcz-féle akkori vágóhidat elhagytam s a Búvár-tón keresztül a Makkoserdő felé tekintettem, a fáklyavilágítás mellett dolgozó munkások vonalán mintegy 2—300 ölnyi nyílason sötétség volt.

Ebből meggyőződtem, hogy azon a szakaszon már a védelem nem folyik s így valószínű, hogy ott már a nyulgát elúszott

Valamivel tovább folyt a védekezés azon a tájon, ahol a baktó-szelléri töltés keresztezi

az Alföldi Vasutat. Itt négy derék halászmester, Anlalffy, Bittó, Török és Kopasz vezetése alatt kitarítottak a jobbára halászközből és superokból álló emberek mindaddig, míg a már derékig érő sár és víz lehetetlenné nem tette rájuk nézve a további védekezést. A Szeget védő töltéseken ez a szakasz volt az, amelyről legutoljára tűnt el a szurokfáklyák fénye.

Ez alatt Pultz altábornagy a rókusi állomáson igyekezett rendet tartani az elszakadt töltésről odamenekült három-négyszáz iparos ifjú között. Novák József felkapaszkodott egy födetlen vasúti kocsira és onnan Lázár György emlékezte szerint, a következő beszédet mondotta:

— Emberi erő az elemek ádáz hatalmának ellene nem állhat. Megkíséreltünk mindent a város védelmére, ami emberi észről és erőtől kitelik. A védtörlés beszakadt, a városba özönlik a víz, s a város többé meg nem menthető. Igyekezzék mindenki a rókusi kövezett utón a városba jutni!

Lázár György is sietett hazafelé. A kórháznál találkozott egy üres bérkocsival, — azon haza hajtatott szüleihez, a Teleki-utcába, s onnan a városházára indult.

Éppen a régi Senkey-kerthez értem, írja, mikor megkondult a városháza öreg harangja. Megrendültein, — a Icmelő harangjának bús szava

volt ez, hirdetve ősz Szegednek: »Bevégezted földi pályádat +«

Gyönyörűen írta le Mikszáth, hogy hogyan ért be a veszedelem híre a városházára?

A városháza tanácstermiben alig ült néhány ember... Kínos csendesség uralkodott. Benn a nagy óra, mely két múlt századbeli arckép között függ, lassan ketyegett, mintha félne tovább menni a kettőnél, melyet az imént vert el a toronyóra.

A jelenlevők szótlánul nézték egymást: úgy el volt mélyedre, komorodva mindenik... mindenki saját magát látta a szomszédjában...

Az elnöki széken, a zöld asztal fején, az ősz Csermelényi Iván ült, mellette jobbról két ismeretlen egyén, távolabb Eisenstüdter Lukács, Sasvárij (Ármin), a Pesti Napló és Berényi (László), a Nemzeti Hírlap referense, balján Kalmár István s én, utánam Felmayer János.

Kalmárral beszélgettünk halkán, nehogy a csendet zavarjuk, midőn egyszerre nagy robajjal szétvágódott a tanácsterem szárnyas ajtaja. Mindenki odanézett.

Nagy János nevű fiatalember rohant be lihegve, övig sárosán, vizesen.

— Uraim, kiáltá harsányan, a töltés átszakadt. Az ár nagy tömegben hömpölyög a város felé. Minden elveszett.

Csak most kapta le fejeéről a kalapot.

A fiatal ember egyénisége, szavai, modora, semmi kétséget nem hagytak fönn többé. Minden SZÍV megdobbant, minden arc sápadtabb lett.

— Meg kell hozatni a vészharangot! Hol a polgármester? Hol a kormány biztos?

Senki sem hallgatott meg. Senki sem mondta meg, hol a polgármester, hol a kormánybiztos. Pedig mind ott voltak a városházán. Senki sem kereste meg őket, hogy tudokra adja a

szomorít dolgot. Szótlanul, némán ballagtunk le a lépcsőkön. A kapunál azonban egyszerre önkénytelenül megállóit mindenki, mintha önmagától kérdezné: *Akkor most, merre?*

Hazat De hát van is most valahol »otthoni« Egy óra múlva az az egész haragvó tenger lesz itt csak *otthon és* kívüle senki.

Robogó fiáker állt meg. Károsy honvédszázados és egy másik tiszt ugrik ki belőle.

— *Megtörtént!* kiáltja föl Károsy.

E rövid szava tompán zengett végig a légen s mikor kezét szorítva ott hagyott, még akkor is folyton fülünkbe csengett, mint a végítélet: »megtörtént!«

Sajátságos helyzet volt ez. Egy negyed óráig álltunk ott habozva a nélkül, hogy valahova mennénk, vagy valamire határoznék magunkat a szörnyű helyzettel szemben.

Ekkor már nagy csoportokban jöttek hazafelé a munkások a »budai országúton«, mogorván, szótlanul, panasz nélkül, mint valami vert had.

És a vészharang még akkor sem kongott, az ágyulövés még akkor sem dördült meg, hogy tudtul adja az óriás területen fekvő város lakóinak, hogy itt a pusztulás, a halál, hogy bekiáltson a viskókba: *»Ébredjetek föl és meneküljetek Is*

A harang néma maradt. (Az intézők azt hozzák fel e szemrehányás ellen, hogy ők azt hitték, miszerint a víz legföljebb reggelre ér a városba.)

S az ágyú nem dördült el. (Az intézők azzal beszélnek kiej magukat, hogy Metz puskaműves, akire az elsütés volt rábízva, megszökött.)

Én a Széchenyi-térncn levő Zsótér-házba, Eisenstüdtér szállására menekültem. Ez erős házban már ekkor több, mint kétezer menekülő volt. Az Eisenstüdtér ablakai az első emeleten éppen a városház tanácstermére néznek. Kinyitottam az ablakot.

Oly sötétség uralkodott künn, mintha az egész világ valami kormánybiztos feje tenne belülről. A szél ordított s a fölébredt város zsváját egészen elnyomta. Kihaltnak, csendesnek látszott, mint egy temető a viharban. Csak ritkán bukkant ki egy-egy alak batyuval hátán a házak mögül, s tűnt el sebesen a házak között Saját életét s vagyonát lopta ki mohó sietséggel...

... Megkondult a harang a rókusi toronyban. Velőt megrázó vészkonngása utat hasított magának a vihar zúgásán. Ere nyelve tüik íái lőtt mindent.

A szél is szolgájává tör púit. Tompa hangjait elkapta s bömbölésé növelte még az atmoszférák között...

(Szemközt a városházán) a tanácsterem ajtaja megnyílt. A belépő alakokat egyenkint meg lehetett ismerni... Leüllek tanakodni, hihetőleg a legsürgősebb teendők iránt... De e percben egyszerre mintha clvágják volna, elaludt minden gázláng a teremben s minden lámpa a városban. Koromsölét éj lett, minő a teremtés előtti lehetett.

A tanácskozók remegve emelkedtek föl, mint valami természetfölötti jel zsibbasztá meg minden izöket e jelenet, és senkinek sem jutott hirtelen eszébe, hogy a víz éppen most ért a gázgyárhoz s bevette magát a gázcsövekbe.

A vizet a Budai-országul (ma: Kossuth Lajos-sugárut) egy negyedórára feltartóztatta; a magas útba ütköző víz elterelődött Felsőváros felé, mely Rókus után elsőnek omlott össze. A vályogból épített házak még kevésbé állták a vizet, mint a vertfaluak; nagyon sok ház volt, melyet már a víz sodrása rombadönlött; ha a falak ellenállottak is a víz erejének, né-

hány óra alatt úgy átáztak, hogy reggelre már összeroskadt minden ház, mely nem téglából volt építve.

A Budai-országúton áttörő víz nagy sebességgel, szinte akadály nélkül folyt le a Belváros külső része és Alsóváros felé. Lázár György néhány tornásztársával a Mars-téren várta az előre oJakésztett ladikokban az árvizet, s igen szép leírást hagyott hátra a VÍZ megjelenéséről:

A rókusai templom felé irányzott szemünk előtt a nagy sötétség dacára is mintha valami megcsinálni olt volna abban a magasságban, melyben a kövezetei véltük. A következő pillanatban úgy tűnt fel előttünk, mintha a Mars-tér egész szélességében egy fekete, helyel-közzel felcsilámló, cm brr.magasságú tömeg rohanna felénk. Ilyen lehetett a híres »fekete sereg«, midőn acélfegyverzetben csatába rohant. Majdnem mindannyian egyszerre kiáltottuk:

— *Itt a vízi*

Az evezőt a kézben tartottuk. De a rohanó ár óriási erejével szemben hasznavehetetlen játékszerek voltak. Az ár maga borzasztó volt. Nem víz volt az, ami alattunk hömpölygőit, hanem a iegundoritóbb folyó sár, amely felvette magába a nagy városnak minden porát-szennyét.

Mikszáth a Zsólér-ház ablakából nézte a VÍZ közeledtét; az ő leírása természetesen költőibb, mint Lázáré, de a Lázár egyszerű sorain sokkal jobban megérzik, hogy ő nem az emeletről nézte, mi történik, hanem szembe nézett a vésszel, melyet jobban meg is figyelt. Impresszió természetesen nem támadhatott Lá-

zár Györgyben annyi, mint egy költőben. Mikszáth leírása, mely a katasztrófa után körülbelül egy hét múlva készülhetett, rövid és drámai erejű:

Mint a kígyó, sziszegve, mászva jött az óriási áradat; elfoglalva a völgy ezeteket, aztán a dombokat.

Az éjbe tekintve a magasból, az ember nem ismerte föl a piszkos szörnyeteget: azt lehetett volna hinni, hogy az az ut... De mikor aztán elkezdtek az utón hordók hempergni, lábak nélküli lovak és borjuk csúszni, az ember hüledezve kiáltott föl:

— Az ott a vízi

Egy tenger, mely néhány pillanat alatt megsokszorozta magát dagadásában, mely lopva jött, mint az orgyilkos, és sebesebben, mint az aggodalom. És egyszerre jött minden ponton. Nem lehetett előle kitérni sehol.

Es amint látta az ember a magasból nyitott ablakon, hogy a sötétben fehérlő házak egyre kisebbek, alacsonyabbak lesznek, kétségtelemné vált, hogy *az ott alatt a víz*.

S e házak nemcsak kisebbedtek, egy-egy recscsenés, egy-egy roppanás hallatszék néha, nem jobban a rettentő viharban, mintha egy diót törnének szét, s akkor mindig végkép eltűnt valamelyik a fehérlő házikók közül, melyeknek ablakainál még talán estefelé szőke gyermekarcok mosolyogtak... édesen, boldogan.

Mily végtelenség telt el, míg megvirradt! És minek is virradt meg?

A hajnal nem találta meg többé Szegedet... csak a romjait, amint azok apránként egy piszkos tenger iszapjává válnak.

A hajnal egy rettenetes drámáról vette le a sötét takarót.

Irtóztató volt e meztelen kép.

A szél még most sem szűnt meg. Démoni szí-

lajsággal vagdalta a tenger pofájához a: égő
gyutagyAr üszkét.

Tűz fönt, víz lent.

A hatalmaskodó elemek mintha egymás szemébe kacagnának, hogy ily szépen egyszerre belekötöttek ebbe a szerencsétlen városba. És egyik sem akar tétlen maradni a pusztítás munkájában. Mintha kihívólag mondanák: »Nos, melyikünk hatalmasabb hát?«

És mintha a hömpölygő ár, amint megcsapkodja az égő ház falait, azt felelné méltóságosan, mogorván:

»Én.«

A Klauzál-téri Wagner-ház melleit, ahol egykor özvegy Burger Zsigmondné papirkereskedése és Braun hegedűkészítő és optikus üzlete volt, hátul az udvarban, a nyomda melletti szerkesztőségi szobában éjfél után két órakor még dolgozott Nagy Sándor, a *Szegedi Híradó* szerkesztője. Nyomdászainak nagyrésze már szétszaladt, de egy-két embere még kitartott és a szerkesztő remélte, hogy lapja két oldalon meg fog jelenni. De már csak az első oldal készül el s abból is csak egy kefelevonat maradt meg. Ebben olvassuk Szeged gyászjelentését:

Az ár betört“

1879 március 12., éjfél után 2 óra!

Szeged város haldoklásának kezdete. 24 óra múlva halott; volt, nincs többé!

A Gondviselés elpártolt tőlünk s nem akarta

pótolni az emberek bűnét, amelyet ellenünk vétettek.

Szegény, szegény szülővárosom! Magyarország volt második városa I

A *koldus* sirat, aki szerkesztő volL S vele sirat téged s magát hetvenezer koldus magyar!

De megsirat még Magyarország is, mikor a bajban érezni fogja, hogy nem vagy többé...

Kongj, városháza öreg harangjai

Hirdesd Szeged népének, hogy szülővárosa vég-
órája elérkezett

Ebben a szörnyűségben benne voltam én is. Házunk (Gazdagék-utcája, 1055., ma Vásárhelyi-sugárut 57.), mely nem sokkal előbb, a hatvanas évek elején épült a legolcsóbb anyagból, vályogból, legföllebb egy óráig állhatott ellen a víznek, s mi az utolsó órában menekültünk, oly sietve, hogy már cipőt sem húzhattam. A vizet nem láttam, csak éreztem, mikor befolyt a kocsiba, melyet felkapott a mai Kossuth-uca sarkán, úgy, hogy a lovak egy ideig talán inkább úsztak, mint ügettek. De úgy rémlik nekem, hogy a víz nem sokkal azután utolért bennünket, amikor anyai nagyanyámat a Szent György iskola előtt határozott kívánságára letettük a kocsiról. Én ugyanis az éj sötétjében nem a nagyanyám után néztem, hanem folyton hátra nézegettem, mert futott a kocsink után hűséges pajtásom, Radamanth, a kutyám... Tóth József tanító háza előtt Radamanth vakkantoll egyet, s eltűnt a szemeim elől, — ebből gondolom, hogy va-

lahol azon a helyen ért utol bennünket a víz. Egy egészen kis fiúnak, azt hiszem meg lehet bocsájtani, hogy azon a rettenetes éjszakán jobban aggódott a kutyájáért, mint szülővárosának a sorsáért.

TARTALOM

E zzedet.....	5
I. Vízek városa	9
I. Régi nagy vizek.....	15
I. Arvízvédelem a »régi jó« világban	23
I. A város vízi mérnöke	31
V. A szakértők tudománya	38
V. A katasztrófa főpróbája	46
VII. Kopogtat a veszedelem	56
VIII. Hol van Boros Frigyes?	66
I. Szegedet megsarcolják	76
↳ A város esze a vész napjaiban	82
↳ A parlament nem igen bittó, hogy baj lősz	88
XII. Tisza Kálmán nem ismerte Szegődet	94
↳ Megjött Boros Frigyes !	101
XIV. A jegénye és a páva	108
XV. Az első izgalmas éjszaka	115
↳	
↳ Elindul a víz	128
XVIII. Mit csinált a nép?	135
XIX. Akik nóm szerették Szegedet	144
XX. Az ezüstsínű szörnyeteg	150
XXI. Pillich Kálmán négy nappal moghossza- bitotta Szeged életét — 20 forint költséggel	150
XXII. Kun-magyar ütközött a veszedelem előtt	163
XXIII. A pesti mentő-expedíció	170
XXIV. Az utolsó nap.....	173
XXV. A katasztrófa.....	181